

Universiteit
Utrecht

De zoektocht naar een ster

Een onderzoek naar hoe het leven en werk van Judith Leyster evenals de historiografie hierover een rol kan spelen in het leren over de zeventiende-eeuwse beeldende kunst in Nederland binnen het onderwijs op Academie Tien

Masterscriptie Kunstgeschiedenis: Educatie en Communicatie

Lara Mutsaers, 5901955

Begeleiders: Dr. Martine Meuwese (eerste begeleider) en Drs. Niels Nannes (tweede begeleider)

16 juni 2023, Universiteit Utrecht

Samenvatting

In deze scriptie wordt antwoord gegeven op de vraag: ‘hoe kan het leven en werk van Judith Leyster evenals de historiografie hierover een rol spelen in het leren over de zeventiende-eeuwse beeldende kunst in Nederland, zoals bepaald in de eindtermen van het centraal examen van het vak kunst (algemeen) binnen het curriculum van Academie Tien?’ De uitkomst van dit onderzoek is een educatief product in de vorm van een spel dat is ontworpen volgens de principes van *gamification* (gamificatie) met de titel: *De zoektocht naar een ster*. Het spel is ontworpen ter verkenning van het opzetten van het theoretische bovenbouwvak kunst (algemeen) op Academie Tien. Daarom is het spel gebaseerd op de volgende onderwijsprincipes van Academie Tien: onderwijs volgens grote vragen en -opdrachten, verwondering en ‘hele taak eerst’. Ook heeft het spel als doel om de leerlingen te laten leren over de beeldende kunst uit de zeventiende eeuw in Nederland. Daarom zijn de eindtermen van het centraal examen van kunst (algemeen) zoals deze zijn beschreven in de syllabus als uitgangspunt genomen. Leerlingen leren verschillende vaardigheden aan die beschreven zijn in domein A (eindterm 1) en leren over specifieke aspecten uit de verschillende invalshoeken voor reflectie uit domein B (eindterm 2-7) en C (eindterm 8).

Judith Leyster heeft een vrij ‘mannelijke’ carrière gehad als kunstenaar en haar leven en werk kan dus goed gebruikt worden om aan de bovengenoemde eindtermen te voldoen. De syllabus van het vak kunst (algemeen) is namelijk niet neutraal, maar draagt dezelfde vooronderstellingen als de kunstgeschiedschrijving. Het is geschreven vanuit een wit westers mannelijk perspectief. Ook in de gangbare lesmethoden zoals *Bespiegeling of Art History* schemert dit door. In het spel wordt dan ook het leven en werk van Judith Leyster en de historiografie hierover als uitgangspunt genomen om een inclusiever alternatief te presenteren op het gebied van de representatie van vrouwen. Daarbij wordt haar uitzonderingspositie ten opzichte van haar vrouwelijke tijdgenoten en haar geslacht benadrukt.

De verhaallijn van het spel is gebaseerd op de ‘herontdekking’ van Judith Leyster door C.H. de Groot in 1893. In het spel moeten leerlingen aan de hand van verschillende puzzels erachter komen van wie de mysterieuze brief is die ze hebben ontvangen. In de brief staat dat de schrijfster in de vergetelheid is geraakt omdat ze anders is. Gaandeweg komen de leerlingen erachter dat de brief van Judith Leyster is. Door deze casus als uitgangspunt te nemen voor het spel, biedt het een ingang om de onderliggende vooronderstellingen van de kunstgeschiedschrijving bloot te leggen. De herontdekking van Judith Leyster en de historiografie over haar leven en werk illustreert dit gegeven. De manier waarop Leyster in de literatuur is gepresenteerd door de jaren heen is exemplarisch voor de manier waarop

vrouwelijke kunstenaars in het algemeen uit die periode werden neergezet: als inferieur, kopiist, huisvrouw, seksueel wezen, vrouw-van etc.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Inleiding	5
1. Het vak kunst (algemeen) op Academie Tien	9
<i>1.1. Academie Tien: een school in ontwikkeling</i>	<i>10</i>
<i>1.2. Het vak kunst (algemeen)</i>	<i>12</i>
<i>1.3. Vrouwen in het lesmateriaal?</i>	<i>13</i>
2. De uitzondering op de regel: Judith Leyster	18
<i>2.1. Judith Leyster, vrouw en kunstschilder</i>	<i>21</i>
<i>2.2. De herontdekking van de Ley-ster</i>	<i>30</i>
<i>2.3. Een vrouwelijke schilderijstijl?</i>	<i>37</i>
<i>2.4. Een vrouwelijke benadering?</i>	<i>40</i>
3. De zoektocht naar een ster	45
<i>3.1. Gamificatie: een spel als docent</i>	<i>46</i>
<i>3.2. De zoektocht naar een ster</i>	<i>48</i>
<i>3.3. Beschrijving van de puzzels en bijbehorende leerdoelen</i>	<i>52</i>
Conclusie	60
Referenties	63
Bijlage	67

Inleiding

‘Een vader en zijn zoon raken betrokken bij een zwaar auto-ongeval. De vader is op slag dood, maar zijn zoon kan nog net op tijd naar het ziekenhuis gebracht worden. Daar aangekomen houdt de chirurg halt en roept: “Stop. Ik kan deze jongen niet opereren, want dit is mijn zoon.” Hoe kan dat?’¹ In alle waarschijnlijkheid had je bij het lezen van dit raadsel de dokter voorgesteld als man en niet als vrouw. Als men aan de beroepen arts, machinist, partijleider of kok denkt, ziet men vaak een man voor zich, terwijl deze functies net zo goed door vrouwen bekleed worden. Dit is ook vaak het geval bij het beroep kunstenaar. Als we aan grote en beroemde kunstenaars denken, komt vaak de naam Rembrandt, Vermeer of Frans Hals in ons op. Dit komt doordat de (Nederlandse) kunstgeschiedenis (onbewust) verteld wordt vanuit een wit westers mannelijk perspectief.² Het feit dat we het expliciet over ‘vrouwelijke kunstenaars’ hebben als we praten over kunstenaars als Judith Leyster of Frida Kahlo, maar niet over ‘mannelijke kunstenaars’ als we het hebben over Rembrandt of Frans Hals, is al veelzeggend voor de vooronderstellingen die aan de term ‘kunstenaar’ kleven.

Er is helaas nog (te) weinig aandacht voor het aandeel dat vrouwen hadden in de (Nederlandse) kunst- en cultuurgeschiedenis, vooral in het narratief dat aan het (grotere) publiek verteld wordt in bijvoorbeeld musea, maar ook in instellingen als het onderwijs. In 2021 schreef de Volkskrant: ‘slechts 13 procent van de collectiestukken in museumzalen is gemaakt door een vrouw’.³

Gelukkig komt hier langzaam verandering in. In de museale wereld is er bijvoorbeeld meer aandacht voor vrouwen door middel van werkgroepen en tentoonstellingen met het doel om vrouwen meer onder de aandacht te brengen.⁴ Ook in het Nederlandse kunstonderwijs is langzaam wat aan het veranderen, maar we zijn er nog niet. Nog steeds zijn vrouwelijke kunstenaars ondergerepresenteerd in de gangbare lesmethodes om kunstonderwijs te doceren. In deze boeken schemert het (wit) westers mannelijk perspectief duidelijk door. ‘Het verhaal’

¹ Berna Toprak, ‘waarom jij grote moeite hebt met het oplossen van een simpel raadsel’, Woman Inc. geraadpleegd 15 maart 2023, <https://www.womeninc.nl/actueel/waarom-jij-grote-moeite-hebt-met-het-oplossen-van-een-simpel-raadsel>.

² Linda Nochlin, “Why Have There Been No Great Woman Artists?,” in *Woman, Art, and Power*, Linda Nochlin (New York: Harper and Row, 1988), 158-168.

³ Sarah van Binsbergen en Anna van Leeuwen, “Vrouwen zijn in de kunst nog altijd zwaar ondervetegenwoordigd. Dit zijn er een paar die u moet kennen,” *De Volkskrant*, 4 maart 2021.

⁴ Voorbeelden van dergelijke initiatieven zijn bijvoorbeeld de onderzoeksgroep van het Rijksmuseum waarin onderzoek gedaan wordt naar vrouwen in de eigen collectie of de toekomstige tentoonstelling met oorlogsfoto’s van vrouwelijke fotografen in het Fotomuseum in Den Haag: ‘Vrouwen van het Rijksmuseum’, Rijksmuseum, geraadpleegd 16 juni 2023, <https://www.rijksmuseum.nl/nl/onderzoek/ons-onderzoek/overkoepelend/vrouwen>; ‘Vrouwelijke oorlogsfotografen’, Museum.nl, geraadpleegd 16 juni 2023, <https://www.museum.nl/nl/fotomuseum-den-haag/tentoonstelling/vrouwelijke-oorlogsfotografen>.

van de kunstgeschiedenis wordt hierin grotendeels verteld aan de hand van kunstwerken van mannen en er wordt marginaal ingegaan op de positie van vrouwen in de samenleving en in de kunsten.

In deze scriptie wordt dan ook een voorstel gedaan voor een educatief product waarin een vrouwelijke kunstenaar de hoofdrol speelt als alternatief voor de gangbare lesmethoden. Dit wordt gedaan binnen de context van het theoretische kunstvak kunst (algemeen) wat gedoceerd wordt in de bovenbouw op middelbare scholen. Hiervoor worden de eindtermen van het centraal examen van 2023 als uitgangspunt genomen.⁵ Het onderzoek speelt zich specifiek af binnen de school Academie Tien, waar het vak kunst (algemeen) nog niet bestaat. Zij hebben interesse voor het opzetten van kunst (algemeen) in de toekomst om in de behoefte van leerlingen te voorzien die in de bovenbouw een kunstvak zouden willen volgen. Dit onderzoek dient ter verkenning van de manier waarop de school de lessen kunst (algemeen) zou kunnen vormgeven. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen daarom als opstapje gebruikt worden in het vormgeven van het curriculum.

Zoals al eerder benoemd, is de (kunst)geschiedschrijving niet neutraal, maar gekleurd vanuit een wit westers mannelijk perspectief. De kunsthistorische literatuur over de vrouwelijke kunstenaar Judith Leyster illustreert deze vooronderstelling. Er is door de jaren heen veel over haar geschreven wat veelzeggend is voor de manier waarop vrouwen in de kunstgeschiedschrijving zijn neergezet. Leyster was in een aantal opzichten uniek in vergelijking met haar vrouwelijke tijdgenoten. Zo heeft ze een relatief ‘mannelijke’ carrière gehad doordat ze ‘meesterschilder’ was en lid was van het Sint-Lucas gilde. Ze had bovendien een eigen atelier en schilderde voor de vrije markt. Haar schildersbedrijf was dus enigszins vergelijkbaar met die van haar mannelijke tijdgenoten. Het werk en leven van Judith Leyster kan dus goed gebruikt worden als kapstok om de leerlingen te laten leren over de zeventiende-eeuwse beeldende kunst in de Republiek, zoals bepaald in de eindtermen van het centraal examen van kunst (algemeen zoals bepaald in de syllabus).⁶ In deze syllabus schemert ook het witte westerse mannelijke perspectief door. Het is noodzakelijk om Judith Leyster niet ‘neutraal’ neer te zetten als *one of the guys*, maar juist in te gaan op haar (uitzonderings)positie als vrouw.

⁵ College voor Toetsen en Examens, *Kunst (algemeen) vwo* (examenprogramma kunst (algemeen) vwo, 2023); College voor Toetsen en Examens, *Kunst (algemeen) havo* (examenprogramma kunst (algemeen) havo, 2023).

⁶ College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) havo*, 6; College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) vwo*, 12-13.

In deze scriptie staat dan ook het werk en leven van Judith Leyster en de historiografie hierover centraal. De focus ligt dan automatisch op de kunstdiscipline beeldende kunst. Er kan hieruit de volgende onderzoeksvraag gedestilleerd worden:

Hoe kan het leven en werk van Judith Leyster evenals de historiografie hierover een rol spelen in het leren over de zeventiende-eeuwse beeldende kunst in Nederland, zoals bepaald in de eindtermen van het centraal examen van het vak kunst (algemeen) binnen het curriculum van Academie Tien?

Het eindresultaat van dit onderzoek is een educatief product waarin het werk en leven van Judith Leyster gebruikt worden om leerlingen te laten leren over de zeventiende-eeuwse beeldende kunst in Nederland. Hiertoe wordt in het eerste hoofdstuk ingegaan op hoe de context van dit onderzoek in elkaar zit. Er wordt ingegaan op het vak kunst (algemeen) en het onderwijs op Academie Tien. Vanuit deze verkenning van de context worden de randvoorwaarden gedestilleerd waar in de vormgeving van het educatief product als uitgangspunt rekening mee gehouden moet worden. Dit zijn het didactische principe ‘hele taak eerst’ en een van de kernwaardes van Academie Tien: ‘verwondering’. Ook wordt er rekening gehouden met de manier van onderwijs geven aan de hand van grote vragen en - opdrachten wat op Academie Tien gebruikelijk is.

Het tweede hoofdstuk is tweeledig en geeft antwoord op de volgende vragen: ‘hoe zag het werk en leven van Judith Leyster eruit?’ en ‘hoe is Judith Leyster in de kunsthistorische literatuur neergezet door de jaren heen?’ Hierbij wordt bij de eerste vraag gebruik gemaakt van een feministische benadering op de kunstgeschiedenis. Deze benadering gaat uit van het feit dat de geschiedschrijving niet neutraal is. Hierbij wordt de manier waarop de seksongelijkheid tussen man en vrouw en de onderdrukking van de vrouw de cultuur en de geschiedenis heeft gestructureerd als uitgangspunt genomen.⁷ De tweede vraag zal beantwoord worden aan de hand van een historiografische analyse van de belangrijkste kunsthistorische literatuur over Judith Leyster.

In het derde en laatste hoofdstuk wordt een voorstel gedaan voor een educatief product dat het werk en leven van Judith Leyster evenals de historiografie hierover als uitgangspunt heeft. In het ontwerp van dit educatieve product wordt gebruik gemaakt van

⁷ Micheal Hatt en Charlotte Klonk, *Art History: a critical introduction to its methods* (Manchester: Manchester University Press, 2006), 145.

gamification (gamificatie). In dit hoofdstuk wordt uitgelegd wat gamificatie is en hoe dit bijdraagt aan de beklijving van de lesstof en de motivatie van leerlingen aan de hand van de zelfdeterminatietheorie van Deci en Ryan en de theorie over flow van Csíkszentmihályi. Er wordt hierbij ingegaan op de manier hoe dit educatieve product past binnen het onderwijs en curriculum op Academie Tien en hoe het zich verhoudt tot de eindtermen van het centraal examen van het vak (kunst) algemeen.

1. Het vak kunst (algemeen) op Academie Tien

Op de middelbare school kies je als je naar de bovenbouw gaat een profiel met een bijbehorend vakkenpakket. Als je havo of vwo doet is er vaak de optie om voor een kunstvak te kiezen. Naast het verplichte vak ckv (culturele kunstzinnige vorming) kan je op sommige scholen het vak muziek of tehatex (tekenen, handenarbeid en textiele werkvormen) kiezen, het kunstvak in oude stijl.⁸ Maar het komt steeds meer voor dat scholen een kunstvak aanbieden in de nieuwe stijl, gevormd na de onderwijsvernieuwing Tweede Fase in 1998.⁹ Bij de meeste scholen kun je dan ook kiezen voor een praktijkvak in een van de vier kunstdisciplines: kunst (beeldende vormgeving), kunst (muziek), kunst (dans) of kunst (drama). Dit vak wordt gegeven in combinatie met het vak kunst (algemeen) dat betrekking heeft op de algemene kunst- en cultuurgeschiedenis van de vier disciplines.¹⁰ De twee vakken (praktijk en theorie) staan in principe los van elkaar en hoeven geen overlap te hebben. Een leerling kan dus bijvoorbeeld het praktijkvak kunst (muziek) kiezen, maar moet in het vak kunst (algemeen) ook leren over de andere kunstdisciplines.

Op de middelbare school Academie Tien in Utrecht bestaat er naast het vak CKV nog geen bovenbouwwak kunst en dus ook geen kunst (algemeen). Dit komt doordat Academie Tien een relatief jonge middelbare school is.¹¹ Hierdoor is de school en haar curriculum nog volop in ontwikkeling. De school heeft wel interesse in het opzetten van kunst (algemeen) om in de behoefte van leerlingen te voorzien die in de bovenbouw een kunstvak zouden willen volgen.¹² Hiertoe is het van belang het onderwijsconcept en onderwijsprincipes van Academie Tien te begrijpen. In dit hoofdstuk wordt daarom ingegaan op Academie Tien als school, het onderwijsconcept en de onderwijsprincipes. Daarna wordt de inhoud van het schoolvak kunst (algemeen) beschreven.

⁸ 'Over het leergebied in de tweede fase', SLO, geraadpleegd 4 april 2023,

<https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/kunst-cultuur/achtergrond/leergebied-tweede/>.

⁹ Marieke Wensing, "Wat jongeren over kunst moeten weten: over de inhoud en eindexamens van de beeldende vakken in Nederland," *De Witte Raaf* (2016)184, DOI: <https://www.dewitteraaf.be/artikel/wat-jongeren-over-kunst-moeten-weten/> (geraadpleegd 4 april 2023); College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) havo*, 6.

¹⁰ 'Over het leergebied in de tweede fase', SLO.

¹¹ Dit schooljaar (2022/2023) is er het eerst sprake van een leerjaar 5 (havo/vwo).

¹² Ik heb aan het begin van dit onderzoek een oriënterend gesprek gehad met iemand van de schoolleiding die verantwoordelijk is voor het curriculumontwerp. Zij gaf aan dat ze graag een kunstvak in de bovenbouw willen opzetten.

1.1. Academie Tien: een school in ontwikkeling

‘Academie Tien is een school waar we leerlingen laten kennismaken met de wereld én met zichzelf [...] Daarom is verwondering het uitgangspunt van het onderwijs dat wij met elkaar maken’.¹³ Dit citaat is afkomstig uit het eerste hoofdstuk van de schoolgids van Academie Tien. De relatief jonge school, die in het schooljaar 2022-2023 voor het eerst vijfde klassen had, heeft een vernieuwend onderwijsconcept dat gebaseerd is op de vier kernwaarden die binnen de school centraal staan: gemeenschap, verwondering, leiderschap en zelfkennis. De kernwaarde ‘gemeenschap’ betekent dat de school zo veel mogelijk verschillende ontmoetingen wil faciliteren tussen leerlingen. Ze krijgen hiertoe bijvoorbeeld les in heterogene klassen, waardoor er ontmoeting tussen leerlingen op verschillende schoolniveaus (havo, mavo en vmbo-tl) kan plaatsvinden.¹⁴ Vanaf het derde leerjaar worden de vmbo-leerlingen gescheiden van de havo- en vwo-leerlingen. Dit komt door het andersoortige profiel dat de vmbo-leerlingen hebben.¹⁵ Vanaf het vijfde leerjaar worden de leerlingen van de havo en het vwo wel weer opgesplitst per niveau. Dit heeft te maken met het eindexamen van de havoleerlingen in leerjaar vijf. Op Academie Tien vindt ontmoeting ook plaats tussen de verschillende culturen en geloven. De leerling populatie van Academie Tien is namelijk zeer divers vanwege het openbare karakter van de school.¹⁶ Leiderschap en zelfkennis zijn kernwaardes die in het curriculum zijn geïmplementeerd.¹⁷

Het curriculum van de lessen op Academie Tien is gebaseerd op de kernwaarde ‘verwondering’. Verwondering ‘is de emotie die veroorzaakt wordt door het waarnemen van iets nieuws en onverwachts, of onverklaarbaars; verwondering is verbazing vermengd met verwarring of nieuwsgierigheid grenzend aan verbijstering’.¹⁸ Om die verwondering op te roepen wordt onder andere gewerkt met grote vragen. Deze vormen het vertrekpunt voor de

¹³ Albert Wijnsma, *Academie Tien: schoolgids 2022-2023* (schoolgids Academie Tien, 2022), 6. DOI: https://prod1-plate-attachments.s3.amazonaws.com/attachments/c067ea2f44/0391_A10_schoolgids_2022-2023_v3-98210.pdf (geraadpleegd 5 april 2023).

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Leerlingen van vmbo-tl kiezen in leerjaar 2 een van de volgende profielen kiezen: Techniek, Zorg & Welzijn, Economie of Landbouw. Leerlingen van havo en vwo kiezen in leerjaar 3 een van de volgende profielen: Natuur en Techniek, Natuur en Gezondheid, Economie en Maatschappij of Cultuur en Maatschappij; ‘Profielkeuze vmbo’, website ouders en onderwijs, geraadpleegd 14 juni 2023, <https://oudersenonderwijs.nl/kennisbank/kwaliteit-van-het-onderwijs/lessen-en-vakken/profielkeuze-vmbo/>; ‘Profielkeuze havo en vwo’, website ouders en onderwijs, geraadpleegd 14 juni 2023, <https://oudersenonderwijs.nl/kennisbank/kwaliteit-van-het-onderwijs/lessen-en-vakken/profielkeuze-havo-en-vwo/>.

¹⁶ Wijnsma, *Academie Tien*, 6.

¹⁷ ‘Wie zijn wij?’, website Academie Tien, geraadpleegd 14 juni 2023, <https://www.academie-tien.nl/wie-zijn-wij>.

¹⁸ Philo Hove, “The face of wonder,” *Journal of Curriculum Studies* 28(1996)4: 442, DOI: <https://doi.org/10.1080/0022027980280404> (geraadpleegd 14 juni 2023).

inhoud van de lessen.¹⁹ Het schooljaar op Academie Tien is verdeeld in vier periodes. In elke periode staat één grote vraag centraal waaraan een grote opdracht gekoppeld is. Per vak is dit verschillend. Een grote opdracht is een opdracht waarin leerlingen vanuit een prikkelende vraagstelling (de grote vraag) uitgedaagd worden om (in een periode) opgedane kennis en vaardigheden op een betekenisvolle manier in de praktijk te brengen. Het is daarbij niet het geval dat de uitkomst van een grote opdracht een antwoord is op de grote vraag. Het uitvoeren van de opdracht dient ter verkenning van de grote vraag.²⁰

Een grote opdracht heeft een aantal kenmerken.²¹ Ten eerste is hij gericht op het oproepen van verwondering. Verwondering zorgt voor een intrinsieke motivatie om een onderwerp verder te onderzoeken.²² Ten tweede is hij gericht op het aanbrengen van diepgang in het curriculum. Dit is belangrijk, omdat de leerlingen les krijgen in heterogene groepen. Elke leerling moet immers uitgedaagd worden op diens eigen niveau. Daarom is een grote opdracht erg vrij en kan een leerling ‘zo ver gaan’ in het maken van de opdracht als diegene wil.²³ Ten derde een grote opdracht ontworpen aan de hand van de didactiek ‘hele taak eerst’, waarbij hulp op maat geboden kan worden gedurende het maakproces van de leerling.²⁴ Deze didactische principes zijn dus belangrijk voor het vormgeven van het curriculum van kunst (algemeen) op Academie Tien. Omdat het onderwijs op Academie Tien zelf ontworpen wordt door de vakdocenten, kan dit onderzoek een mooie verkenning zijn op welke manier het curriculum van kunst (algemeen) kan worden vormgegeven op Academie Tien.²⁵ Dit wordt gedaan aan de hand van het ontwerp van een educatief product. Het is de bedoeling dat het educatieve product ingezet kan worden in leerjaar vier (havo/vwo) en leerjaar vijf (havo of vwo). In het ontwerp hiervan zal vooral gebruik worden gemaakt van de onderwijsprincipes verwondering en ‘hele taak eerst’. Daarnaast zal er een suggestie gedaan

¹⁹ Wijnsma, *Academie Tien*, 6.

²⁰ *Hoe brengen we diepgang?* (Terugkoppeling bijeenkomst 3 professionaliseringstraject heterogeniteit & verwondering Academie Tien, 2022), 1.

²¹ Ibid.

²² Anders Schinkel, “The Educational Importance of Deep Wonder,” *Journal of Philosophy of Education* 51(2017)2: 551. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12233> (geraadpleegd 14 juni 2023).

²³ Voorbeelden van grote opdrachten bij het vak Kunst & Cultuur in de onderbouw zijn bijvoorbeeld: ‘maak met een drietal een hoorspel voor de unit om geluk te brengen’, ‘ontwerp een gebruiksvoorwerp dat over 1000 jaar elke dag gebruikt wordt’ of ‘maak een spel waarin je moet samenwerken om een probleem in de wereld op te lossen’; ‘Kunst & Cultuur’, Website Kunst & Cultuur op Academie Tien, geraadpleegd 16 juni 2023, <https://sites.google.com/nuovo.eu/kunst-cultuur/homepage?authuser=0>.

²⁴ Redactie, ‘scaffolding daagt leerlingen uit tot zelfstandig leren’, Website leraar24, geraadpleegd 5 april 2023, <https://www.leraar24.nl/69986/scaffolding-daaagt-leerlingen-uit-tot-zelfstandig-leren/>; Redactie, ‘eenvoudig differentiëren door lestaken om te draaien’, Website leraar24, geraadpleegd 4 april 2023, <https://www.leraar24.nl/175732/eenvoudig-differentieren-door-lestaken-om-te-draaien/>; Fred Janssen, Hans Hulshof en Klaas van Veen, *Uitdagend gedifferentieerd vakonderwijs* (Leiden/Groningen: Universiteit Leiden/Rijksuniversiteit Groningen, 2016), 15-16.

²⁵ Wijnsma, *Academie Tien*, 6.

worden voor hoe dit educatieve product gebruikt kan worden in het verder vormgeven van een gehele periode op Academie Tien met een bijbehorende grote vraag en -opdracht.

1.2. Het vak kunst (algemeen)

De examenstof van kunst (algemeen) is voor zowel havo als vwo opgedeeld in drie verschillende domeinen met elk zijn eigen eindtermen. Domein A betreft eindterm 1 en gaat over de vaardigheden waarover een leerling moet beschikken. De leerling wordt geacht dat hij de belangrijkste termen en begrippen kan hanteren uit de kunstdisciplines beeldende vormgeving, dans, drama en muziek die voorwaardelijk zijn voor adequate receptie en reflectie, en noodzakelijk voor begrip tussen verbanden tussen kunst en cultuur. Daarnaast moet de leerling informatie over kunst en cultuur kunnen herkennen, benoemen en toepassen om verbanden aan te geven, bij het reflecteren het bronnenmateriaal op een adequate wijze kunnen hanteren en overeenkomsten en verschillen kunnen noemen en beargumenteren met betrekking tot het beschouwingsapparaat bij de vier kunstdisciplines (alleen vwo). Deze doelen zijn inhoudelijk gerelateerd aan domein B en C. Domein B gaat over eindtermen 2 tot en met 7, ofwel de invalshoeken voor reflectie. In domein B moet de leerling de kunst en cultuur uit een historische periode kunnen beschouwen vanuit zes verschillende invalshoeken voor reflectie: ‘kunst en religie, levensbeschouwing’, ‘kunst en esthetica’, ‘kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht’, ‘kunst en vermaak’, ‘kunst, wetenschap en techniek’ en ‘kunst intercultureel’.²⁶

Elke invalshoek heeft eigen specificaties van het onderwerp. Domein C beschrijft dat de leerling de eindtermen van A en B kan toepassen op voorbeelden uit de verschillende onderwerpen: ‘De cultuur van de kerk in de elfde tot en met veertiende eeuw’, ‘De hofcultuur in de zestiende en zeventiende eeuw’, ‘De burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw’, ‘De cultuur van romantiek en realisme in de negentiende eeuw’, ‘De moderne cultuur van de eerste helft van de twintigste eeuw’ en ‘De massacultuur vanaf 1950’.²⁷ Elk onderwerp heeft zijn eigen accenten. Bij het eindexamen havo worden elk jaar drie onderwerpen getoetst, waarbij de onderwerpen ‘Cultuur van het moderne’ en ‘Massacultuur’ standaard in het programma zitten. Het derde onderwerp wordt gekozen uit

²⁶ College voor Toetsen en Examens, *Kunst (algemeen) vwo*, 7, 19-20; College voor Toetsen en Examens, *Kunst (algemeen) havo*, 7, 16-17.

²⁷ Ibid.

een van de overige onderwerpen en rouleert om de paar jaar. Bij het eindexamen vwo worden er volgens hetzelfde principe vier onderwerpen getoetst.²⁸

De benadering van kunst binnen het vak is niet alleen kunsthistorisch van aard, maar is gebaseerd op een meer cultuurhistorische benadering. Kunstuitingen en kunstobjecten worden beschouwd in relatie tot de cultuurhistorische achtergrond van een bepaalde periode uit de geschiedenis. Kunst wordt steeds beschouwd in relatie tot de ontwikkeling van de cultuur in een bepaalde periode of in een bepaald gebied.²⁹

In dit onderzoek ligt de focus op de historische periode: ‘de burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw’. Dit onderwerp wordt behandeld in het centraal eindexamen van 2023 voor havo en vwo en staat de komende jaren nog op het programma voor vwo.³⁰ Het onderwerp sluit goed aan bij waar de leerlingen van Academie Tien mee bezig zijn bij het vak geschiedenis en is dus makkelijk te koppelen aan de voorkennis die de leerlingen hebben over deze historische periode.³¹

1.3. Vrouwen in het lesmateriaal?

In dit onderzoek wordt een voorstel gedaan voor een manier waarop de kunstgeschiedenis behandeld kan worden vanuit een meer vrouwelijk perspectief. Dit is belangrijk aangezien de representatie van vrouwen in de gangbare lesmethoden voor het vak erg laag ligt. In deze sectie wordt ingegaan op de representatie van vrouwen in de twee gangbare lesmethoden om het vak kunst (algemeen) te doceren binnen de hoofdstukken over de historische periode ‘De burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw’. Deze twee lesmethoden zijn: *Bespiegeling: Kunsten in Samenhang* en *Art-History: De burgerlijke cultuur in Nederland in de 17^e eeuw*.³²

De (mannelijke) auteurs van *Bespiegeling* schreven in een artikel, net voordat de vernieuwde editie van de lesmethode in 2021 zou uitkomen, het volgende: ‘*Bespiegeling* is altijd een lesmethode geweest waarin gepoogd werd de kunsten in een breed en actueel

²⁸ College voor Toetsen en Examens, *Kunst (algemeen) havo*, 6; College voor Toetsen en Examens, *Kunst (algemeen) vwo*, 7.

²⁹ College voor Toetsen en Examens, *Kunst (algemeen) havo*, 7; College voor Toetsen en Examens, *Kunst (algemeen) vwo*, 8.

³⁰ College voor Toetsen en Examens, *Kunst (algemeen) havo*, 6; College voor Toetsen en Examens, *Kunst (algemeen) vwo*, 7.

³¹ Dit bleek uit het oriënterend gesprek met iemand van de schoolleiding die verantwoordelijk is voor het curriculumontwerp. Zij is ook geschiedenisdocent en zag deze koppeling naar haar vak.

³² Jappe Groenendijk en Emiel Heijnen, *De Bespiegeling: kunsten in samenhang* (Haren: Staal & Roeland, 2021); Ad van der Borght, Rieuwert Catz, Truusje Graste, Marcel Kivits, Lonke Kok en Judica Lookman, *Art History: De Gouden Eeuw, Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw* (Arnhem: LAMBO, 2022).

maatschappelijk perspectief te plaatsen [...] De grote lijnen in de geschiedenis van de kunsten werden echter toegelicht aan de hand van kunst (en ideeën) van hoofdzakelijk witte mannen. In de editie van 2021 hebben we de ambitie om van *Bespiegeling* een inclusievere lesmethode te maken opgevoerd³³. De manier waarop ze dit willen bewerkstelligen wordt niet genoemd. Helaas ziet de kritische lezer van *Bespiegeling* dat de lesmethode nog steeds gedomineerd wordt door een wit en mannelijk perspectief, precies wat de auteurs wilden vermijden. Er zijn een aantal manieren waarop dit duidelijk in deze lesmethode naar voren komt: hieronder worden die toegelicht.

In het hoofdstuk “Burgerlijke cultuur van Nederland: Zeventiende eeuw” wordt er ten eerste steeds gesproken vanuit een mannelijk normatief. Met zinnen als ‘een toenemende behoefte aan geschoolde burgers’ wordt met name op de rijke witte man gedoeld.³⁴ Vrouwen kregen vaak geen degelijke opleiding, intellectuele vorming of sociale stimulans. Vrouwen werden geacht om zich te focussen op het gezinsleven en het krijgen van kinderen.³⁵ Ten tweede wordt er slechts twee keer expliciet iets gezegd over de positie van de vrouw in die periode. Eén keer wanneer de auteurs het kunstenaarschap een ‘mannenaangelegenheid’ noemen en een tweede keer wanneer er kort benoemd wordt dat er in balletvoorstellingen zowel mannen als vrouwen dansten (met een vergelijking met de situatie in andere landen).³⁶ Ten derde worden er in het gehele hoofdstuk slechts enkele vrouwen bij naam genoemd, van wie slechts drie vrouwen daadwerkelijk kunstobjecten maakten of ontwierpen.³⁷ Dit zijn Maria van Oosterwijk (schilder), Judith Leyster (meesterschilder) en Maria Sibylla Merian (tekenaar en onderzoeker).³⁸ Tegenover 31 mannelijke kunstenaars (in de breedste zin van het woord) is dat erg marginaal. Natuurlijk is de poel van mannelijke kunstenaars om het cultuurhistorische verhaal van de historische periode ‘De burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw’ mee te vertellen veel groter dan de poel van vrouwelijke kunstenaars, maar er wordt in *Bespiegeling* geen uitleg gegeven waardoor dat het geval zou kunnen zijn. Tot slot zijn de voorbeelden die worden besproken om (algemene) kenmerken

³³ Jappe Groenendijk, Emiel Heijnen en Steffen Keunig, “Een inclusieve(re) geschiedenis van de kunsten.” *Kunstzone* 3(2021): 31, DOI: https://www.ahk.nl/media/ahk/KZ03_2021_DEF_P30-32.pdf (geraadpleegd 15 maart 2023).

³⁴ *Ibid.*, 100.

³⁵ Nochlin, “Why Have There Been No Great Woman Artists?” 158-159, 166-167.

³⁶ Groenendijk en Heijnen, *De Bespiegeling*, 108, 112.

³⁷ Het betreffende hoofdstuk van *Bespiegeling* telt ongeveer veertien pagina’s met (platte) tekst.

³⁸ Het precieze aantal van vrouwelijke kunstenaar in *Bespiegeling* is uitgebreid onderzoek in de masterscriptie van Fooky Stellingwerf. Uit dit onderzoek rolt een percentage van 18,3% vrouwen tegenover 60% mannen in de gehele lesmethode *Bespiegeling*; Fooky Stellingwerf, *Wanneer gaan we weer van vrouwelijke kunstenaars houden?* (Masterscriptie Kunstgeschiedenis: educatie en communicatie Universiteit Utrecht, 2021), 56-59.

van de kunst uit die periode uit te leggen voornamelijk van mannelijke hand. Zo wordt bijvoorbeeld een schuttersstuk van Bartholomeus van der Helst gebruikt om de kenmerken van de schilderkunst in de barok te beschrijven.³⁹ Het is interessant dat in *Bespiegeling* de representatie van vrouwen in de voorstelling van schilderijen wel ongeveer gelijk is aan die van mannen. In combinatie met de ontbrekende context met informatie over de positie van vrouwen in die periode geeft dit een vertekend beeld.

De tweede gangbare methode om het vak kunst (algemeen) te doceren is *Art-History*, dat is opgebouwd uit zes verschillende katernen die corresponderen met de zes historische periodes van het vak. De lesmethode is geschreven door drie mannen en drie vrouwen. Waar in de editie van 2016 de representatie van vrouwen vergelijkbaar was met de lesmethode *Bespiegeling*, heeft de editie van 2020 wat veranderingen doorgemaakt wat betreft de representatie van vrouwen.⁴⁰ Aan de herziene versie van 2022 lijken meer vrouwen te zijn toegevoegd. Ook het stukje over de positie van vrouwen in de samenleving is langer dan de voorgaande versie.⁴¹ Wel is nog steeds het aantal vrouwelijke kunstenaars aanzienlijk minder dan het aantal mannelijke kunstenaars. Echter, wordt in deze methode, in tegenstelling tot *Bespiegeling*, redelijk uitgebreid stilgestaan bij de positie van de vrouw. Zo wordt er bijvoorbeeld ingegaan op het feit dat vrouwen handelingsonbekwaam waren zodra ze trouwden, het soort werk dat vrouwen deden en de sociale verwachtingen die door de maatschappij werden opgelegd aan een vrouw.⁴² Wel gebruiken de auteurs, net zoals de auteurs van *Bespiegeling*, veel voorbeelden van mannelijke kunstenaars om algemene begrippen en kenmerkende aspecten uit te leggen. Een gemiste kans.

Uit deze korte analyse blijkt dat de gangbare lesmethoden voor het vak kunst (algemeen) nog niet zo inclusief zijn op het gebied van vrouwelijke kunstenaars of makers met betrekking tot het onderwerp ‘De burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw’. Op Academie Tien ontwerpen en arrangeren docenten het onderwijs zelf en wordt er voornamelijk gebruik gemaakt van zelf ontwikkeld lesmateriaal.⁴³ Dit is een uitgelezen kans om een inclusiever curriculum te ontwerpen dan in de gangbare lesmethoden wordt voorgesteld op het gebied van de representatie van vrouwen. Dit is een uitdaging omdat het

³⁹ Groenendijk en Heijnen, *De Bespiegeling*, 98-99.

⁴⁰ Fooky Stellingwerf onderzocht ook het percentage vrouwen in de lesmethode *Art History* (versie 2016). Uit dit onderzoek rolt een percentage van 7,7% vrouwen tegenover 61,6% mannen in de gehele lesmethode *Art History* (2016); Fooky Stellingwerf, *Wanneer gaan we weer van vrouwelijke kunstenaars houden?* (Masterscriptie Kunstgeschiedenis: educatie en communicatie Universiteit Utrecht, 2021), 56-59.

⁴¹ Vergelijk Van der Borgh, Catz, Graste, Kivits, Kok en Lookman, *Art History* (2016 & 2022).

⁴² Van der Borgh, Catz, Graste, Kivits, Kok en Lookman, *Art History* (2022), 11-12, 48.

⁴³ Wijnsma, *Academie Tien*, 12-13.

curriculum als doel moet hebben om de leerlingen de eindtermen van het examenprogramma te laten behalen, zoals die beschreven zijn in de syllabus.⁴⁴ In de syllabus van kunst (algemeen) schemert namelijk ook nog het mannelijk perspectief door. Het gaat vooral over kunst gemaakt door mannen. Er worden wel wat vrouwelijke kunstenaars genoemd en ook is er een klein kopje gemaakt over ‘de positie van vrouwen in de samenleving en in de kunsten’. Maar deze expliciete vermelding zorgt ervoor dat de vrouwelijke kunstenaar wordt gezien als uitzondering op de regel, in plaats van dat ze het neutrale perspectief vertegenwoordigt. Onder deze ogenschijnlijke neutraliteit schuilt het geaccepteerde perspectief van de (witte) westerse man. Dit is precies wat Linda Nochlin in haar beroemde artikel “Why have there been no Great Women Artists?” in *Woman, Art, and Power* (1971) aanhaalt als probleem van onze kunstgeschiedschrijving. We zouden deze kritisch moeten blijven bekijken om onderliggende vooroordelen en vooronderstellingen bloot te leggen.⁴⁵

In deze scriptie staat de zeventiende-eeuwse schilderkunst centraal met als uitgangspunt de eindtermen uit de syllabus van kunst (algemeen). Zoals al eerder benoemd schemert in deze syllabus nog het mannelijk perspectief door. Het gaat vooral over kunst gemaakt door mannen en het mannelijke schildersbedrijf. Het is dus lastig om aan de eindtermen uit de syllabus te voldoen door volledig of grotendeels vrouwelijke kunstenaars te behandelen. De meeste vrouwelijke kunstenaars waren amateurkunstenaars, hadden geen eigen schildersbedrijf omdat ze meewerkte in het atelier van een mannelijk familielid of hielden zich met andere kunstdisciplines bezig dan schilderkunst (zoals papierknipkunstenaar Johanna Koerten).⁴⁶ Deze vrouwen passen niet helemaal in het narratief wat de syllabus van kunst (algemeen) over de kunst- en cultuurgeschiedenis van de zeventiende eeuw vertelt. Hierin wordt bijvoorbeeld veel aandacht geschonken aan het (mannelijk) schildersbedrijf, verschillende genres in de schilderkunst (waar voornamelijk mannen zich dus mee bezig hielden) of de vrije markt (waar voornamelijk mannen actief waren).⁴⁷

Om toch zo veel mogelijk van de eindtermen uit de syllabus te kunnen uitleggen aan de hand van een vrouwelijke kunstenaar wordt in deze scriptie het werk en leven van Judith Leyster gebruikt. Leyster was in een aantal opzichten uniek in vergelijking met haar vrouwelijke tijdgenoten. Zo heeft ze een relatief ‘mannelijke’ carrière gehad doordat ze

⁴⁴ College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) havo*, 6; College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) vwo*, 12-13.

⁴⁵ Nochlin, “Why Have There Been No Great Woman Artists?”, 145-146.

⁴⁶ Els Kloek. “De zaak-Judith Leyster: uitzonderlijk of representatief?” in *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld*, red. James A. Welu en Pieter Biesboer (Zwolle: Waanders Uitgevers, 1993), 66.

⁴⁷ College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) havo*, 6; College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) vwo*, 12-13; Kloek. “De zaak-Judith Leyster: uitzonderlijk of representatief?” 66.

‘meesterschilder’ was en lid was van het Sint-Lucas gilde. Ze had bovendien een eigen atelier en schilderde voor de vrije markt. Haar schildersbedrijf was dus enigszins vergelijkbaar met die van haar mannelijke tijdgenoten. Het werk en leven van Judith Leyster kan dus goed gebruikt worden als kapstok om de leerlingen te laten leren over de zeventiende-eeuwse beeldende kunst in de Republiek, zoals bepaald in de eindtermen.⁴⁸ Om wel het westerse witte mannelijke perspectief dat in de kunstgeschiedschrijving en in de syllabus van kunst (algemeen) bloot te kunnen leggen is het noodzakelijk om Judith Leyster niet ‘neutraal’ neer te zetten als *one of the guys*, maar juist in te gaan op haar (uitzonderings)positie als vrouw. Daarnaast is de historiografie over Judith Leyster ook niet onbelangrijk. Dit legt bloot hoe er over vrouwelijke kunstenaars werd gedacht in het kunsthistorische discours.

In het volgende hoofdstuk wordt er ingegaan op het werk en leven van Judith Leyster. Er wordt in een historiografische analyse uiteengezet hoe er binnen de kunstgeschiedenis over haar is geschreven en wordt er ingegaan op haar positie als vrouw en op welke sociale implicaties dit had voor haar. Aan de hand hiervan wordt vervolgens gekeken welke eindtermen van het centraal examen zoals die beschreven zijn in de syllabus kunnen worden behandeld in de vorm van een educatief product.

⁴⁸ College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) havo*, 6; College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) vwo*, 12-13.

2. De uitzondering op de regel: Judith Leyster

Zoals in het vorige hoofdstuk is besproken, worden vrouwen in de gangbare methodes voor het vak kunst (algemeen) onderbelicht. De kunstgeschiedschrijving over de zeventiende eeuw wordt gedomineerd door mannelijke kunstenaars. Waar komt deze ongelijke balans vandaan? Het antwoord is deels te vinden in de manier waarop de wetenschappelijke kunsthistorische literatuur eruitziet. Vrouwelijke kunstenaars zijn hierin nog steeds ondervertegenwoordigd, ondanks dat er momenteel een zichtbare interesse is voor vrouwelijke kunstenaars. Zo is er bijvoorbeeld in het Rijksmuseum een projectgroep ‘Vrouwen van het Rijksmuseum’ opgericht die onderzoek doet naar de vrouwelijke kunstenaars in de collectie van het museum.⁴⁹ Toch bestaat nog steeds de gangbare kunsthistorische canon over oude kunst (tot 1850) grotendeels uit mannen. De strijd om een eerlijke representatie van vrouwelijke kunstenaars begon in de negentiende eeuw, maar is nog niet gestreden.

Als resultaat van de eerste feministische golf in de negentiende eeuw verschenen er veel naslagwerken over vrouwelijke kunstenaars en werden er tentoonstellingen over hun werk georganiseerd. Tijdens de tweede feministische golf, die opkwam in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw, vernieuwde en intensiverde het onderzoek naar de levens en het werk van vrouwelijke kunstenaars. Er werden nieuwe namen ontdekt en bijbehorende oeuvres samengesteld.⁵⁰ De jaren zeventig werden afgetrapt met het toonaangevende artikel van Linda Nochlin met de titel: “Why have there been no Great Women Artists?” (1971). Dit wordt ook wel gezien als het startpunt van de feministische kunstgeschiedenis, waarin men een kritische analyse doet van de kunsthistorische canon met als doel de ondervertegenwoordiging van vrouwelijke kunstenaars te verklaren.⁵¹ Feministische kunstgeschiedenis gaat uit van het feit dat de geschiedschrijving niet neutraal is. Hierbij is de manier waarop de sekse-ongelijkheid tussen man en vrouw en de onderdrukking van de vrouw de cultuur en de geschiedenis heeft gestructureerd het uitgangspunt.⁵²

Linda Nochlin stelt in haar artikel de kritische vraag: ‘Waarom zijn er geen grote vrouwelijke kunstenaars?’. Volgens Nochlin brengt deze vraag een kettingreactie teweeg dat een kritisch licht werpt op hoe de kunstgeschiedenis tot stand is gekomen en nog steeds

⁴⁹ ‘Vrouwen van het Rijksmuseum’, Rijksmuseum, geraadpleegd 16 juni 2023,

<https://www.rijksmuseum.nl/nl/onderzoek/ons-onderzoek/overkoepelend/vrouwen>.

⁵⁰ Leen Huet en Jan Grieten, *Oude meesteressen: vrouwelijke kunstenaars in de Nederlanden* (Leuven: Uitgeverij Van Halewyck, 1998), 9-10.

⁵¹ Marlite Halbertsma, “Vrouwenstudies kunstgeschiedenis,” in *Gezichtspunten*, Marlite Halbertsma en Kitty Zijlmans (Nijmegen: SUN, 1993), 212. DOI:

https://www.dbnl.org/tekst/halb010gezi01_01/halb010gezi01_01_0007.php (geraadpleegd 3 juni 2023).

⁵² Hatt en Klonk, *Art History*, 145.

beoefend wordt. Volgens Nochlin is de blik van de westerse man hét standpunt van de kunsthistoricus. Daarnaast verwerpt Nochlin het idee van de kunstenaar als autonoom genie, dat ontstaan is in de romantiek. Zij stelt daarbij de toenmalige opvatting van kunst als een directe, expressieve of emotionele uiting van het individu als vertaling van het (innerlijke) persoonlijke leven ter discussie.⁵³ Kunst en de totstandkoming ervan worden volgens Nochlin bepaald door de sociale aspecten rondom een kunstenaar. Ook talent en creativiteit zijn hier een uitwerking van en worden volgens Nochlin niet bepaald door het geslacht van de kunstenaar.⁵⁴ Vrouwen hadden veel minder mogelijkheden om een (beroemd) kunstenaar te worden, zoals bijvoorbeeld Rembrandt of Vermeer. Vrouwen kregen, in tegenstelling tot mannen, vaak geen degelijke opleiding, intellectuele vorming of sociale stimulans. Zo heerste er een taboe op het schilderen van een (mannelijk) naaktmodel. Ook de sociale verwachtingen die men van vrouwen had, waren anders dan die van mannen. Vrouwen werden geacht om zich te focussen op het gezinsleven en het krijgen van kinderen.⁵⁵ Mede door het werk van Nochlin is de aandacht verlegd van het kunstwerk zelf naar de omstandigheden die aan het kunstwerk vooraf zijn gegaan.⁵⁶ Het was niet genoeg om vrouwen (of vrouwelijke kunstenaars) op eenzelfde manier te behandelen als mannen. Er was een fundamentele reorganisatie van de maatschappij nodig, omdat anders de hiërarchische vooronderstellingen die hieraan ten grondslag intact zouden blijven.⁵⁷ Dit had zijn weerslag in de kunstgeschiedenis. Feministische kunsthistorici stelden dat de ogenschijnlijke neutraliteit of objectiviteit van kunst een mannelijke is.⁵⁸ Daarom bekritiseerden zij de omstandigheden waarin kunst geproduceerd en tentoongesteld werd.⁵⁹

Tien jaar na het artikel van Nochlin verscheen het boek van Griselda Pollock en Roszika Parker: *Old Mistresses: Woman, Art and Ideology* (1981). Dit boek bouwt enerzijds verder op het gedachtegoed van Nochlin, maar verschilt op sommige aspecten. Nochlin stelt bijvoorbeeld dat vrouwen ook (grote) kunstenaars zouden kunnen worden als zij dezelfde kansen zouden krijgen als mannen. De claim die Pollock en Parker maken is radicaler. Zij stellen dat zelfs als vrouwen dezelfde rechten zouden krijgen als mannen, het patriërchaat in stand zal blijven en seksisme nog steeds zal bestaan. Zelfs als vrouwen in het verleden bijvoorbeeld de mogelijkheid zouden hebben gekregen tot het bestuderen van een (mannelijk)

⁵³ Nochlin, "Why Have There Been No Great Woman Artists?", 146, 149, 153.

⁵⁴ Ibid., 153-158.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Huet en Grieten, *Oude meesteressen*, 9-10.

⁵⁷ Hatt en Klonk, *Art History*, 146.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid., 147.

naaktmodel, zou hun werk nog steeds worden gezien als inferieur.⁶⁰ Verder stellen ze dat kunst geen afspiegeling is van de werkelijkheid. Kunst reflecteert niet het leven van vrouwen, maar construeert een stereotype. Een vrouw wordt altijd gedefinieerd als de ander, het tegenovergestelde van de man.⁶¹ Tot slot stellen ze dat geschiedschrijving over vrouwen en seksisme heel precies moet gebeuren. De valkuil van het gebruiken van categorieën als ‘vrouwen’ of ‘vrouwelijke kunstenaars’ is dat je de omstandigheden van individuele vrouwen of kunstenaars generaliseert.⁶² Waar in de jaren zeventig dus veel aandacht werd besteed aan het ontbreken van vrouwelijke kunstenaars, verschoof in de jaren tachtig de interesse naar de effecten en interacties van ‘gender’.⁶³

Midden jaren zeventig ontstond de term ‘vrouwenstudies’ en werden er afdelingen voor vrouwenstudies opgericht op universiteiten.⁶⁴ Aan het einde van de jaren negentig wordt deze titel op veel universiteiten ingeruild voor ‘genderstudies’ onder invloed van nieuwe inzichten in het feministische discours dat vooralsnog wit, westers en heteroseksueel georiënteerd was.⁶⁵ Genderstudies is een meer inclusieve benadering en verwerpt de binaire verdeling die een groot deel van de feministische kunstgeschiedenis heeft gevormd: man – vrouw, masculiene – feminiene, homoseksueel – heteroseksueel. In genderstudies wordt juist gezocht naar manieren om deze categorieën te breken.⁶⁶ Toch blijft de feministische kunstgeschiedenis een belangrijke benadering op het gebied van de kunstgeschiedschrijving. Het is belangrijk dat men bewust is van de implicaties van aspecten als gender, sekse en seksualiteit van een kunstenaar om de kunstgeschiedenis te kunnen verklaren.⁶⁷

Het is dus belangrijk om bij het onderzoek naar vrouwelijke kunstenaars als Judith Leyster bewust te zijn van haar gender, sekse en seksualiteit. Het is dan ook niet de bedoeling om haar werk en leven op eenzelfde manier te benaderen als dat van haar mannelijke tijdgenoten, omdat de kunstgeschiedschrijving over haar niet neutraal is. De literatuur die over haar is verschenen is (voornamelijk) geschreven vanuit de bril van de witte heteroseksuele man. Het is dus interessant om te kijken naar hoe Judith Leyster is neergezet

⁶⁰ Hatt en Klonk, *Art History*, 153.

⁶¹ *Ibid.*, 154-155.

⁶² *Ibid.*, 156-157.

⁶³ Halbertsma, “Vrouwenstudies kunstgeschiedenis”, 225-226.

⁶⁴ Evelien Tonkens, “Van vrouwen naar ‘gender’: institutionele, theoretische en thematische ontwikkelingen in vrouwenstudies,” *Beleid & Maatschappij* (1995)4: 237.

⁶⁵ *Ibid.*, 238-239.

⁶⁶ Hatt en Klonk, *Art History*, 165.

⁶⁷ *Ibid.*, 173.

in de kunsthistorische literatuur, wat tekenend is voor de kunstgeschiedschrijving over vrouwelijke kunstenaars.

2.1. Judith Leyster, vrouw en kunstschilder

Het oeuvre, de levensloop en het schildersbedrijf van Judith Leyster zijn voor kunsthistorici een interessant onderzoeksobject gebleken omdat Leyster echt een uitzondering op de ‘regel’ was. Ze was de eerste vrouw in Nederland die door een schildersgilde werd erkend als meesterschilder.⁶⁸ Interessant is dat Leyster na haar overlijden in 1660 in de vergetelheid is geraakt.⁶⁹ Pas in 1893 werd ze ‘herontdekt’ door kunsthistoricus Cornelis Hofstede de Groot die gespecialiseerd was in de zeventiende-eeuwse schilderkunst.⁷⁰ Sindsdien is er enige literatuur over haar verschenen. Het is interessant om te analyseren hoe Judith Leyster is neergezet in de literatuur, vanaf haar herontdekking tot op heden, nu Leyster eindelijk haar plekje in de eregalerij van het Rijksmuseum heeft kunnen opeisen.⁷¹ Hieronder volgt eerst een korte biografie. Daarna volgt een historiografische analyse van de belangrijkste wetenschappelijke kunsthistorische literatuur over Judith Leyster.

Judith Leyster, gedoopt op 28 juli 1609 in de Grote Kerk in Haarlem, was een van de negen kinderen van Jan Willemsz. en Trijn Jaspersdr. Leyster was niet de originele familienaam van het gezin. Haar vader gebruikte de naam voor zijn brouwerij die hij in 1618 kocht. De ouders van Judith Leyster waren welvarend, totdat haar vader in 1624 zijn faillissement moest aanvragen waardoor het jaar daarop de brouwerij met grond, opstallen en inventaris werd verkocht samen met het aangrenzende huis met mouterij. De ouders van Leyster verhuisden kort daarna naar Vreeland, een dorp dicht bij de stad Utrecht.⁷²

In 1633 werd Leyster toegelaten tot het Sint-Lucasgilde. Dit was het gilde in Haarlem waarin zich onder andere de kunstschilders verenigde. Om toegelaten te worden moet je entreegeld betalen en een leertijd hebben doorlopen waarna je de titel ‘meesterschilder’

⁶⁸ Anna Tummers, *Judith Leyster: De eerste vrouw die meesterschilder werd* (Haarlem: Frans Hals Museum, 2009), 1.

⁶⁹ *Ibid.*, 28.

⁷⁰ Cornelis Hofstede de Groot, “Judith Leyster,” *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen* 14(1893): 190-198, DOI: <https://www.jstor.org/stable/45264741> (geraadpleegd 30 april 2023).

⁷¹ Op 8 maart 2023 werd bekendgemaakt dat voor het eerst in de geschiedenis het werk van vrouwelijke kunstenaars te zien is in de eregalerij van het Rijksmuseum: ‘Rijksmuseum presenteert voor het eerst vrouwelijke kunstenaars in de eregalerij’, Rijksmuseum, geraadpleegd 30 april 2023, <https://www.rijksmuseum.nl/nl/pers/persberichten/rijksmuseum-presenteert-voor-het-eerst-vrouwelijke-kunstenaars-in-de-eregalerij>.

⁷² Frima Fox Hofrichter, *Judith Leyster: a woman painter in Holland's golden Age* (Doornspijk: Davaco Publishers, 1989), 13; Els Kloek, ‘Leyster, Judith’, *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, geraadpleegd 30 april 2023, <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Leyster>.

mocht dragen.⁷³ Dit alles was erg ongebruikelijk voor een vrouw. Vrouwen waren wel lid van het gilde, maar onder hen waren erg weinig (of bijna geen) schilders. Vrouwelijke leden van het gilde hielden zich vooral bezig met de verkoop van goederen.⁷⁴ Volgens kunsthistorica Els Kloek stond het vrouwen formeel niets in de weg om ‘meesterschilder’ te worden. In de ordonnanties van de gildenbesturen werden de rechten en plichten van vrouwen niet expliciet benoemd. Ze kregen als groep geen eigen regels.⁷⁵ Maar, stelt Kloek, in de praktijk was het voor vrouwen niet gemakkelijk om de titel van meesterschilder te bemachtigen. Het was bijvoorbeeld best prijzig om een opleiding tot meesterschilder te betalen. Dit was een investering die ouders toentertijd waarschijnlijk zelden voor hun dochters over gehad zouden hebben.⁷⁶ De meeste schilderende vrouwen kwamen voort uit het kunstenaarsmilieu, omdat meisjes daar gratis konden worden opgeleid door haar vader of een ander nauw verwant familielid. Maar, in dit milieu was er waarschijnlijk wel verzet tegen de kunstzinnige vorming van vrouwen. Zij moesten zich immers volgens de sociale normen bezighouden met huiselijke bezigheden.⁷⁷ Vrouwen uit een schildersmilieu maakte lang niet altijd de stap om zich zelfstandig te vestigen als schilder omdat vaak een mannelijk familielid al een atelier had. Daarom kwamen vrouwen die schilderde minder vaak in de gildenarchieven terecht, omdat ze schuil gingen achter het lidmaatschap van een familielid.⁷⁸

Judith Leyster was dus echt een uitzondering op de andere vrouwen in haar tijd. Ze kwam niet uit een schildersfamilie en het is onduidelijk waar Leyster haar opleiding tot schilder gevolgd heeft en wat haar motiveerde om schilder te worden.⁷⁹ Dankzij het lidmaatschap bij het Sint-Lucasgilde mocht Leyster haar eigen atelier houden en zelfstandig haar werk verkopen. Ook dit is een uitzondering op andere vrouwen in haar tijd. Dit atelier opende ze dan ook aan de Korte Barteljorisstraat. In het atelier nam ze (mannelijke) leerlingen aan, wat gebruikelijk was als meesterschilder.⁸⁰

Waarschijnlijk schilderde Judith Leyster niet in opdracht, maar voor de vrije markt, waar vraag was naar genretaferelen met één of enkele figuren in eigentijdse kostuums, ofwel

⁷³ Els Kloek, “Vrouwen en het kunstenaarsleven van de Republiek, Een inleiding,” in *Vrouwen en Kunst in de Republiek*, red. Els Kloek, Catharine Peters Sengers, Esther Tobé (Hilversum: Verloren, 1998), 11.

⁷⁴ *Ibid.*, 12.

⁷⁵ *Ibid.*, 11.

⁷⁶ *Ibid.*, 12.

⁷⁷ *Ibid.*, 13.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ Els Kloek, “De zaak-Judith Leyster: uitzonderlijk of representatief?,” 63.

⁸⁰ Ellen Broersen, “Judith Leyster, een kloek schilder,” in *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld*, red. James A. Welu en Pieter Biesboer (Zwolle: Waanders Uitgevers, 1993), 20; Kloek, ‘Leyster, Judith’, Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland.

‘moderne beelden’.⁸¹ Dit zijn afbeeldingen van het dagelijks leven die vaak zinspeelden op de zedelijke normen uit die tijd. *Spelletje Triktrak* (ca. 1631) (Afb. 1) zou bijvoorbeeld waarschuwen voor de onzedelijke gevolgen van dronkenschap.⁸² Vaak werd er geen of weinig interieur afgebeeld zodat de focus op de afgebeelde figuren lag.⁸³ Naast genretaferelen schilderde Judith Leyster enkele stillevens, één portret, één zelfportret en één aquarel van een tulp (Afb. 2-5). Judith Leyster heeft slechts achttien gedateerde werken op haar naam staan die met zekerheid aan haar toe te schrijven zijn.⁸⁴ De meeste werken signeerde zij met een signatuur dat in de literatuur het stermonogram wordt genoemd (Afb. 6, 7).⁸⁵ Dit monogram is een soort rebus van haar naam waarbij ze de letters van haar voor- en achternaam combineert, gevolgd door de afbeelding van een ster dat staat voor het laatste deel van haar achternaam.

⁸¹ James A. Welu en Pieter Biesboer red., *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld* (Zwolle: Waanders Uitgevers 1993), 13.

⁸² *Ibid.*, 175-180.

⁸³ Kloek, ‘Leyster, Judith’, *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*.

⁸⁴ Pieter Biesboer, “Judith Leyster, schilderes van ‘moderne beelden.’” In *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld*, red. James A. Welu en Pieter Biesboer (Zwolle: Waanders Uitgevers, 1993), 75.

⁸⁵ Kloek, ‘Leyster, Judith’, *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*.

Afbeelding 1: Judith Leyster, *Spelletje Triktrak*, ca. 1631, olieverf op paneel, 40,6 x 31,1 cm, Worcester Art Museum Worcester (foto: Worcester Art Museum <https://worcester.emuseum.com/objects/6870/a-game-of-triktrak> geraadpleegd 14 juni 2023).

Afbeelding 2: Judith Leyster, *Stilleven met fruitmand*, ca. 1635-1640, olieverf op doek, 68 x 62,5 cm, The Kremer Collection (privécollectie) (foto: The Kremer Collection <https://www.thekremercollection.com/judith-leyster/> geraadpleegd 14 juni 2023).

Afbeelding 3: Judith Leyster, *Portret van een onbekende vrouw*, 1635, olieverf op paneel, 54 x 41 cm, Frans Hals Museum Haarlem (foto: Frans Hals Museum <https://www.franshalsmuseum.nl/nl/art/portret-van-een-onbekende-vrouw/> geraadpleegd 14 juni 2023).

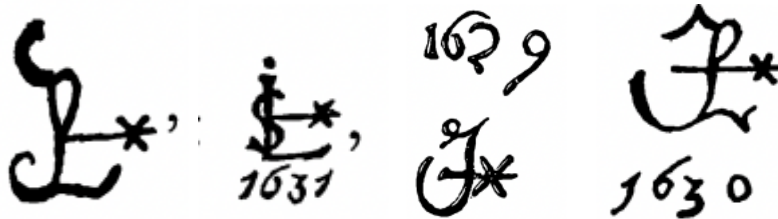
Afbeelding 4: Judith Leyster, *Zelfportret*, 1633, olieverf op doek, 72,3 x 65,3 cm, National Gallery of Art Washington (foto: RKD <https://rkd.nl/nl/explore/images/166670> geraadpleegd 30 april 2023).

Afbeelding 5: Judith Leyster, *Tulp, Vroege Brabantson*, 1643, zilverstift en aquarel op velum, 38,2 x 27,2 cm., Frans Hals Museum Haarlem (foto: Wikipedia https://nl.wikipedia.org/wiki/De_vroege_Brabantson, geraadpleegd 30 april 2023).

Afbeelding 6: Stermonogram van Judith Leyster (Bron: Kloek, Els. 'Leyster, Judith (1609-1660)'. Vrouwenlexicon. Geraadpleegd 3 juni 2023. <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Leyster>).

Afbeelding 7: Verschillende variaties van het stermonogram van Judith Leyster (Bron: Hofstede de Groot, Cornelis. "Judith Leyster." *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen* 14(1893): 193. DOI: <https://www.jstor.org/stable/45264741> (geraadpleegd 30 april 2023)).

Op 1 juni 1636 trouwde Judith Leyster met de kunstschilder Jan Miense Molenaer. Molenaer had een werkplaats met leerlingen, was actief in de kunsthandel en op de huizenmarkt. Ze kregen samen vijf kinderen. Na haar huwelijk met Molenaer is er slechts één werk van haar bekend, namelijk *Tulp, Vroege Brabantson* (1643) (Afb. 5). Volgens sommige auteurs, zoals Frieda van Emden in "Judith Leyster, a female Frans Hals", is dit hét bewijs dat Leyster werd overschaduwed door haar man vanwege haar rol als huisvrouw.⁸⁶ Leen Huet en Jan Grieten nuanceren dit beeld in *Oude meesteressen: vrouwelijke kunstenaars in de Nederlanden* (1998). Uit documenten met haar handtekening blijkt dat Leyster actief betrokken bleef bij de zaken van haar man. Bovendien zou Leyster, door de welgestelde positie van het gezin, de huishoudelijke taken wellicht gedelegeerd kunnen hebben.⁸⁷ In 1659 overleed Leyster en liet haar man en twee kinderen achter.⁸⁸

⁸⁶ Frieda van Emden, "Judith Leyster, a Female Frans Hals," *The Art World* 3(1918)6: 501. DOI: <https://www.jstor.org/stable/25588385> (geraadpleegd 30 april 2023).

⁸⁷ Huet en Grieten, *Oude meesteressen*, 144-145.

⁸⁸ Ibid.

2.2. De herontdekking van de Ley-ster

In de literatuur over Judith Leyster worden steeds twee eigentijdse bronnen van Leyster genoemd om te illustreren dat er in haar eigen tijd met lof over haar werd gesproken.⁸⁹ Dit is de publicatie *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland* (1628) van de Haarlemse stadshistoricus Samuel Ampzing en de lofzang van Theodorus Schrevelius over Haarlem (1647). In *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland* wordt Leyster als volgt omschreven: ‘Hier schildert er noch met goed en kloek verstand’.⁹⁰ Schrevelius gebruikt een zinspeling van haar naam: lei-ster.⁹¹ Dit kan duiden op het feit dat hij haar vergeleek met een leidende ster (de poolster).⁹² Halbertsma stelt in haar publicatie “Vrouwenstudies kunstgeschiedenis”, verschenen in *Gezichtspunten* (1993), dat in de zeventiende eeuw de vermelding van kunstenaressen in publicaties gebruikt werd om de culturele bloei van een stad of land te onderschrijven.⁹³ Ondanks de ogenschijnlijke lof die aan Leyster werd toebedeeld door Ampzing en Schrevelius, was haar naam binnen een jaar na haar dood al verdwenen uit de beschouwingen over Nederlandse kunstenaars uit die periode.⁹⁴ Tot 1893 was er geen enkel werk in een museum toegeschreven aan Leyster.⁹⁵

In de literatuur worden verschillende redenen genoemd waarom de naam van Judith Leyster verdwenen is uit de kunstgeschiedschrijving. Halbertsma stelt in “Vrouwenstudies kunstgeschiedenis” (1993) dat het verdwijnen van de kunstenaressen uit boeken begon in de late achttiende eeuw. De geschiedenis van de kunst ging toen op de schop en werd sindsdien gedragen door de grote meesters. Hierdoor werden kleinere meesters en kunstenaressen niet langer in de handboeken opgenomen. Hun oeuvres werden ondergebracht bij vaders, collega’s of leermeesters. In het geval van Judith Leyster gebeurde dat bij haar collega Frans Hals.⁹⁶ Frans Hals en Judith Leyster werkten beide rond dezelfde tijd in Haarlem en kende elkaar. In de literatuur wordt zelfs gespeculeerd dat Judith Leyster een leerling van Frans Hals geweest is. Hun schilderijen worden veel met elkaar in verband gebracht.⁹⁷

⁸⁹ Frima Fox Hofrichter, “De verduistering van de Poolster,” In *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld*, red. James A. Welu en Pieter Biesboer (Zwolle: Waanders Uitgevers, 1993), 116.

⁹⁰ Samuel Ampzing, *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland* (Haarlem, 1628), 370.

⁹¹ Theodorus Schrevelius, *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland* (Haarlem, 1647), 291.

⁹² Hofrichter, “De verduistering van de Poolster,” 116.

⁹³ Halbertsma, “Vrouwenstudies kunstgeschiedenis,” 216.

⁹⁴ Hofrichter, “De verduistering van de Poolster,” 115.

⁹⁵ Hofrichter, *Judith Leyster: a woman painter in Holland’s golden Age*, 30.

⁹⁶ Halbertsma, “Vrouwenstudies kunstgeschiedenis,” 216.

⁹⁷ Broersen, “Judita Leystar, een kloeke schilderes,” 19-20.

De kunsthandel in de negentiende eeuw heeft dit proces versterkt.⁹⁸ De waarde van kunst wordt immers vaak bepaald door de maker. Daarom is veel kunst die door vrouwen is gemaakt (bewust) toegeschreven aan een mannelijke tijdgenoot. Bij Judith Leyster was dat het geval met Frans Hals.⁹⁹ Ondanks dat veel van haar werken met haar stermonogram gesignd waren, zijn bijna al haar werken een tijd lang toegeschreven geweest aan Hals.¹⁰⁰ Toen het werk van Frans Hals in het begin van de jaren '90 van de achttiende eeuw een enorme herwaardering genoot, was de naam van Leyster al wel bekend, maar er was nog geen werk van haar hand geïdentificeerd.¹⁰¹ Uit een rechtszaak in 1892 over het kunstwerk *Vrolijk Paar* (1630) (Afb. 8) is op te maken dat kunstwerken van de hand van Hals toen veel geld opleverden. Deze zaak ging over het schilderij *Vrolijk Paar*, dat in 1758 was toegeschreven aan Frans Hals. Een Engelse kunsthandelaar kocht het werk, twijfelde aan de authenticiteit ervan en spande een rechtszaak aan. Uiteindelijk bleek het werk inderdaad niet van Frans Hals te zijn, maar van Judith Leyster. Haar stermonogram werd op het werk geïdentificeerd (Afb. 9). De rechtszaak zorgde voor hernieuwde interesse in Judith Leyster. Cornelis Hofstede de Groot schreef in 1893 een artikel naar aanleiding van dit geschil en identificeerde haar monogram in zeven kunstwerken.¹⁰² Hij ontdekte dat het monogram van Leyster in het werk *Vrolijke drinker* (1629) (Afb. 10, 11) zelfs intentioneel is veranderd om te lijken op een monogram waarin de initialen van Frans Hals (F.H.) te lezen waren.¹⁰³ De herontdekking van Judith Leyster is in feite te danken aan deze rechtszaak en dus met name het resultaat van de hernieuwde waardering voor Frans Hals in de negentiende eeuw.¹⁰⁴

Een ander aspect wat bijgedragen kan hebben aan de verdwijning van de naam Leyster is dat zij na het huwelijk met haar man, Jan Miense Molenaer, zijn achternaam aannam. De naam Molenaer in combinatie met het gebruik van een monogram bij het signeren van haar eigen werk, zou de naam Leyster naar de achtergrond gebracht kunnen hebben. Het monogram spiegelt immers niet één op één haar naam af, maar is een soort rebus.¹⁰⁵

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Whitney Chadwick, *Woman, Art, and Society* (Londen: Thames and Hudson, 2020), 24-27.

¹⁰⁰ Lola B Gellman, "Review of Judith Leyster: A Woman Painter in Holland's Golden Age by Frima Fox Hofrichter," *Woman's Art Journal* 13(1992)1: 34-36. DOI: <https://www.jstor.org/stable/1358258> (geraadpleegd 30 april 2023); Cornelis Hofstede de Groot, "Judith Leyster," 193-194.

¹⁰¹ Chadwick, *Woman, Art, and Society*, 25-26.

¹⁰² Cornelis Hofstede de Groot, "Judith Leyster," 190-198.

¹⁰³ Ibid., 193-194.

¹⁰⁴ Hofrichter, "De verduistering van de Poolster," 117.

¹⁰⁵ Ibid., 116.

Afbeelding 8: Judith Leyster, *Vrolijk paar*, 1630, olieverf op paneel, 68 x 57 cm, Louvre, Parijs (foto: Louvre <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010059447> geraadpleegd 11 juni 2023).

Afbeelding 9: Judith Leyster, *Vrolijk paar* (detail met monogram van Leyster), 1630, olieverf op paneel, 68 x 57 cm, Louvre, Parijs (foto: Louvre <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010059447> geraadpleegd 11 juni 2023).

Afbeelding 10: Judith Leyster, *Vrolijke drinker*, 1629, olieverf op doek, 88,2 x 87,9 cm, Rijksmuseum Amsterdam (foto: Rijksmuseum <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.7470> geraadpleegd 30 april 2023).

Afbeelding 11: Judith Leyster, *Vrolijke drinker* (detail met monogram van Leyster), 1629, olieverf op doek, 88,2 x 87,9 cm, Rijksmuseum Amsterdam (foto: Rijksmuseum <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.7470> geraadpleegd 30 april 2023).

Na de herontdekking van Judith Leyster werd ze nog niet gelijk op zichzelf gewaardeerd.¹⁰⁶ Ze kwam niet helemaal af van het Hals-label. Ze kreeg vaak niet haar eigen podium, maar stond op veel manieren in de schaduw van haar succesvolle mannelijke tijdgenoot. Frieda van Emden schrijft bijvoorbeeld in haar artikel “Judith Leyster, A Female Frans Hals” (1918): ‘*No greater praise can be given to her work than the very fact that it could be passed off for his with such facility*’.¹⁰⁷ In een tentoonstelling uit 1903 werden de twee werken die van haar te zien waren toegeschreven aan een combinatie van Leyster én Hals. Hals werd op deze manier als paradepaardje gebruikt.¹⁰⁸

Leyster is daarnaast vaak neergezet als iemand die slechts het werk van haar mannelijke tijdgenoten kopieerde. Op deze manier werd het talent van vrouwelijke schilders vaker tenietgedaan.¹⁰⁹ Zo werd ze in een tentoonstellingscatalogus uit 1904 omschreven als iemand die: ‘wellicht alles heeft samengevat van het zeer mannelijke talent van haar

¹⁰⁶ Chadwick, *Woman, Art, and Society*, 25.

¹⁰⁷ Emden, van, “Judith Leyster, a Female Frans Hals,” 501.

¹⁰⁸ Hofrichter, “De verduistering van de Poolster,” 118.

¹⁰⁹ Martha Moffitt Peacock, “Mirrors of Skill and Renown: Woman and Self-Fashioning in Early-Modern Dutch Art,” *Mediavistik* 28(2015): 325-326. DOI: <https://www.jstor.org/stable/44163592> (geraadpleegd 30 april 2023).

leermeester Frans Hals'.¹¹⁰ Ook later werd zij nog op deze manier neergezet. De auteur Wilenski schrijft bijvoorbeeld in 1928: 'Zoals iedereen weet, imiteren vrouwelijke schilders meestal het werk van een of andere man. [...] Maar nu en dan hebben vrouwelijke schilders een persoonlijke inbreng die behaagt'.¹¹¹ Weer later, in 1964, schreef James Laver: '*Some women artists tend to emulate Frans Hals, but the vigorous brushstrokes of the master were beyond their capability. One has only to look at the work of a painter like Judith Leyster to detect the weakness of the feminine hand*'.¹¹² In 1993 schreef Walter Liedtke in een recensie over de overzichtstentoonstelling van haar werk dat Leyster '*made a determined effort to break into this [Haarlem's] exclusive and demanding market, hoping to achieve some measure of recognition by imitating her contemporaries Frans Hals, Dirck Hals and Jan Miense Molenaer*'.¹¹³ De verdwijning van haar naam zou volgens Liedtke te wijten zijn aan het feit dat ze slechts het werk van haar mannelijke tijdgenoten kopieerde en uit zichzelf niets had bijgedragen.¹¹⁴

In latere publicaties waar Leyster wel als 'autonoom' kunstenaar wordt gezien, proberen de auteurs haar werk steeds in verband te brengen met mannelijke tijdgenoten. In de catalogus *Judith Leyster: schilderes in een mannenwereld* (1993) van de gelijknamige tentoonstelling ligt de nadruk bijvoorbeeld op Leysters mogelijke ontleningen aan het werk van Frans Hals, Dirck Hals en Jan Miense Molenaer. De tentoonstelling bevatte meer werken van andere kunstenaars dan kunstwerken van Leyster. De vraag die kunsthistorica Elizabeth Alice Honig stelt in haar recensie over de tentoonstelling en de catalogus is dan ook meer dan terecht: 'als er te weinig werken van voldoende kwaliteit zijn om een monografische tentoonstelling te vullen, is de kunstenaar dan wel belangrijk genoeg, of focussen we slechts op de kunstenaar omdat ze een vrouw is?'¹¹⁵

¹¹⁰ Hofrichter, "De verduistering van de Poolster," 118.

¹¹¹ Ibid., 119.

¹¹² Chadwick, *Woman, Art, and Society*, 26-27.

¹¹³ Ibid., 26.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Elizabeth Alice Honig, "Review of Judith Leyster: A Dutch Master and Her World by James E. Welu and Pieter Biesboer," *Woman's Art Journal* 16(1995-1996)2: 44, DOI: <https://www.jstor.org/stable/1358576> (geraadpleegd op 30 april 2023).

2.3. Een vrouwelijke schilderstijl?

Sommige auteurs, zoals Robert Dangers, leggen een negatieve nadruk op Judith Leysters' sekse. Ze benadrukken dat Leyster een vrouw is en daarom een seksueel wezen.¹¹⁶ Zo opperde Dangers in 1928 dat ze het liefje van Rembrandt was. Deze suggestie is door sommige overkoepelende werken over de kunstgeschiedenis overgenomen. Anderen insinueerden dat ze een relatie zou hebben gehad met Frans Hals, waar evenmin bewijs voor bestaat.¹¹⁷ Volgens Hofrichter ondermijnen deze insinuaties de reputatie van Leyster en moest dit de suggestie wekken dat haar prestige toch niet helemaal verdiend was. Dit is interessant, want als je biografieën van mannelijke kunstschilders leest, worden relaties of affaires niet op een dergelijke negatieve manier uitgelicht.¹¹⁸ Ook wordt de nadruk door sommige auteurs gelegd op het uiterlijk van Leyster, wat bij mannelijke kunstenaars van de zotte zou zijn. Van Emden schrijft bijvoorbeeld in 1918: *'As she was a woman, the first question asked will probably be: "Was she good looking"? If she was, certainly she was not vain, for no self-portrait of her is known, whereas most artists of that period and Molenaer also indulged in several.'*¹¹⁹

Judith Leyster is een naam die veel gebruikt is om problematische werken aan toe te schrijven, zodat een werk niet in de afgrond van de anonimiteit zou belanden. Veel werken zijn daarom onterecht aan haar toegeschreven.¹²⁰ Whitney Chadwick stelt in de publicatie *Woman, Art, and Society* (2020) dat zulke problematische werken aan minder bekende kunstenaars werden toegeschreven, omdat ze niet zouden voldoen aan de technische standaarden van de (mannelijke) 'meester'. In de kunstgeschiedenis is analyse van de schilderstijl van een kunstenaar lang verweven geweest met gender. Men spreekt vaak over een 'vrouwelijke' of 'verwifde' schilderstijl, waarbij een 'vrouwelijke' schilderstijl vaak als tegenovergestelde werd genoemd van positief geladen termen als 'heroïsch'. Hierdoor wordt een 'vrouwelijke' schilderstijl direct gereduceerd tot iets dat minder origineel is en van mindere kwaliteit zou zijn. Daarom zijn veel 'mindere' werken die volgens onderzoekers een 'vrouwelijke' stijl hadden, vaak toegeschreven aan vrouwelijke kunstenaars, omdat hun werk als inferieur werd beschouwd.¹²¹

¹¹⁶ Hofrichter, "De verduistering van de Poolster," 119.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Emden, van, "Judith Leyster, a Female Frans Hals," 502.

¹²⁰ Hofrichter, "De verduistering van de Poolster," 118.

¹²¹ Chadwick, *Woman, Art, and Society*, 27.

Dit is een interessante gedachte om in het achterhoofd te houden als je kritisch kijkt naar bepaalde toeschrijvingen die aan Leyster zijn gedaan. Het schilderij *David met het hoofd van Goliath* (1633) (Afb. 12) is bijvoorbeeld een interessante casus. In de monografie over Leyster die verscheen in 1989 wordt als grootste minpunt van dit werk ‘*the anatomical drawing*’ genoemd.¹²² De reden die de auteur hiervoor geeft is dat Leyster waarschijnlijk geen expertise had op dit gebied omdat het niet toegestaan was om studies te maken van een mannelijk naaktmodel.¹²³ Ook in de publicatie *Oude Meesteressen, vrouwelijke kunstenaars in de Nederlanden* (1998) wordt het werk kort besproken. Het schilderij wordt hier door de auteurs afgedaan als zwak en anatomisch stuntelig. Ook hier wordt de mogelijke reden ervan gezocht in een ontbrekende mogelijkheid van het bestuderen van een (mannelijk) naaktmodel.¹²⁴

Het schilderij is in 1927 toegeschreven aan Judith Leyster door Juliane Harms. Zij herkent het monogram van Leyster en ziet de compositie van het werk als kenmerkend voor Leyster.¹²⁵ Dit zou het enige historiestuk zijn in het oeuvre van Leyster.¹²⁶ De verblijfplaats ervan is onbekend en de authenticiteit van het monogram kan dus niet onderzocht worden. In de tentoonstellingscatalogus uit 1993 over haar werk wordt de toeschrijving van dit schilderij om die reden in twijfel getrokken.¹²⁷ Is het werk inderdaad terecht aan Leyster toegeschreven, of is deze toeschrijving gedaan omdat het schilderij als inferieur werd beschouwd door de stuntelige anatomie? Dit gebeurde immers vaker bij het werk van vrouwelijke kunstenaars.¹²⁸ Tegelijkertijd is *David met het hoofd van Goliath* (1633) interessant omdat, als dit schilderij wel van Leysters’ hand is, dit het vermoeden ondersteunt dat vrouwelijke kunstenaars in de zeventiende eeuw geen toegang mochten hebben tot een mannelijk naaktmodel.¹²⁹

¹²² Hofrichter, *Judith Leyster: a woman painter in Holland’s golden Age*, 55.

¹²³ Hofrichter, *Judith Leyster: a woman painter in Holland’s golden Age*, 55-56.

¹²⁴ Huet en Grieten, *Oude meesteressen*, 138.

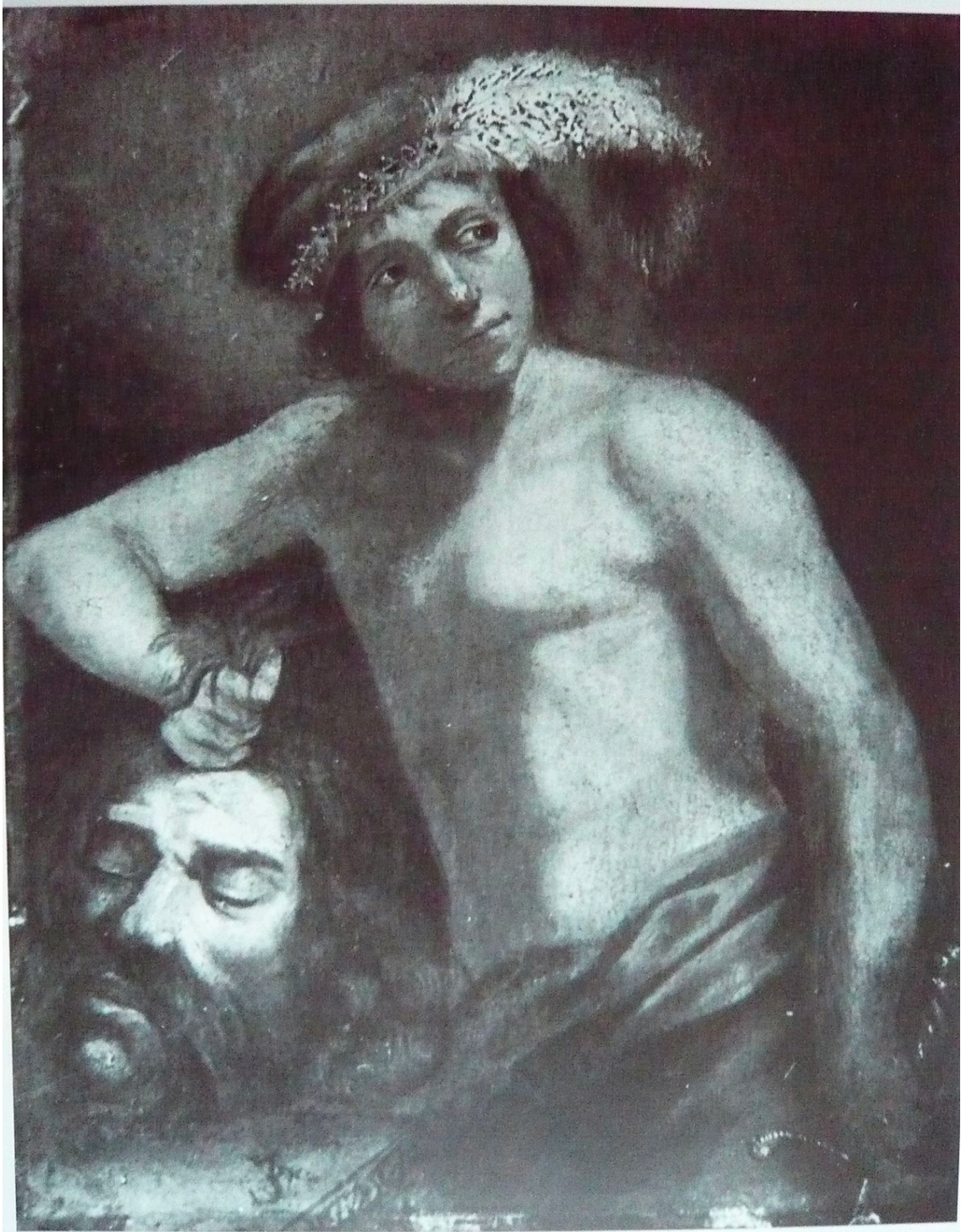
¹²⁵ Juliane Harms, “Judith Leyster. Ihr Leben und ihr Werk, V,” *Oud Holland* 44(1927): 275. DOI: <https://www.jstor.org/stable/42722589> (geraadpleegd op 30 april 2023).

¹²⁶ Biesboer, “Judith Leyster, schilderes van ‘moderne beelden,’” 77.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Chadwick, *Woman, Art, and Society*, 27.

¹²⁹ Nochlin, “Why Have There Been No Great Woman Artists?,” 158-161.

Afbeelding 12: Judith Leyster (?), *David met het hoofd van Goliath*, 1633, olieverf op paneel, 21 x 15 cm, Privécollectie N.J.F. Pompe van Meerdervoort, Den Haag (foto: Wikipedia [https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Bestand:Judith_Leyster - David with the head of Goliath.JPG](https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Bestand:Judith_Leyster_-_David_with_the_head_of_Goliath.JPG) geraadpleegd 30 april 2023).

2.4. Een vrouwelijke benadering?

Aangezien Judith Leyster een vrouwelijke kunstenaar is, is het bewonderenswaardig dat er weinig kunsthistorische bronnen zijn waarin onderzocht wordt of Leyster haar onderwerpen koos of behandelde vanuit een vrouwelijke benadering. Frima Fox Hofrichter is een van de weinige auteurs die suggereert dat Leysters sekse wel degelijk van invloed is geweest op haar schilderkunst. In het artikel “Judith Leyster’s Proposition-Between Virtue and Vice” dat in 1982 verscheen in het boek *Feminism And Art History* bespreekt Hofrichter het werk: *Man die vrouw geld aanbiedt* (Afb. 13).¹³⁰ Volgens Hofrichter beeldt Leyster hier duidelijk een seksueel voorstel uit. Dit is de uitwerking van Leysters houding tegenover dit veelgebruikte motief. Dergelijke thema’s waren in de zeventiende-eeuwse Nederlandse schilderkunst erg populair en waarschijnlijk bedoeld ter lering en vermaak. Hofrichter gaat in op de oorsprong van het motief en noemt het werk van Leyster een kritisch antwoord op de schilderijen van haar voorgangers. Haar uitwerking van de scène wijkt volgens Hofrichter af van de rol die de vrouwen normaliter in het motief spelen (Afb. 14). Zij worden in dit motief normaliter afgebeeld als slinkse vrouwen, die de mannen verleiden tot het begaan van zonden. In Leysters schilderij is niet de vrouw, maar de man de initiator. De vrouw is deugdelijk en kuis afgebeeld en lijkt niet op het voorstel van de man in te gaan. Volgens Hofrichter is het verschil in afbeelden van dit bekende motief te wijten aan Leysters perspectief als een vrouw.¹³¹

Elizabeth Alice Honig veegt niet veel later, in haar recensie over de tentoonstelling *Judith Leyster: A Dutch Master and Her World* (1995) de vloer aan met deze theorie. Zij stelt dat het werk niet een vrouwelijke interpretatie is van het bekende thema, maar juist de mannelijke angsten moet sussen over de kwetsbaarheid van de huisvrouw voor seksuele verleiding.¹³² Dit zou betekenen dat Judith Leyster er geen andere ‘vrouwelijke’ benadering op na hield en zich wellicht niet bewust was van de onderliggende stereotypering van de vrouw in dergelijke motieven, of zich hier niet om bekommerde of deze stereotypen niet wilde doorbreken. Wel was het een vrouw die voor zichzelf opkwam en haar ‘vrouwje’ stond. Ze werd in haar eigen tijd getypeerd als ‘kloeke schilderes’ en dat blijkt ook uit het feit dat ze een zelfstandig schilder was en niet bij de pakken neerzat toen een leerling van haar

¹³⁰ Frima Fox Hofrichter, “Judith Leyster’s Proposition-Between Virtue and Vice,” in *Feminism And Art History: questioning the litany*, red. Norma Broude en Mary Garrard (Londen: Routledge, 1982), 172-180.

¹³¹ *Ibid.*, 174-175.

¹³² Honig, “Review of Judith Leyster,” 45.

overliep naar Frans Hals. Ook had ze van haar man Jan Miense Molenaer volmachten gekregen om al zijn zaken te behartigen en deed ze zijn administratie.¹³³

Afbeelding 13: Judith Leyster, *Man die een vrouw geld aanbiedt*, 1631, olieverf op paneel, 30,8 x 24,2 cm, Mauritshuis Den Haag (foto: Mauritshuis <https://www.mauritshuis.nl/ontdek-collectie/kunstwerken/564-man-die-een-vrouw-geld-aanbiedt/#detail-data> geraadpleegd 30 april 2023).

¹³³ Broersen, “Judita Leystar, een kloeke schilderes,” 31.

Afbeelding 14: Quinten Massijs (I), *Ongelijk paar*, ca. 1520-25, olieverf op paneel, 43,2 x 63 cm, National Gallery of Art Washington (foto: National Gallery of Art <https://www.nga.gov/collection/art-object-page.52622.html> geraadpleegd 14 juni 2023).

Martha Moffit Peacock bespreekt in haar artikel “Mirrors of Skill and Renown: Woman and Self-Fashioning in Early-Modern Dutch Art” (2015), het zelfportret van Judith Leyster in combinatie met haar gender (Afb. 4).¹³⁴ Ze gebruikt onder andere het werk van Leyster om te laten zien dat vrouwen wel degelijk autonoom kunst maakten en niet alleen simpelweg kopiïsten waren, zoals vrouwen vaak worden weggezet. Peacock noemt het werk van Leyster een bewuste creatie van haar identiteit: het moest sociale vooroordelen over de ijdelheid van vrouwen overwinnen.

Het maken van een zelfportret, wat voor mannen in de vroegmoderne tijd de normaalste zaak van de wereld was, was voor vrouwen niet zo vanzelfsprekend. Vrouwen werden in de humorenleer, die nog steeds gangbaar was tijdens de zeventiende eeuw, geassocieerd met de koude en natte humoren, waardoor ze vatbaarder waren voor lust en seksuele avances van de duivel. De schoonheid van een vrouw werd als de gevaarlijkste eigenschap beschouwd. Dit negatieve beeld van vrouwen is ontstaan in de klassieke oudheid

¹³⁴ Peacock, “Mirrors of Skill and Renown, 331-332.

en verder ontwikkeld in de middeleeuwen. Vrouwen werden sindsdien geassocieerd met een van de hoofdzonden, lust. Een vrouw die naar haarzelf in de spiegel staarde werd de personificatie van *superbia* (hoogmoed of ijdelheid).¹³⁵ Deze negatieve associaties waren problematisch voor het maken van een zelfportret, waarbij het essentieel is om jezelf in de spiegel te bestuderen.¹³⁶ Het werk van Leyster straalt volgens Peacock vertrouwen in haar eigen kunnen uit door het gebruik van elementen van zelfpromotie als vrouwelijke kunstenaar. Zo heeft Leyster op het portret luxe en modieuze kledij aan en is ze bezig met het schilderen van een mannelijk figuur. Volgens Peacock zijn onder andere Leysters methodes voor het presenteren van haar vaardigheden (als vrouwelijke kunstenaar) belangrijk geweest voor vrouwelijke kunstenaars zoals Gesina ter Borch die na haar kwamen.¹³⁷

Verder zien verschillende auteurs in de figuren op Leysters schilderijen een romantische afspiegeling van haar huiselijke omstandigheden. De vrouwen in haar werk waren zichzelf, de mannen haar echtgenoot en de kinderen haar kinderen. Op deze manier probeerden auteurs het huiselijke leven van Leyster te reconstrueren aan de hand van haar schilderijen.¹³⁸

Deze analyse van de geschiedschrijving over Judith Leyster is exemplarisch voor hoe er over vrouwelijke kunstenaars wordt geschreven in de kunstgeschiedenis. Het zegt veel over de positie van vrouwen in de samenleving van de zeventiende eeuw en de historiografie over haar tot het heden. Het laat zien dat geschiedschrijving een construct is en dat daar altijd vooronderstellingen en vooroordelen aan ten grondslag liggen: de kunstgeschiedenis is niet neutraal. Dit is belangrijk om in het achterhoofd te houden bij het doceren over vrouwelijke kunstenaars, omdat het leerlingen bewust kan maken over de reden waarom de balans tussen mannelijke en vrouwelijke kunstenaars zo scheef is. Bovendien leert het hun hoe (kunst)geschiedschrijving werkt. Het is dus waardevol om het leven en werk van Judith Leyster in de klas te bespreken met de nadruk op haar positie als vrouw. Dit geldt zowel voor haar eigen tijd, de zeventiende eeuw, als hoe zij door de jaren heen is neergezet in de literatuur.

Het feit dat Judith Leyster in de vergetelheid is geraakt en weer is ‘herontdekt’ is het uitgangspunt van het educatieve product dat in het volgende hoofdstuk zal worden beschreven. Het betreft een spel, *De zoektocht naar een ster*, ontworpen volgens de principes

¹³⁵ Peacock, “Mirrors of Skill and Renown,” 326.

¹³⁶ *Ibid.*, 325.

¹³⁷ *Ibid.*, 331

¹³⁸ Hofrichter, “De verduistering van de Poolster,” 118.

van gamificatie, dat kan worden ingezet in de les. Het spel is gebaseerd op de onderwijsprincipes van Academie Tien.

De herontdekking van Judith Leyster dient als ingang om te bespreken waarom Leyster in de vergetelheid is geraakt, in hoeverre haar geslacht daarin een rol heeft gespeeld en wat dit zegt over de manier waarop we de kunstgeschiedenis vertellen. Dit is de overkoepelende gedachte van het spel. Dit vertaalt zich in het spel aan de hand van de verhaallijn. Leerlingen krijgen een mysterieuze brief van een anonieme briefschrijver (Judith Leyster) en moeten aan de hand van verschillende puzzels ontdekken van wie de brief is. Leerlingen moeten dus letterlijk Judith Leyster ‘herontdekken’ en weer op de kaart te zetten. Ze kruipen dus als het ware in de huid van een kunsthistoricus zoals C.H. de Groot. De puzzels in het spel zijn opgezet aan de hand van het werk en leven van Judith Leyster evenals de historiografie hierover. Deze puzzels dienen als leermiddel om de leerlingen te laten leren over de eindtermen zoals die zijn beschreven in de syllabus voor kunst (algemeen) met betrekking tot het onderwerp ‘De burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw’.

3. De zoektocht naar een ster

Het onderwijs op Academie Tien is zoals eerder benoemd gestructureerd aan de hand van grote vragen waarbij leerlingen vanuit een prikkelende vraagstelling uitgedaagd worden om (in een periode) opgedane kennis en vaardigheden op een betekenisvolle manier in de praktijk te brengen in het uitvoeren van een grote opdracht. *De zoektocht naar een ster* zou het vertrekpunt kunnen zijn van zo'n periode. Hierin kan een grote vraag centraal staan die te maken heeft met vrouwelijke (beeldende) kunstenaars uit de zeventiende eeuw. Leerlingen hebben voor het spelen van dit spel namelijk geen voorkennis over het onderwerp nodig. Enkele suggesties van mogelijke grote vragen zijn bijvoorbeeld: 'waarom zijn er zo weinig vrouwelijke kunstenaars bekend?', 'waar zijn de vrouwen uit de zeventiende eeuw gebleven?' 'is een kunstenaar een man of een vrouw?', 'bestaat er mannelijke of vrouwelijke kunst?' Een grote opdracht die aan zo'n vraag gekoppeld zou kunnen worden is bijvoorbeeld: 'maak een biografie over een kunstenaar uit de zeventiende eeuw in een creatieve vorm'. Denk bijvoorbeeld aan een Instagram-pagina, een TikTok, een dagboek, een verhaal etc.¹³⁹

De zoektocht naar een ster is een krachtige manier van het introduceren van een bepaald onderwerp en de daarbij behorende grote vraag en -opdracht. Leerlingen komen namelijk spelenderwijs al in aanraking met belangrijke ideeën en kernconcepten, wat de voorkennis van de leerlingen verrijkt. Daardoor is het makkelijker om in een later stadium hierop terug te komen. *De zoektocht naar een ster* en de verschillende onderdelen hiervan zijn hier dan ook op ontworpen. Het spel maakt verder gebruik van het didactische principe 'hele taak eerst' dat op Academie Tien als uitgangspunt wordt genomen voor het curriculumontwerp.¹⁴⁰ De individuele onderdelen van het spel zijn namelijk op zichzelf een vorm van 'hele taak eerst', waarbij hulp op maat geboden kan worden door de mogelijkheid om hints te kopen gedurende het spel. *De zoektocht naar een ster* roept bovendien verwondering op bij de spelers. Ook dit is een van de belangrijkste uitgangspunten op Academie Tien. Doordat de leerlingen spelenderwijs op een onverwachte manier worden geconfronteerd met allerlei nieuwe begrippen, bronnen, concepten wordt de nieuwsgierigheid en verbazing van de leerlingen gewekt, ofwel verwondering.¹⁴¹

¹³⁹ Deze voorbeelden van grote vragen en -opdracht zijn slechts suggesties of ideeën die ter inspiratie dienen.

¹⁴⁰ *Hoe brengen we diepgang?*, 1.

¹⁴¹ Hove, "The face of wonder," 442; Martijn C. Koops, *Game Didactiek: het hoe en waarom van spellen in de les* (Leusden: Uitgeverij Didactica, 2017), 11.

3.1. Gamificatie: een spel als docent

Er zijn verschillende manieren om de lesstof over te brengen aan leerlingen. Een veelgebruikte en effectieve manier is het inzetten van activerende didactiek. Dat betekent dat leerlingen tijdens de les aan de slag gaan met activiteiten die doelgericht worden ingezet voor het leren over bepaalde onderwerpen.¹⁴² Een manier om de leerling aan de slag te zetten met activerende werkvormen is gamificatie (*gamification*). Gamification is het toevoegen van spelelementen in contexten die in eerste instantie geen spel zijn. Het gaat hier om gestructureerde, op regels gebaseerde en doelgerichte spelelementen.¹⁴³

Gamificatie van de lesstof werkt motiverend. Martijn Koops beschrijft in zijn boekje *Gamedidactiek: het hoe en waarom van spellen in de les* (2017) waarom dat zo is. Ten eerste brengt Koops games in verband met de kenmerken van een krachtige leeromgeving uit de zelfdeterminatietheorie van Ryan & Deci.¹⁴⁴ Volgens deze theorie is er sprake van een hoge zelfdeterminatie als er wordt ingespeeld op de drie psychologische basisbehoeften: autonomie, competentie en relatie. Op deze manier wordt de intrinsieke motivatie verhoogd.¹⁴⁵ In een spel worden volgens Koops deze drie psychologische basisbehoeften aangesproken. Een speler kan in een spel zelf beslissen wat hij doet (autonomie). Daarnaast is een spel zo ontworpen dat een speler het gevoel krijgt van beheersing. De speler moet het vertrouwen krijgen dat hij de uitdaging aankan (competentie). Ten derde krijgt een speler een gevoel van verbondenheid met anderen door het spel samen met andere spelers te spelen of tegen andere spelers te spelen (relatie).¹⁴⁶

Koops noemt daarnaast flow van Csíkszentmihályi als oorzaak van het feit dat een spel motiverend werkt.¹⁴⁷ Volgens Csíkszentmihályi is flow een staat van zijn waarin mensen dermate betrokken zijn bij een activiteit dat ze alles om zich heen vergeten. Deze ervaring is zo positief dat het de moeite waard is om deze te herhalen zonder de noodzaak van een externe beloning.¹⁴⁸ Als je in een flow bent, ben je dus erg betrokken bij de activiteit en dus gemotiveerd om verder te gaan. Je kunt een flow onder andere bevorderen door heldere

¹⁴² Michel van Alst, Otto de Loor, Lambrecht Spijkerbroer, *Effectief leren: de docent als regisseur* (Groningen: Noordhoff Uitgevers bv, 2021), 207.

¹⁴³ Silke Fischer en Antje Barabasch, "Gamification. A Novel Didactical Approach for 21st Century Learning," in *Vocational Education and Training in the Age of Digitization*, red. Eveline Wuttke, Jürgen Seifried, Helmut Niegemann (Leverkusen: Verlag Barbara Budrich, 2020), 91.

¹⁴⁴ Koops, *Game Didactiek*, 11.

¹⁴⁵ 'Zelfdeterminatie theorie – Self-Determination Theory (SDT)', Wij-leren, geraadpleegd 2 juni 2023.

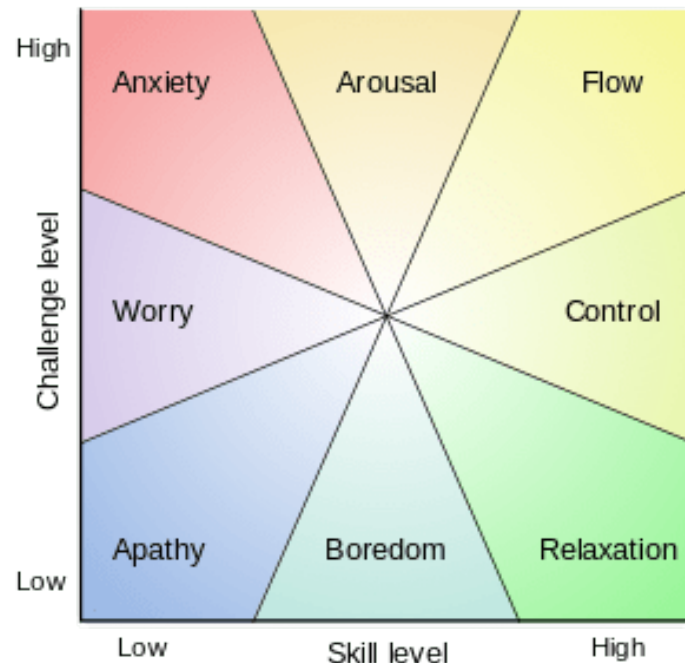
<https://wij-leren.nl/zelfdeterminatie-theorie.php>; Van Alst, De Loor en Spijkerbroer, *Effectief leren*, 88-91.

¹⁴⁶ Koops, *Game Didactiek*, 11-12.

¹⁴⁷ Ibid., 12

¹⁴⁸ Wessels, Peeters, 'De Flow theorie van mihaly csikszentmihaly', Vernieuwonderwijs, geraadpleegd 15 mei 2023, <https://www.vernieuwonderwijs.nl/de-flow-theorie-van-mihaly-csikszentmihaly/>.

doelen en haalbare uitdagingen te stellen waarbij constant accurate feedback wordt gegeven.¹⁴⁹ Een uitdaging moet dus niet te makkelijk zijn, anders kan er bijvoorbeeld een gevoel van verveling ontstaan, maar ook zeker niet te moeilijk, want dan kan er een gevoel van stress ontstaan (Afb. 15). Een spel of level van een spel moet de speler dus steeds aanspreken in de zone van naaste ontwikkeling.¹⁵⁰ De zone van naaste ontwikkeling ligt net buiten bereik van wat iemand op eigen kracht kan. Om deze zone aan te spreken moet je aanbod dus net boven niveau zijn. Het moet dus uitdagend zijn, maar wel behapbaar.¹⁵¹

Afbeelding 15: Flowtheorie van Csíkszentmihályi

(Bron: Peeters, Wessels. 'De Flow theorie van mihaly csikszentmihaly'. Vernieuwenderwijs. Geraadpleegd 15 mei 2023. <https://www.vernieuwenderwijs.nl/de-flow-theorie-van-mihaly-csikszentmihaly/>).

Tot slot noemt Koops nog een aantal spelkenmerken die los staan van de bovengenoemde theorieën waardoor ook de motivatie van spelers verhoogd kan worden. Zo speelt een spel zich niet in de werkelijkheid af, waardoor er een veilige omgeving ontstaat om fouten te maken. Ook wekt een spel vaak nieuwsgierigheid op door bijvoorbeeld het steeds aanbieden van nieuwe levels. Hoe ziet een volgend level eruit?

Het implementeren van spelelementen in de les werkt dus effectief en motiverend. Koops omschrijft zeven essentiële game-elementen die elk succesvol educatief spel moet bevatten, ongeacht het soort spel: speldoel, autonomie, levels, feedback, uitdaging, voortgang

¹⁴⁹ Koops, *Game Didactiek*, 12.

¹⁵⁰ Ibid., 10-11.

¹⁵¹ 'Zone van naaste ontwikkeling', Wij-leren, geraadpleegd 14 juni 2023, <https://wij-leren.nl/zone-van-naaste-ontwikkeling.php>.

en thema. Ten eerste is het belangrijk dat een spel een aantrekkelijk en herkenbaar doel bevat. Dit is anders dan de onderliggende leerdoelen van het spel. Ten tweede moet de speler een zekere mate van autonomie ervaren om het doel te behalen. De speler kan bijvoorbeeld eigen keuzes maken of een eigen strategie ontwikkelen om het doel van het spel te behalen. Ten derde speelt de speler in verschillende levels waardoor de speler in behapbare stapjes steeds wat nieuws leert en waardoor ook de nieuwsgierigheid gewekt wordt.¹⁵² Dit draagt ook bij aan het oproepen van verwondering.¹⁵³ Het is daarbij belangrijk dat er steeds feedback gegeven wordt over hoe de speler het doet, wat het leerproces ten goede komt. Ook is het belangrijk dat het spel, of elk level, voldoende uitdaging biedt. Daarnaast moet de voortgang van de speler zichtbaar gemaakt worden. Tot slot speelt het spel zich af in een bepaalde wereld die losstaat van de werkelijkheid. Deze wereld of dit spelthema moet aantrekkelijk en esthetisch zijn.¹⁵⁴

3.2. De zoektocht naar een ster

Om de leerlingen te laten leren over de Nederlandse schilderkunst uit de zeventiende-eeuw (zoals beschreven in de eindtermen van de syllabus van kunst (algemeen)) worden de principes van gamificatie als uitgangspunt genomen. Ik heb hiertoe een spel ontworpen dat kan worden gespeeld in de les: *De zoektocht naar een ster*. In dit spel ontvangen leerlingen een mysterieuze brief op de mat waarin de oproep gedaan wordt om de naam van de briefschrijver in ere te herstellen (Afb. 16). Echter, de ondertekening van de brief is onleesbaar door een gemorste vlek. De leerlingen moeten in teams van ongeveer vier personen erachter komen wie deze mysterieuze briefschrijver is. Aan de hand van zes verschillende puzzels komen ze steeds dichterbij het antwoord. Het team dat als eerst het gehele spel uitspeelt en de naam van de mysterieuze briefschrijver weet te ontrafelen wint het spel.

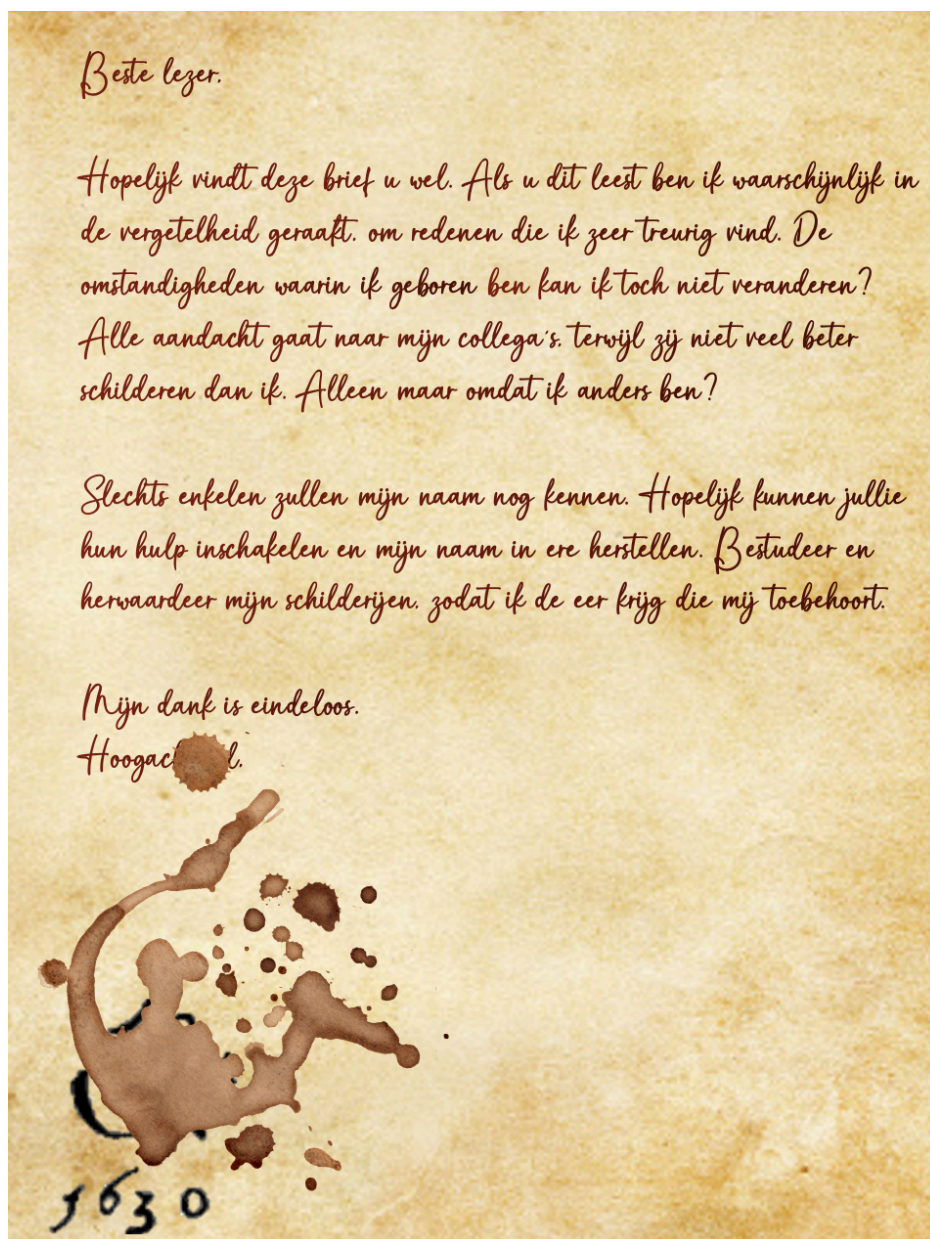
Het spel wordt uitgevoerd tijdens de les waarbij de docent optreedt als spelleider. Voor het spel heb je ongeveer een blokkuur nodig (twee keer vijftig minuten). De spelleider geeft geen begeleiding tijdens het spel, maar houdt wel toezicht op het spel. De teams moeten namelijk steeds na het oplossen van een puzzel de oplossing laten controleren bij de spelleider die hen de volgende puzzel kan geven bij een correct antwoord. Ook is de spelleider verantwoordelijk voor het eerlijke verloop van het spel en deelt strafseconden uit

¹⁵² Koops, *Game Didactiek*, 13.

¹⁵³ Hove, "The face of wonder," 442.

¹⁵⁴ Koops, *Game Didactiek*, 13.

bij valsspelen. Zo mogen de teams niet bij elkaar afkijken en mogen ze ook geen hulpbronnen gebruiken (zoals een laptop, telefoon of lesboek). Alleen als een puzzel expliciet vraagt om het gebruik van een hulpbron is dat toegestaan. De spelers mogen onderling in het team zachtjes overleggen met elkaar. Verder beheert de spelleider de hints en houdt de spelleider de tijd en strafseconden bij. In de bijlage van deze scriptie is een uitgebreide docentenhandleiding opgenomen waarin het spel en de puzzels nog eens worden uitgelegd en waarin uiteengezet wordt hoe het spel voorbereid moet worden. Ook wordt de rol van de spelleider nog eens duidelijk beschreven. Achter in de docentenhandleiding zijn bovendien alle spelmaterialen opgenomen.

Afbeelding 16: Brief van Judith Leyster uit *De zoektocht naar een ster*.

Aan het ontstaan van dit spel liggen een aantal ontwerpkeuzes ten grondslag. Zo zijn eerst de *Core Dynamics* en *Design Keys* bepaald. Een *Core Dynamic* is de manier hoe een spel gewonnen kan worden, dus bijvoorbeeld: verzamelen (bijvoorbeeld kwartet), racen (bijvoorbeeld mens erger je niet) of uitlijnen (drie op een rij). De *Core Dynamic* bepaalt dus de basis van je spelverloop. Er zijn drie verschillende *Design Keys*: spelmodus, privileges en beloning.¹⁵⁵ Er is gekozen voor een *Core Dynamic* waarbij spelers tegen de klok (en elkaar) racen om als eerste het doel van het spel te behalen. Daartoe moeten ze verschillende puzzels oplossen. De spelmodus is zowel coöperatief als competitief: spelers strijden in teams tegen andere teams. Samenwerkend leren leidt tot effectiever leren omdat leerlingen hardop moeten denken en daardoor hun gedachten kunnen vergelijken met andere leerlingen. Daarnaast trainen leerlingen hun sociale en communicatieve vaardigheden.¹⁵⁶ Het is belangrijk om de teams zo heterogeen in te delen, zodat er gelijkwaardige teams ontstaan en elk team zo effectief mogelijk kan functioneren.

Naast de hierboven beschreven ontwerpkeuzes zijn ook de zeven essentiële game-elementen die Koops omschrijft te herkennen in het spel. Ten eerste is het doel heel duidelijk: de spelers moeten ontrafelen wat de identiteit van de briefschrijver is. Het is een mysterie dat de nieuwsgierigheid wekt. Bovendien heeft elke puzzel op zichzelf ook een helder doel: de code vinden. Daartoe is steeds per puzzel aangegeven wat de vorm is van de uitkomst (bijvoorbeeld een code of woord). Ten tweede heeft de speler in het spel een zekere autonomie. De speler krijgt bij elke puzzel het benodigde materiaal. De spelers mogen zelf een manier bedenken hoe de puzzel kan worden opgelost. Ook mogen de spelers zelf beslissen of ze hints kopen met een tijdsstraf. Daartoe zijn ze niet verplicht. Ten derde speelt de speler door verschillende levels, ofwel puzzels. In elke puzzel leert de speler wat nieuws. Bovendien wordt door de diversiteit aan puzzels de nieuwsgierigheid gewekt. Het vierde element, feedback op het leerproces, is in dit spel heel direct. Als de oplossing van een puzzel fout is, is het gelijk duidelijk dat deze onjuist is opgelost en dat er dus ergens een fout in het denkproces zit. Ook zit de feedback hier in de mogelijkheid van het kopen van hints. De hints zijn zo opgebouwd dat ze geen (gedeeltelijke) oplossing geven van de puzzel, maar dat ze een stap in het denkproces zichtbaar maken. Op deze manier kan een speler zien of hij in het denkproces op de goede weg zit.

¹⁵⁵ Sem van Geffen, *Gids voor Gamification: een inleiding op Gamification in de klas* (Dordrecht: Dekkers van Gerwen, 2016), 15.

¹⁵⁶ Van Alst, De Loor en Spijkerbroer, *Effectief leren*, 219-220

Ten vijfde zijn de puzzels zo ontworpen dat er genoeg uitdaging in elke puzzel zit. Elke puzzel is in feite een op zichzelf staande werkvorm die werkt volgens het didactische principe van ‘hele taak eerst’, een van de didactische principes die op Academie Tien belangrijk is in het curriculumontwerp. Volgens deze didactiek wordt er een complexe taak aangeboden waarna je hulp op maat, ofwel scaffolding, kan bieden op basis van de behoeftes van elke individuele leerling zodat er voor elke leerling voldoende uitdaging is.¹⁵⁷ In het geval van dit spel wordt de hulp op maat geboden door de mogelijkheid van het kopen van hints. Als een leerling de behoefte voelt om een hint te kopen, is dat mogelijk. Het is daarbij belangrijk om de teams op zo’n manier samen te stellen dat de begeleidingsbehoefte van elk team ongeveer gelijk is, zodat een team dat meer hulp nodig heeft niet benadeeld wordt omdat zij meer hints nodig hebben.

Ten zesde wordt de voortgang van de spelers zichtbaar gemaakt doordat de spelers van zichzelf weten met welke puzzel ze bezig zijn. Ze weten van tevoren niet hoeveel puzzels er in totaal zijn. De teams kunnen van elkaar inschatten hoe ver elk team ongeveer is, omdat de teams steeds naar de spelleider moeten lopen voor het krijgen van een volgende opdracht. Het is daarbij niet nodig om de voortgang nog extra zichtbaar te maken door dit bijvoorbeeld op het bord te schrijven. Dit kan namelijk demotiverend zijn als een team bijvoorbeeld ver achterop raakt. Dit zou wel kunnen optreden doordat teams van elkaar kunnen inschatten hoever ze zijn. Daardoor is het extra belangrijk om te benadrukken bij de uitleg van het spel dat een antwoord ook fout kan zijn en dat elke puzzel andere kennis en vaardigheden vereist. Wat het ene team makkelijk afgaat, kan het andere team moeilijk afgaan en andersom.

Tot slot speelt het spel zich af in een fictieve wereld. Bij het ontwerpen van de materialen die de spelers gebruiken voor het oplossen van de puzzels is geprobeerd deze zo authentiek mogelijk vorm te geven. Waar mogelijk is er gebruik gemaakt van echte bronnen. Op deze manier wordt het spel aantrekkelijk om te spelen.

De verschillende puzzels in het spel zijn zoals eerder benoemd ontworpen volgens de didactiek ‘hele taak eerst’. Het spel is ontworpen voor leerlingen die geen of weinig voorkennis hebben op het gebied van het vak kunst (algemeen). Leerlingen moeten in de puzzels dus zelf actief hun kennis construeren door gebruik te maken van de reeds aanwezige kennis en de verschillende bronnen die worden aangeboden. Dit heet ook wel constructivisme. Dit is een stroming waarbij het leren wordt gezien als een actief proces van

¹⁵⁷ Redactie, ‘scaffolding daagt leerlingen uit tot zelfstandig leren’, Website leraar24; Redactie, ‘eenvoudig differentieren door lestaken om te draaien’, Website leraar24.

kennisverwerving. Het leren vindt plaats onder de eigen verantwoordelijkheid van de leerling. Daartoe werken de leerlingen samen in een betekenisvolle context.¹⁵⁸ Deze wordt geboden door een duidelijke hulpvraag (doel van het spel) en het aanbieden van echte bronnen zoals schilderijen, het gildedocument of het boekje *Spigel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgestelt* (1633).¹⁵⁹

3.3. Beschrijving van de puzzels en bijbehorende leerdoelen

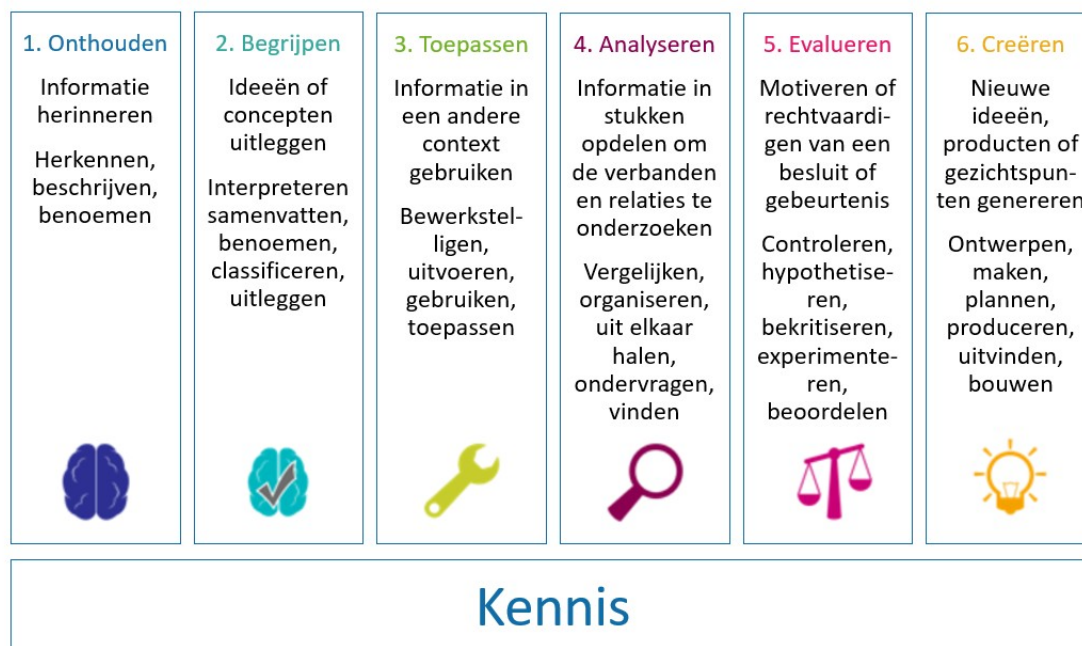
Zoals eerder benoemd doorlopen de spelers zes verschillende puzzels om uiteindelijk het doel van het spel te behalen: het ontrafelen van de identiteit mysterieuze briefschrijver. Dit speldeel is anders dan de leerdoelen die ten grondslag liggen aan het spel. De leerdoelen van dit spel zijn opgesteld volgens de taxonomie van Bloom die zes verschillende kennisniveaus onderscheidt. De eerste drie niveaus zijn de lage denkvaardigheden. De hoogste drie niveaus zijn de hoge denkvaardigheden (Afb. 17).¹⁶⁰ Er is bewust gekozen voor het afwisselen van hoge en lage denkvaardigheden om het spel dynamisch te houden. Elke puzzel staat in principe op zichzelf, met uitzondering van dat je voor het verkrijgen van een volgende puzzel de oplossing van de vorige puzzel nodig hebt. Daardoor staan de verschillende leerdoelen ook op zichzelf.

¹⁵⁸ 'Constructivisme', Wij-leren, geraadpleegd 2 juni 2023, <https://wij-leren.nl/constructivisme.php>.

Van Alst, De Loor en Spijkerbroer, *Effectief leren*, 64-65.

¹⁵⁹ A. van der Willigen, *Geschiedkundige aantekeningen over Haarlemsche Schilders, voorafgaan door eene korte geschiedenis van het St. Lucas gild te Haarlem* (Haarlem: De erven F. Bohn, 1866); verscheidene prenten uit Jan van de Velde (II), *Spigel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgestelt in rymen van S.A. tot lere ende beterschap* (Amsterdam: Claes Jansz. Visscher (II), 1633), <https://www.rijksmuseum.nl/nl/zoeken?q=spigel%20ofte%20toneel&p=1&ps=12&st=Objects>.

¹⁶⁰ 'Taxonomie van Bloom', Wij-leren, geraadpleegd 2 juni 2023, <https://wij-leren.nl/taxonomie-van-bloom.php>.

Afbeelding 17: Taxonomie van Bloom (Bron: ‘Taxonomie van Bloom’. Wij-leren. Geraadpleegd 2 juni 2023. <https://wij-leren.nl/taxonomie-van-bloom.php>).

In tabel 1 worden de verschillende puzzels uitgelegd met daarbij een opsomming van welke leerdoelen de leerlingen kunnen behalen bij elke puzzel. Steeds is met een sterretje (*) aangegeven als een leerdoel in het spel wordt aangeraakt, maar niet expliciet wordt behandeld. In de eerste puzzel is dat bijvoorbeeld het geval bij het leerdoel over emblemata. In het spel wordt niet uitgelegd wat dit is, maar leerlingen maken in het spel wel kennis met dit concept. Dit maakt het makkelijker om in een latere les op dit soort onderwerpen in te gaan, omdat een leerling in het spel al enige voorkennis hierover heeft opgebouwd.¹⁶¹

In de tabel is steeds aangegeven hoe de leerdoelen verband houden met de eindtermen uit de syllabus van het centraal examen van kunst (algemeen).¹⁶² Zo zijn leerlingen bezig met vaardigheden die in domein A, eindterm 1 worden beschreven. Zo oefenen de leerlingen in puzzel 5 met het hanteren van de belangrijkste termen en begrippen uit de kunstdiscipline beeldende vormgeving die voorwaardelijk zijn voor adequate receptie en reflectie, en noodzakelijk voor begrip tussen verbanden tussen kunst en cultuur. Ook leren de leerlingen informatie over kunst en cultuur herkennen, benoemen en toepassen om verbanden aan te geven en leren ze deze informatie te gebruiken bij het reflecteren van bronnenmateriaal (alle puzzels). Ook heeft het spel betrekking op domein B (eindterm 2 tot en met 7). Leerlingen leren de kunst en cultuur uit de historische periode ‘De burgerlijke cultuur van Nederland in

¹⁶¹ Koops, *Game Didactiek*, 60.

¹⁶² College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) havo*, 22; College voor Toetsen en Examens, *Kunst (Algemeen) vwo*, 19.

de zeventiende eeuw' beschouwen aan de hand van de verschillende invalshoeken. In het spel komen alle invalshoeken op verschillende manieren aan bod. Op de een wordt dieper ingegaan dan op de ander. Bij de verschillende invalshoeken worden niet alle specificaties van het onderwerp behandeld (domein C). In de tabel is per invalshoek steeds aangegeven welke specificaties van het onderwerp worden behandeld binnen deze invalshoek. De accenten uit de syllabus die in dit spel aan bod komen zijn: 'macht van de burger in de republiek' en 'genres in de schilderkunst'. Naast de leerdoelen die verband houden met de eindtermen van de syllabus van kunst (algemeen) draagt gamificatie bij aan het aanleren van algemene vaardigheden als communicatie, samenwerken, creativiteit en kritisch denken.¹⁶³

¹⁶³ Fischer en Barabach, "Gamification" 89.

Tabel 1: overzicht van puzzels en bijbehorende leerdoelen

Puzzel	Korte uitleg van de puzzel	Leerdoelen	Eindtermen syllabus kunst (algemeen) ¹
Puzzel 1: de mysterieuze foto	Leerlingen krijgen de volgende spelmaterialen: <ul style="list-style-type: none"> • Brief van Judith Leyster. • Foto met een van haar schilderijen met een geschreven raadsel op de achterkant. • Bron <i>Spigel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgesteld</i>, een serie prenten van Jan van de Velde (II) waarin onzedelijkheden worden beschreven en uitgebeeld. Leerlingen moeten de voorstelling van het schilderij op de foto vergelijken met de prentenserie van Jan van de Velde (II). Ze moeten de drie prenten identificeren die overeenkomen met de voorstelling van die van het schilderij.	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling begrijpt wat de voorstelling van een schilderij is. • De leerling kan herkennen wat een prent is. • De leerling kan elementen uit de voorstelling van het schilderij benoemen. • De leerling kan de elementen van verschillende voorstellingen van kunstwerken met elkaar vergelijken en afwegen welke het meest op elkaar lijken. * De leerling kan benoemen dat voorstellingen van genreschilderijen uit de zeventiende eeuw vaak gebruik maken van emblemata en kan emblemata herkennen in de voorstelling van een schilderij. * De leerling kan uitleggen waarom men gebruik maakt van emblemata in genreschilderijen. 	<u>Domein A, eindterm 1</u> <ul style="list-style-type: none"> • Het herkennen, benoemen en toepassen van informatie over kunst en cultuur om verbanden aan te geven en om te gebruiken bij het reflecteren van bronnenmateriaal (alle puzzels). <u>Domein B & C</u> Kunst en religie <ul style="list-style-type: none"> • Diverse moralistische genres in de schilderkunst (bijvoorbeeld: emblemata). Kunst en vermaak <ul style="list-style-type: none"> • Ter lering en vermaak; vermaak als medicijn • Genrestukken
Puzzel 2: de moderne portretgalerij	Leerlingen krijgen de volgende spelmaterialen: <ul style="list-style-type: none"> • Afbeeldingen van een aantal zeventiende-eeuwse portretten. • Brief van de onbekende @kunst17e met daarin het raadsel en informatie over de zeventiende-eeuwse portretkunst. • <i>Halverwege de puzzel: Instagram met informatie over 13 verschillende kunstwerken en makers. Deze informatie is vooral toegespitst op de verschillende genres in de schilderkunst en de positie van vrouwen in het zeventiende-eeuwse kunstmilieu.</i> Leerlingen moeten aan de hand van een raadsel bedenken dat ze op Instagram moeten zoeken naar gebruiker @kunst17e. Daar vinden ze informatie over de zeventiende-eeuwse schilderkunst. Hier moeten ze zoeken naar een specifiek schilderij: het schilderij van Maria de Grebber.	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan uitleggen wie zich liet portretteren in de zeventiende eeuw en waarom. • De leerling kan uitleggen hoe burgers en rijke kooplieden. Hun status en rijkdom lieten zien. • De leerling begrijpt de overeenkomst tussen de zeventiende-eeuwse portretkunst en Instagram. • De leerling kan het genre 'portret' identificeren. 	<u>Domein A, eindterm 1</u> <ul style="list-style-type: none"> • Het herkennen, benoemen en toepassen van informatie over kunst en cultuur om verbanden aan te geven en om te gebruiken bij het reflecteren van bronnenmateriaal (alle puzzels). <u>Accent: macht van de burger in de Republiek</u> <u>Accent: genres in de schilderkunst</u> <u>Domein B & C</u> Kunst en esthetica: <ul style="list-style-type: none"> • Inventiviteit en specialisatie

<p>Puzzel 3: de boedelinventaris</p>	<p>Leerlingen krijgen de volgende spelmaterialen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Een (fictieve) boedelinventaris van Jan Miense Molenaer met daarop de titels van verschillende schilderijen en de verschillende genres binnen de schilderkunst. • Aantekeningen van @kunst17e met afbeeldingen van schilderijen die corresponderen met de titels op de boedelinventaris. • <i>Leerlingen hebben nog steeds de Instagram met informatie tot hun beschikking.</i> <p>Leerlingen moeten de schilderijen op de boedelinventaris indelen in het juiste genre (historiestuk, stilleven, genrestuk, portret, interieur).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan benoemen welke verschillende genres er in de schilderkunst zijn. • De leerling begrijpt de kenmerken van de verschillende genres. • De leerling kan verschillende schilderijen met elkaar vergelijken en indelen in het juiste genre. * De leerling kan uitleggen wat een boedelinventaris is. <p>De volgende leerdoelen zijn afhankelijk van hoe grondig de leerlingen de Instagram-teksten lezen. Deze leerdoelen kunnen later opgevolgd worden in andere lessen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan uitleggen waarom bloemstillevens een vanitas-thema hebben. • De leerling kan uitleggen waarom Rembrandt geen fijnschilder was. • De leerling kan schilderijen met buitenlandse landschappen herkennen. • De leerling kan benoemen welk genre in de schilderkunst het hoogst gewaardeerd is. • De leerling kan uitleggen met welk doel een historiestuk vaak is gemaakt. • De leerling begrijpt waarom vrouwen zich vaak toespitsten op schilderijen waar geen mensen in te zien zijn. • De leerling kan uitleggen wat een meesterschilder is en hoe je meesterschilder wordt. • De leerling kan uitleggen hoe het schildersambacht is georganiseerd. • De leerling kan benoemen dat een genrestuk een moraal verbergt. • De leerling kan benoemen dat Judith Leyster een uitzondering was in het beroep van schilder. • De leerling kan uitleggen met welk doel schilders zelfportretten maakten. • De leerling kan benoemen dat de gangbare religie tijdens de zeventiende-eeuw het Calvinisme is en uitleggen waarom kerken in die tijd zo sober waren. • De leerling kan benoemen dat lijnperspectief een middel is om diepte in een schilderij aan te brengen. • De leerling kan uitleggen hoe Calvinisten zich met gepaste soberheid laten portretteren. 	<p><u>Domein A, eindterm 1</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Het herkennen, benoemen en toepassen van informatie over kunst en cultuur om verbanden aan te geven en om te gebruiken bij het reflecteren van bronnenmateriaal (alle puzzels). <p><u>Accent: macht van de burger in de Republiek</u></p> <p><u>Accent: genres in de schilderkunst</u></p> <p><u>Domein B & C</u></p> <p>Kunst en religie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Diverse moralistische genres in de schilderkunst (bijvoorbeeld Vanitas). <p>Kunst en esthetica</p> <ul style="list-style-type: none"> • Calvinistische visie op de kunsten. • Inventiviteit en specialisatie (genrekunst) • Realisme tegenover idealisering (bijvoorbeeld Rembrandt van Rijn) <p>Kunstenaar en opdrachtgever</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ateliers van meesterschilders. • Positie van vrouwen in de samenleving en in de kunsten. <p>Kunst en vermaak:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ter lering en vermaak; vermaak als medicijn. • Genrestukken (bijvoorbeeld: Jan Steen). <p>Kunst, wetenschap en techniek</p> <ul style="list-style-type: none"> • De Republiek als wetenschappelijke vrijplaats.
--------------------------------------	---	---	--

		<ul style="list-style-type: none"> De leerling kan uitleggen wat een vanitas-stillevens is en hoe je dit kan herkennen. De leerling kan een vanitasstillevens herkennen. De leerling begrijpt wat een schuttersstuk is. De leerling kan uitleggen wat het verschil is tussen een portret en een genrestuk. De leerling kan benoemen dat men in de zeventiende eeuw begon met het nauwkeurig vastleggen en bestuderen van de natuur. 	<ul style="list-style-type: none"> Empirisch onderzoek. Kunst intercultureel Weergave van andere culturen in de kunsten.
Puzzel 4: het gildedocument	<p>Leerlingen krijgen de volgende spelmaterialen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Een (deel van een) gildedocument waarin de namen van de leden van het Sint Lucasgilde in Haarlem zijn opgenomen van de periode 1626-1668. Kattebelletje met raadsel. <i>Leerlingen hebben nog steeds de Instagram met informatie tot hun beschikking.</i> <p>Leerlingen moeten de namen op de Instagram vergelijken met de namen op het gildedocument. De letters van de twee overgebleven voornamen vormen samen een zin.</p>	<ul style="list-style-type: none"> De leerling kan uitleggen dat het schildersambacht is georganiseerd in een gilde (het Sint Lucasgilde). 	<p><u>Domein A, eindterm 1</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Het herkennen, benoemen en toepassen van informatie over kunst en cultuur om verbanden aan te geven en om te gebruiken bij het reflecteren van bronnenmateriaal (alle puzzels). <p><u>Domein B & C</u></p> <p>Kunstenaar en opdrachtgever</p> <ul style="list-style-type: none"> Ateliers van meesterschilders.
Puzzel 5: voor de vorm	<p>Leerlingen krijgen de volgende spelmaterialen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Een (fictieve) brief van Cornelis Hofstede de Groot met daarin het raadsel. Een kopie van <i>Man die een vrouw geld aanbiedt</i> van Judith Leyster met daarop een raster met in elk vakje een cijfer. Een apart puzzelraster met dezelfde vorm als het raster op het schilderij met in elk vakje een claim over de voorstelling en vormgeving van het schilderij (al dan niet juist). <p>Leerlingen moeten de claims over het schilderij <i>Man die een vrouw geld aanbiedt</i> op de juiste manier identificeren. De claims gaan over de voorstelling of vormgeving. Sommige claims zijn onjuist.</p>	<ul style="list-style-type: none"> De leerling kan uitleggen wat het verschil is tussen de voorstelling en de vormgeving van een schilderij. De leerling kan verschillende vormgevingsaspecten in een kunstwerk herkennen (clair-obscur, overlapping, achtergrond/voorgond, aardetinten, lichtwerking, slagschaduw, organische vormen, perspectief). De leerling kan van een stelling beoordelen of dit over de voorstelling of vormgeving van een kunstwerk gaat. De leerling kan beoordelen of een stelling over de vormgeving of voorstelling juist of onjuist is. De leerling kan uitleggen waarom monogrammen vroeger soms intentioneel veranderd werden. 	<p><u>Domein A, eindterm 1:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Het hanteren van de belangrijkste termen en begrippen uit de kunstdiscipline beeldende vormgeving die voorwaardelijk zijn voor een adequate receptie en reflectie, en noodzakelijk zijn voor het begrip van verbanden tussen kunst en cultuur. Het herkennen, benoemen en toepassen van informatie over kunst en cultuur om verbanden aan te geven en om te gebruiken bij het reflecteren van bronnenmateriaal (alle puzzels).

<p>Puzzel 6: oog voor detail</p>	<p>Leerlingen krijgen de volgende spelmaterialen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Detail van het schilderij <i>Man die een vrouw geld aanbiedt</i> met daarop het monogram van Judith Leyster. • Een bladzijde uit een (versimpeld en vertaald) artikel van C.H. de Groot. <p>Leerlingen moeten aan de hand van het artikel van C.H. de Groot het monogram van Judith Leyster herkennen in het detail en haar als mysterieuze briefschrijver bestempelen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan uitleggen wat een monogram is. • De leerling kan monogrammen met elkaar vergelijken en aan de hand daarvan kunnen beoordelen van wie het monogram is op het schilderij. * De leerling kan uitleggen waarom het monogram van Judith Leyster is veranderd in die van Frans Hals. 	<p><u>Domein A, eindterm 1:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Het herkennen, benoemen en toepassen van informatie over kunst en cultuur om verbanden aan te geven en om te gebruiken bij het reflecteren van bronnenmateriaal (alle puzzels). <p><u>Domein B & C</u></p> <p>Kunstenaar en opdrachtgever</p> <ul style="list-style-type: none"> • Positie van vrouwen in de samenleving en in de kunsten.
<p>Brief: Judith Leyster</p>	<p>Het winnende team leest de brief van Judith Leyster. Deze brief kan als uitgangspunt gebruikt worden voor de <i>debriefing</i>.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan benoemen dat de positie van vrouwelijke kunstenaars ondergewaardeerd is in de kunsten. • De leerling kan benoemen dat Judith Leyster een uitzondering was op de regel als het om vrouwelijke kunstenaars gaat. • De leerling kan benoemen dat Judith Leyster een meesterschilder was, wat uitzonderlijk was voor een vrouw uit haar tijd. * De leerling kan uitleggen waarom er zo weinig vrouwelijke kunstenaars uit de zeventiende eeuw bekend zijn. 	<p><u>Domein A, eindterm 1:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Het herkennen, benoemen en toepassen van informatie over kunst en cultuur om verbanden aan te geven en om te gebruiken bij het reflecteren van bronnenmateriaal (alle puzzels). <p><u>Domein B & C</u></p> <p>Kunstenaar en opdrachtgever</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ateliers van meesterschilders. • Positie van vrouwen in de samenleving en in de kunsten.

Om de kennis die opgedaan is in het spel nog beter te laten beklijven is het belangrijk om een *debriefing* te doen.¹⁶⁴ Dit kan, omwille van de tijd, het best in een andere les plaatsvinden. Als uitgangspunt voor de *debriefing* kan de bedankbrief van Judith Leyster genomen worden. Een mogelijke invulling van de *debriefing* is te vinden in de lesbrief in de docentenhandleiding in de bijlage.¹⁶⁵ In de *debriefing* is het belangrijk om in te gaan op wie Judith Leyster was als kunstenaar maar ook als vrouw en wat dat zegt over de tijdsperiode waarin zij leefde. Daarnaast wordt er ingegaan op de vraag waarom zij nu juist centraal stond in dit spel. Tot slot formuleren de leerlingen hun eigen mening over het onderwerp ‘vrouwen in de kunst’ en reflecteren ze hierop door de mening van hun klasgenoten te horen. In de lessen die volgen op de *debriefing* kan nog eens expliciet in worden gegaan op de leerdoelen die worden behandeld in het spel en worden aangeraakt in het spel (in tabel 1 aangegeven met een sterretje (*)).

Doordat het spel expliciet is ontworpen voor een doelgroep met geen of weinig voorkennis over het onderwerp of over het vak kunst (algemeen) kan het spel als startpunt gebruikt worden daarna om verder te bouwen aan kennis. Leerlingen zijn dan al op verschillende manieren met het onderwerp aan de slag geweest. In latere lessen kan er makkelijk aangehaakt worden op deze onderwerpen. Bovendien roept het spel zoals eerder benoemd verwondering op. Verwondering zorgt voor een intrinsieke motivatie om een onderwerp verder te onderzoeken.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Koops, *Game Didactiek*, 60.

¹⁶⁵ Deze lesbrief dient slechts ter inspiratie.

¹⁶⁶ Schinkel, “The Educational Importance of Deep Wonder,” 551.

Conclusie

Het spel *De zoektocht naar een ster*, dat in deze scriptie gepresenteerd is, is dus een waardevolle manier waarop de zeventiende-eeuwse beeldende kunst in Nederland kan worden gedoceerd. In het ontwerp hiervan zijn de eindtermen van het centraal examen van het bovenbouwvak kunst (algemeen) zoals deze zijn bepaald in de syllabus als uitgangspunt genomen. Het spel heeft betrekking op de verschillende domeinen en eindtermen uit de syllabus van het centraal examen van kunst (algemeen) en is dus zeer geschikt om in te zetten als leermiddel. Leerlingen leren verschillende vaardigheden aan die beschreven zijn in domein A (eindterm 1) en leren over specifieke aspecten uit de verschillende invalshoeken voor reflectie uit domein B (eindterm 2-7) en C (eindterm 8). Aan de hand van de verschillende onderdelen van het spel (de puzzels) zijn leerdoelen geformuleerd volgens de taxonomie van Bloom die passen binnen deze eindtermen.

Het spel is ontworpen aan de hand van de belangrijke kernaspecten van het onderwijs op Academie Tien. Zo kan dit spel worden ingezet ter introductie van een periode waarin een passende grote vraag en -opdracht centraal staat. Het spel is hier zeer geschikt voor, omdat het inspeelt op de verwondering van leerlingen, een van de kernwaarden van Academie Tien. Daarnaast maakt het spel veel gebruik van het didactische principe ‘hele taak eerst’ wat op Academie Tien een belangrijk ontwerpmechanisme is. Het spel kan dus op Academie Tien worden ingezet, maar zeker ook worden gebruikt op andere scholen.

Het spel is een krachtige leeromgeving doordat het gebruik maakt van het didactische principe gamificatie. Dit werkt bevorderend op de motivatie van leerlingen en zorgt ervoor dat de stof beter beklijft dan in een traditionele lessituatie. Dit komt doordat een spel inspeelt op de drie psychologische basisbehoeften die Deci & Ryan beschreven in hun zelfdeterminatietheorie: autonomie, competentie en relatie. Daarnaast raken leerlingen door het spelen van een spel in een flow, wat ook de motivatie verhoogt. Bovendien zijn de verschillende onderdelen van het spel voorbeelden van leeromgevingen die passen in de constructivistische leertheorie. Leerlingen moeten in elk onderdeel (puzzel) zelf actief de kennis construeren in een betekenisvolle context door gebruik te maken van al aanwezige kennis en de verschillende bronnen die hen wordt aangeboden.

De uitgangspunten van het spel *De zoektocht naar een ster* zijn het werk en leven van Judith Leyster en de historiografie hierover. De reden hiervoor is om inclusiever lesmateriaal te presenteren op het gebied van de representatie van vrouwen. Dit dient als een alternatief voor bestaande lesmethoden zoals *Bespiegeling* of *Art History* waarin de representatie van vrouwen nog ondergeschikt is. De verhaallijn van het spel is gebaseerd op de ‘herontdekking’

van Judith Leyster door C.H. de Groot in 1893. Door deze casus als uitgangspunt te nemen voor het spel, kan het spel een ingang zijn om de onderliggende vooronderstellingen van de kunstgeschiedschrijving bloot te leggen. Deze is namelijk niet neutraal, maar wordt gepresenteerd vanuit een wit westers mannelijk perspectief. De herontdekking van Judith Leyster en de historiografie over haar leven en werk illustreert dit gegeven. De manier waarop Leyster in de literatuur is gepresenteerd door de jaren heen is exemplarisch voor de manier waarop vrouwelijke kunstenaars in het algemeen uit die periode werden neergezet: als inferieur, kopiisten, huisvrouw, seksueel wezen, vrouw-van, etc.

Het spel *De zoektocht naar een ster* is een manier om inclusiever les te geven op het gebied van de representatie van vrouwen in de kunst in vergelijking met de gangbare lesmethoden *Bespiegeling* en *Art History*. Het spel neemt weliswaar één vrouw als uitgangspunt, wie bovendien al veel aan bod komt in de huidige lesmethoden. Echter, om zowel zo veel mogelijk aan de eindtermen van het centraal examen van kunst (algemeen) te kunnen voldoen als vrouwen een hoofdrol hierin te geven, is dit bijna noodzakelijk. Leyster had een redelijk ‘mannelijke’ carrière en was een uitzondering ten opzichte van de vrouwen in haar tijd. Het is daarbij dus wel belangrijk om Leyster niet neutraal neer te zetten in het al bestaande mannelijke perspectief, maar om haar daar lost van te trekken en haar geslacht en haar uitzonderingspositie ten opzichte van andere vrouwen te benoemen.

Om het kunstonderwijs volledig inclusief te maken is het wellicht niet onverstandig om de gehele inhoud en structuur van het vak kunst (algemeen) te herzien, zoals Linda Nochlin in haar artikel “Why have there been no Great Women Artists?” (1971) ook bepleitte voor de maatschappij.¹⁶⁷ Doen we dit niet, dan zullen altijd de hiërarchische vooronderstellingen die hieraan ten grondslag aan liggen intact blijven.

Met het spel *De zoektocht naar een ster* is dus de hoofdvraag die in dit onderzoek centraal stond beantwoord: ‘hoe kan het leven en werk van Judith Leyster evenals de historiografie hierover een rol spelen in het leren over de zeventiende-eeuwse beeldende kunst in Nederland, zoals bepaald in de eindtermen van het centraal examen van het vak kunst (algemeen) binnen het curriculum van Academie Tien?’ Om het spel nog meer kracht bij te zetten is het nuttig om het spel daadwerkelijk te testen en te evalueren om te meten of het spel daadwerkelijk het beoogde effect had, zowel op het gebied van motivatie als op het gebied van leerdoelen. Daarnaast is het interessant om het spel daadwerkelijk in het toekomstige curriculum van kunst (algemeen) op Academie Tien te verankeren. Ook onderschrijft dit

¹⁶⁷ Nochlin, “Why Have There Been No Great Woman Artists?”, 149-150.

onderzoek het nut van spellen in de les en kan verder worden onderzocht met betrekking tot andere onderwerpen, vakgebieden of andersoortige spellen. Tot slot is het interessant om een mogelijkheid te onderzoeken hoe een spel als *De zoektocht naar een ster* buiten het onderwijs kan functioneren. Wellicht heeft de museale wereld interesse in een (aangepaste vorm van) een spel over een vrouwelijke kunstenaar.

Referenties

‘Constructivisme’. Wij-leren. Geraadpleegd 2 juni 2023, <https://wij-leren.nl/constructivisme.php>.

‘Kunst & Cultuur’. Website Kunst & Cultuur op Academie Tien. Geraadpleegd 16 juni 2023, <https://sites.google.com/nuovo.eu/kunst-cultuur/homepage?authuser=0>.

‘Over het leergebied in de tweede fase’. SLO. Geraadpleegd 4 april 2023. <https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/kunst-cultuur/achtergrond/leergebied-tweede/>.

‘Profielkeuze havo en vwo’. Website ouders en onderwijs. Geraadpleegd 14 juni 2023. <https://oudersenonderwijs.nl/kennisbank/kwaliteit-van-het-onderwijs/lessen-en-vakken/profielkeuze-havo-en-vwo/>.

‘Profielkeuze vmbo’. Website ouders en onderwijs. Geraadpleegd 14 juni 2023. <https://oudersenonderwijs.nl/kennisbank/kwaliteit-van-het-onderwijs/lessen-en-vakken/profielkeuze-vmbo/>

‘Rijksmuseum presenteert voor het eerst vrouwelijke kunstenaars in de eregalerij’. Rijksmuseum. Geraadpleegd 30 april 2023, <https://www.rijksmuseum.nl/nl/pers/persberichten/rijksmuseum-presenteert-voor-het-eerst-vrouwelijke-kunstenaars-in-de-eregalerij>.

‘Taxonomie van Bloom’. Wij-leren. Geraadpleegd 2 juni 2023, <https://wij-leren.nl/taxonomie-van-bloom.php>.

‘Vrouwelijke oorlogsfotografen’. Museum.nl. Geraadpleegd 16 juni 2023, <https://www.museum.nl/nl/fotomuseum-den-haag/tentoonstelling/vrouwelijke-oorlogsfotografen>.

‘Vrouwen van het Rijksmuseum’. Rijksmuseum. Geraadpleegd 16 juni 2023, <https://www.rijksmuseum.nl/nl/onderzoek/ons-onderzoek/overkoepelend/vrouwen>

‘Wie zijn wij?’. Website Academie Tien. Geraadpleegd 14 juni 2023. <https://www.academie-tien.nl/wie-zijn-wij>.

‘Zelfdeterminatie theorie – Self-Determination Theory (SDT)’. Wij-leren. Geraadpleegd 2 juni 2023, <https://wij-leren.nl/zelfdeterminatie-theorie.php>.

‘Zone van naaste ontwikkeling’. Wij-leren. Geraadpleegd 14 juni 2023. <https://wij-leren.nl/zone-van-naaste-ontwikkeling.php>.

Alst, Michel van, Otto de Loor, Lambrecht Spijkerbroer. *Effectief leren: de docent als regisseur*. Groningen: Noordhoff Uitgevers bv, 2021.

Ampzing, Samuel. *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland*. Haarlem: 1628.

Biesboer, Pieter. “Judith Leyster, schilderes van ‘moderne beelden’.” In *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld*, redactie James A. Welu en Pieter Biesboer, 75-92. Zwolle: Waanders Uitgevers, 1993.

Binsbergen, Sarah, van en Anna van Leeuwen. “Vrouwen zijn in de kunst nog altijd zwaar ondervertegenwoordigd. Dit zijn er een paar die u moet kennen.” *De Volkskrant*, 4 maart 2021.

Borgh, Ad van der, Rieuwert Catz, Truusje Graste, Marcel Kivits, Lonke Kok en Judica Lookman. *Art History: De Gouden Eeuw, Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw*. Arnhem: LAMBO, 2016.

Borgh, Ad van der, Rieuwert Catz, Truusje Graste, Marcel Kivits, Lonneke Kok en Judica Lookman. *Art History: De Gouden Eeuw, Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw*. Arnhem: LAMBO, 2022.

Broersen, Ellen. "Judith Leyster, een kloeke schilderes." In *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld*, redactie James A. Welu en Pieter Biesboer, 20-37. Zwolle: Waanders Uitgevers, 1993.

Chadwick, Whitney. *Woman, Art, and Society*. Londen: Thames and Hudson, 2020.

College voor Toetsen en Examens. *Kunst (algemeen) havo*. Examenprogramma kunst (algemeen) havo, 2023.

College voor Toetsen en Examens. *Kunst (algemeen) vwo*. Examenprogramma kunst (algemeen) vwo, 2023.

Emden, van Frieda. "Judith Leyster, a Female Frans Hals." *The Art World* 3(1918)6: 500-503. DOI: <https://www.jstor.org/stable/25588385> (geraadpleegd 30 april 2023).

Fischer, Silke en Antje Barabasch. "Gamification. A Novel Didactical Approach for 21st Century Learning." In *Vocational Education and Training in the Age of Digitization*, redactie Eveline Wuttke, Jürgen Seifried, Helmut Niegemann, 89-106. Leverkusen: Verlag Barbara Budrich, 2020.

Geffen, Sem van. *Gids voor Gamification: een inleiding op Gamification in de klas*. Dordrecht: Dekkers van Gerwen, 2016.

Gellman, Lola B. "Review of Judith Leyster: A Woman Painter in Holland's Golden Age by Frima Fox Hofrichter." *Woman's Art Journal* 13(1992)1: 34-36. DOI: <https://www.jstor.org/stable/1358258> (geraadpleegd 30 april 2023).

Groenendijk, Jappe en Emiel Heijnen. *De Bespiegeling: kunsten in samenhang*. Haren: Staal & Roeland, 2021.

Groenendijk, Jappe, Emiel Heijnen en Steffen Keunig. "Een inclusieve(re) geschiedenis van de kunsten." *Kunstzone* 3(2021): 30-32. DOI: https://www.ahk.nl/media/ahk/KZ03_2021_DEF_P30-32.pdf (geraadpleegd 15 maart 2023).

Halbertsma, Marlite. "Vrouwenstudies kunstgeschiedenis." In *Gezichtspunten*, Marlite Halbertsma en Kitty Zijlmans. Nijmegen: SUN, 1993, 212-240. DOI: https://www.dbnl.org/tekst/halb010gezi01_01/halb010gezi01_01_0007.php (geraadpleegd 3 juni 2023).

Harms, Juliane. "Judith Leyster. Ihr Leben und ihr Werk, V," *Oud Holland* 44(1927): 275-279. DOI: <https://www.jstor.org/stable/42722589> (geraadpleegd op 30 april 2023).

Hatt, Micheal en Charlotte Klonk. *Art History: a critical introduction to its methods*. Manchester: Manchester University Press, 2006.

Hoe brengen we diepgang? (Terugkoppeling bijeenkomst 3 professionaliseringstraject heterogeniteit & verwondering Academie Tien, 2022).

Hofrichter, Frima Fox. "De verduistering van de Poolster." In *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld*, redactie James A. Welu en Pieter Biesboer, 115-122. Zwolle: Waanders Uitgevers, 1993.

Hofrichter, Frima Fox. "Judith Leyster's Proposition-Between Virtue and Vice." In *Feminism And Art History: questioning the litany*. redactie Norma Broude en Mary Garrand, 172-181. Londen: Routledge, 1982.

Hofrichter, Frima Fox. *Judith Leyster: a woman painter in Holland's golden Age*. Doornspijk: Davaco Publishers, 1989.

Hofstede de Groot, Cornelis. "Judith Leyster." *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen* 14(1893): 190-198. DOI: <https://www.jstor.org/stable/45264741> (geraadpleegd 30 april 2023).

Honig, Elizabeth Alice. "Review of Judith Leyster: A Dutch Master and Her World by James E. Welu and Pieter Biesboer." *Woman's Art Journal* 16(1995-1996)2: 44-47. DOI: <https://www.jstor.org/stable/1358576> (geraadpleegd op 30 april 2023).

Hove, Philo. "The face of wonder." *Journal of Curriculum Studies* 28(1996)4: 437-462. DOI: <https://doi.org/10.1080/0022027980280404> (geraadpleegd 14 juni 2023).

Huet, Leen en Jan Grieten. *Oude meesteressen: vrouwelijke kunstenaars in de Nederlanden*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck, 1998.

Kloek, Els. 'Leyster, Judith'. Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland. Geraadpleegd 30 april 2023, <https://resources.huylens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Leyster>.

Kloek, Els. "De zaak-Judith Leyster: uitzonderlijk of representatief?" In *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld*, redactie James A. Welu en Pieter Biesboer, 55-68. Zwolle: Waanders Uitgevers, 1993.

Kloek, Els. "Vrouwen en het kunstenaarsleven van de Republiek, Een inleiding." In *Vrouwen en Kunst in de Republiek*, redactie Els Kloek, Catharine Peters Sengers, Esther Tobé, 9-19. Hilversum: Verloren. 1998.

Koops, Martijn C. *Game Didactiek: het hoe en waarom van spellen in de les*. Leusden: Uitgeverij Didactica, 2017.

Nochlin, Linda. "Why Have There Been No Great Woman Artists?." In *Woman, Art, and Power*, Linda Nochlin. New York: Harper and Row, 1988, 145-178.

Peacock, Martha Moffitt. "Mirrors of Skill and Renown: Woman and Self-Fashioning in Early-Modern Dutch Art." *Mediavistik* 28(2015): 325-352. DOI: <https://www.jstor.org/stable/44163592> (geraadpleegd 30 april 2023).

Peeters, Wessels. 'De Flow theorie van mihaly csikszentmihaly'. Vernieuwonderwijs. Geraadpleegd 15 mei 2023. <https://www.vernieuwonderwijs.nl/de-flow-theorie-van-mihaly-csikszentmihaly/>.

Redactie. 'eenvoudig differentieren door lestaken om te draaien'. Website leraar24. Geraadpleegd 4 april 2023. <https://www.leraar24.nl/175732/eenvoudig-differentieren-door-lestaken-om-te-draaien/>;

Redactie. 'scaffolding daagt leerlingen uit tot zelfstandig leren'. Website leraar24. Geraadpleegd 5 april 2023. <https://www.leraar24.nl/69986/scaffolding-daagt-leerlingen-uit-tot-zelfstandig-leren/>;

Schinkel, Anders Schinkel. "The Educational Importance of Deep Wonder." *Journal of Philosophy of Education* 51(2017)2: 538-553. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12233> (geraadpleegd 14 juni 2023).

Schrevelius, Theodorus. *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland*: Haarlem, 1647.

Stellingwerf, Fooky. *Wanneer gaan we weer van vrouwelijke kunstenaars houden?* Masterscriptie Kunstgeschiedenis: educatie en communicatie Universiteit Utrecht, 2021.

Tonkens, Evelien. “Van vrouwen naar ‘gender’: institutionele, theoretische en thematische ontwikkelingen in vrouwenstudies.” *Beleid & Maatschappij* (1995)4: 237-248.

Toprak, Berna. ‘waarom jij grote moeite hebt met het oplossen van een simpel raadsel’. Woman Inc. Geraadpleegd 15 maart 2023. <https://www.womeninc.nl/actueel/waarom-jij-grote-moeite-hebt-met-het-oplossen-van-een-simpel-raadsel>.

Tummers, Anna. *Judith Leyster: De eerste vrouw die meesterschilder werd*. Haarlem: Frans Hals Museum, 2009. Catalogus naar aanleiding van de focustentoonstelling in het Frans Hals Museum, Haarlem, 19 december 2009-9 mei 2010.

Van de Velde (II). *Spiegel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgesteld in rymen van S.A. tot lere ende beterschap*. Amsterdam: Claes Jansz. Visscher (II), 1633. DOI: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/zoeken?q=spiegel%20ofte%20toneel&p=1&ps=12&st=Objects>.

Van der Willigen. *Geschiedkundige aantekeningen over Haarlemsche Schilders, voorafgaan door eene korte geschiedenis van het St. Lucas gild te Haarlem*. Haarlem: De erven F. Bohn, 1866.

Welu, James A. en Pieter Biesboer redactie *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld*. Zwolle: Waanders Uitgevers 1993. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het Frans Hals Museum, Haarlem, 16 mei-22 augustus 1993.

Wensing, Marieke. “Wat jongeren over kunst moeten weten: over de inhoud en eindexamens van de beeldende vakken in Nederland.” *De Witte Raaf* (2016)184. DOI: <https://www.dewitteraaf.be/artikel/wat-jongeren-over-kunst-moeten-weten/> (geraadpleegd 4 april 2023).

Wijnsma, Albert. *Academie Tien: schoolgids 2022-2023* (schoolgids Academie Tien, 2022). DOI: https://prod1-plate-attachments.s3.amazonaws.com/attachments/c067ea2f44/0391_A10_schoolgids_2022-2023_v3-98210.pdf (geraadpleegd 5 april 2023).

Bijlage

In deze bijlage vind je de docentenhandleiding en de spelmaterialen van *De zoektocht naar een ster*. De docentenhandleiding is een praktische handleiding voor docenten over hoe ze het spel in kunnen zetten in hun les.

De zoektocht naar een ster

Docentenhandleiding

Een spel over de schilderkunst in de zeventiende eeuw in Nederland met vrouwen in de hoofdrol.

Lara Mutsaers

*Onderdeel van een masterscriptie voor de master:
Kunstgeschiedenis: educatie en communicatie aan
de Universiteit Utrecht*

**Universiteit
Utrecht**

Beste lezer,

In *De zoektocht naar een ster* leren de leerlingen spelenderwijs meer over de schilderkunst binnen de context: Burgerlijke Cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw. Het spel heeft de eindtermen uit de syllabus van het centraal examen kunst (algemeen) als uitgangspunt. In dit spel spelen vrouwelijke kunstenaars de hoofdrol.

In deze handleiding wordt *De zoektocht naar een ster* uitgelegd. Verder lees je hoe het spel voorbereid en begeleid kan worden. Daarnaast wordt er uiteengezet welke leerdoelen er met het spelen van dit spel behandeld worden. Naast de leerdoelen die te maken hebben met de lesstof leren de leerlingen hoe ze verschillende soorten bronnen moeten hanteren. Bovendien draagt dit spel bij aan vaardigheden als communicatie, samenwerken, creativiteit en kritisch denken.

Tot slot wordt kort stilgestaan bij hoe dit spel geïmplementeerd kan worden in de lespraktijk.

Veel speelplezier!

Inhoudsopgave

De zoektocht naar een ster	4
Spelomschrijving.....	5
Spelmateriaal	5
Vorbereiding (docent)	6
Begin van het spel.....	6
Spelverloop	6
<i>Hints</i>	6
Einde van het spel.....	7
De rol als spelleider	7
Uitleg voor spelers	8
Debriefing	9
Omschrijving van de puzzels	9
<i>Puzzel 1: de mysterieuze foto</i>	9
<i>Puzzel 2: de moderne portrettengalerij</i>	11
<i>Puzzel 3: de boedelinventaris</i>	13
<i>Puzzel 4: het gildedocument</i>	15
<i>Puzzel 5: voor de vorm</i>	<i>Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.</i>
<i>Puzzel 6: oog voor detail</i>	20
Lesbrief Debriefing	21
Spelmateriaal en voorbereiding	23
<i>Puzzels</i>	23
<i>Overig spelmateriaal</i>	25

De zoektocht naar een ster

Je zit net lekker op de bank als er wordt aangebeld. Je zucht en staat op om open te doen. Als je de deur open doet ontdek je dat er niemand te zien is. Wel zie je een mysterieuze brief liggen. Waarom is deze niet gewoon in de brievenbus gedaan? De afzender wilde duidelijk dat je deze brief gelijk zou vinden. Je pakt de brief op en ziet dat hij erg oud en vergeeld is. Je kan je nieuwsgierigheid niet bedwingen en begint te lezen:

Hopelijk vindt deze brief u wel. Als u dit leest ben ik waarschijnlijk in de vergetelheid geraakt, om redenen die ik zeer treurig vind. De omstandigheden waarin ik geboren ben kan ik toch niet veranderen? Alle aandacht gaat naar mijn collega's, terwijl zij niet veel beter schilderen dan ik. Alleen maar omdat ik anders ben?

Slechts enkelen zullen mijn naam nog kennen. Hopelijk kunnen jullie hun hulp inschakelen en mijn naam in ere herstellen. Bestudeer en herwaardeer mijn schilderijen, zodat ik de eer krijg die mij toebehoort.

Je kunt de ondertekening niet goed lezen omdat er een vlek op gemorst is. 'Wat onhandig', denk je bij jezelf. Hoe kan je nu de naam van de afzender in ere herstellen als je niet weet over wie het gaat? De enige aanwijzingen die je verder tot je beschikking hebt is het jaartal op de brief en een foto die bij de brief is gevoegd. Wat een saaie middag leek te worden is veranderd in een spannend avontuur. Je gaat naar binnen en begint te puzzelen.

Spelomschrijving

De zoektocht naar een ster is een educatief coöperatief spel dat gespeeld kan worden in de klas. De spelers lossen in groepjes van ongeveer vier personen een raadsel op: van wie is de mysterieuze brief die ze hebben gekregen? Het antwoord is te vinden door verschillende puzzels en raadsels op te lossen die te maken hebben met de zeventiende-eeuwse schilderkunst in Nederland. Wie als eerste de naam van de mysterieuze briefschrijver weet te ontrafelen wint het spel!

Spelmateriaal

Alle onderstaande spelmaterialen zijn achter in deze handleiding te vinden. Je kunt deze dubbelzijdig printen.

* Materialen voor de zes verschillende puzzels:

- Brief Judith Leyster (puzzel 1)
- Mysterieuze foto (puzzel 1)
- *Spiegel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgesteld* (puzzel 1)
- Envelop beveiligd document met aan de binnenkant portretten (puzzel 2)
- Brief @kunst17e (puzzel 2)
- *Optioneel: Analoge Instagram-posts (halverwege puzzel 2)*
- Boedelinventaris Jan Miense Molenaer (puzzel 3)
- Aantekeningen @kunst17e (puzzel 3)
- Gildedocument met Haarlemse schilders (puzzel 4)
- Kattebelletje (puzzel 4)
- Brief C.H. van de Groot (puzzel 5)
- Schilderij *Man biedt vrouw geld aan* met puzzelraster (puzzel 5)
- Detail van schilderij *Man biedt vrouw geld aan* met uitvergroott monogram waar een post-it op geplakt zit (puzzel 6)
- Artikel van C.H. de Groot (puzzel 6)

* Bedankbrief Judith Leyster

* 18 hintkaartjes (voor elke puzzel zijn er drie hints)

* 6 oplossingskaartjes

Verder nog nodig:

* Paperclips

* Enveloppen

* Lijm

* Schaar

* Stiften

* Pen en papier

Vorbereiding (docent)

Print alle de spelmaterialen dubbelzijdig uit. De bedankbrief hoeft slechts één keer geprint te worden. De andere materialen moeten geprint worden naargelang de hoeveelheid groepen die er in de klas zijn. Bereid de materialen voor volgens de bijbehorende beschrijving (zie: spel materiaal en voorbereiding).

Zorg dat er voldoende afstand tussen de verschillende teams zit tijdens het spelen van het spel door bijvoorbeeld de tafels zo ver mogelijk uit elkaar te zetten.

Begin van het spel

Verdeel de spelers in teams van ongeveer vier personen. Na de speluitleg (zie: uitleg voor spelers) krijgt elk team de materialen voor de eerste puzzel uitgedeeld (brief van Judith Leyster, mysterieuze foto en *Spiegel ofte Toneel der ydelheid ende ongebondenheid onser eeuwe voorgesteld*). Zorg dat de spelers de materialen nog niet kunnen bekijken. De overige spelmaterialen houdt de spelleider bij zich. Zorg dat deze niet zichtbaar zijn voor de spelers. Zet een timer klaar om de tijd bij te houden en leg pen en papier klaar om de strafseconden op te schrijven. Alles klaargelegd? Tel af, zet de timer aan en de zoektocht kan beginnen!

Spelverloop

De spelers van het spel hebben als doel om erachter te komen wie de mysterieuze briefschrijver is. Dit doen ze door verschillende raadsels en puzzels op te lossen. Er zijn in totaal zes verschillende puzzels die elk op een andere manier werken (zie: omschrijving van de puzzels). Als een puzzel correct is opgelost kunnen de spelers met de code die ze hebben gevonden naar de spelleider toe om de volgende puzzel te halen. Is de code niet correct? Dan moeten de spelers verder puzzelen.

Elke puzzel duurt gemiddeld ongeveer tien minuten en is dus prima in een blokkur te spelen inclusief voorbereiding en afsluiting.

De spelers mogen geen hulpbronnen gebruiken (laptop, telefoon, lesboek) tenzij dat expliciet bij een puzzel gevraagd wordt. Bij puzzel 2 moeten de spelers bijvoorbeeld een profiel opzoeken op Instagram). Vanaf dan mag dit profiel gebruikt worden om de andere puzzels op te lossen.

De spelers mogen onderling in het team zachtjes overleggen. Het is natuurlijk niet de bedoeling dat andere teams horen wat er gezegd wordt.

Hints

Als een team niet uit een puzzel komt is het mogelijk om een hint te kopen. Een team betaalt met strafseconden (+120 seconden ofwel 2 minuten). Voor elke puzzel zijn er drie verschillende hints en één oplossingskaart beschikbaar. Welke hint een

team krijgt is afhankelijk van hoever de teams zijn in het oplossen van een puzzel. De spelleider maakt een inschatting welke hint een team kan kopen. Heeft een team niks meer aan de hints omdat een team dicht bij de oplossing zit kunnen ze een oplossingskaart kopen (+240 seconden ofwel 4 minuten). Hierop staat de oplossing van de puzzel vermeldt zodat een team verder kan met de volgende puzzel. De spelleider houdt de strafseconden van elk team bij. Let op: een team kan niet uit het niets gelijk een oplossingskaart kopen. Pas als het team voorbij alle hints is (dus niets meer aan de hints heeft), mag een team een oplossingskaart kopen.

Einde van het spel

Heeft een team een idee wie de mysterieuze briefschrijver is? Dan mogen ze dat op een briefje schrijven en aan de spelleider geven. Is het correct? Dan heeft dit team gewonnen en krijgen ze de bedankbrief van Judith Leyster. Heeft een team de oplossing geraden voordat ze het spel uitgespeeld hebben? Dan moeten ze het spel alsnog uitspelen.

Uitzondering: heeft dit team gebruik gemaakt van hint- of oplossingskaarten? Dan hoeft het nog niet zo te zijn dat dit team de winnaar is vanwege de strafseconden. Wacht het aantal strafseconden af voordat je het spel beëindigt. Is er in de tussentijd geen enkel team klaar of een team met een dusdanig aantal strafseconden dat dit team alsnog later zou eindigen dan het eerste gefinishte team? Dan heeft het eerste gefinishte team alsnog gewonnen.

De rol als spelleider

De spelleider houdt toezicht op het spel. Dit houdt onder andere in dat de spelleider zorgt dat er niet vals gespeeld wordt (afkijken bij andere teams, dingen opzoeken op internet etc.). Als de spelleider ziet dat een team valsspeelt, dan krijgt het betreffende team 60 strafseconden. Nadat de spelers in puzzel 2 de Instagram hebben gevonden is het extra belangrijk om te zorgen dat de spelers geen andere dingen op hun telefoon opzoeken.

Als de spelers een puzzel hebben opgelost komen ze de juiste code vertellen aan de spelleider. Let op dat ze dit heel zachtjes doen of de oplossing op een briefje schrijven zodat de andere spelers het niet horen. Pas als de code juist is krijgt een team de materialen voor de volgende puzzel.

De spelleider mag geen begeleiding geven tijdens het spel. Als een team vastloopt kunnen ze hints kopen met strafseconden (zie: [hints](#)). De spelleider maakt een inschatting welke hint een team krijgt op basis van hoever ze ongeveer met het oplossen van een puzzel zijn. In de puzzelomschrijving staat een duidelijk stappenplan beschreven voor het oplossen van de puzzels (zie: [omschrijving van de puzzels](#)). Deze kan gebruikt worden voor het inschatten van welke hint er nodig is. Het aantal strafseconden wordt bijgehouden door de spelleider. Als een team al zo

dicht bij de oplossing zit dat er geen hints meer zijn kan een team een oplossingskaart kopen. Het is belangrijk dat de spelleider duidelijk vermeldt dat er geen hints meer zijn. Een oplossingskaart is immers duurder, wat een reden kan zijn om deze niet te kopen. Let op: een team kan niet uit het niets gelijk een oplossingskaart kopen. Pas als het team voorbij alle hints is (dus niets meer aan de hints heeft), mag een team een oplossingskaart kopen.

Als een team klaar is, geven ze een briefje met de naam van de briefschrijver aan de spelleider. Als deze correct is, wordt de tijd door de spelleider opgeschreven. Als dit team gebruik heeft gemaakt van hint- of oplossingskaarten is het belangrijk om te wachten met het beëindigen van het spel. Wacht het aantal strafseconden af. Is er in de tussentijd geen enkel team klaar of een team met een dusdanig aantal strafseconden dat dit team alsnog later zou eindigen dan het eerste gefinishte team? Dan heeft het eerste gefinishte team gewonnen. De spelleider beëindigt dan het spel en geeft het winnende team de brief van Judith Leyster. Let op: heeft een team de naam goed geraden, maar is het gehele spel nog niet uitgespeeld? Dan moet het team alsnog het spel helemaal uitspelen.

Uitleg voor spelers

Lees klassikaal de introductietekst voor (zie: [de zoektocht naar een ster](#)). Nadat deze tekst voorgelezen is, is het belangrijk om de volgende punten te benadrukken:

- * Het spel wordt gespeeld in teams, waarbij het doel is om de naam van de mysterieuze briefschrijver te ontrafelen. Wie als eerste de oplossing heeft, heeft gewonnen.
- * Je kan de oplossing van het spel vinden door zes puzzels op te lossen. Deze puzzels doe je achter elkaar (dus niet tegelijk). De oplossing van een puzzel is de sleutel tot de volgende puzzel.
- * Als je een oplossing van een puzzel hebt gevonden mag je deze aan de spelleider vertellen. Alleen als het correct is krijg je de spelmaterialen voor de volgende puzzel.
- * Zit je vast? Dan kan je een hint- of oplossingskaart kopen. Elke hint kost 120 strafseconden (2 minuten). Deze seconden worden bij je eindtijd opgeteld. Ben je al zo dicht bij de oplossing dat er geen hints meer zijn? Dan kan je een oplossingskaart kopen. Deze kost 240 strafseconden (4 minuten). Let op: je kan niet uit het niets gelijk een oplossingskaart kopen. Pas als je voorbij alle hints bent en dus niets meer aan de hints hebt, mag je een oplossingskaart kopen.
- * Als je aan het einde van puzzel 6 de naam van de mysterieuze briefschrijver weet, schrijf je deze op een briefje. Dit briefje geef je aan de spelleider. Is het antwoord correct? Dan hebben jullie (bijna) gewonnen! Als jullie strafseconden hebben opgebouwd, moeten deze eerst afgewacht worden. Let op: heb je de naam goed

geraden, maar is het gehele spel nog niet uitgespeeld? Dan moet je alsnog het spel helemaal uitspelen.

- * Je mag geen *devices* (bijvoorbeeld: mobiel, laptop, iPad) of andere hulpbronnen (bijvoorbeeld: lesboek) gebruiken tenzij dit bij een puzzel wordt gevraagd. Deze punten kunnen eventueel in het kort op het bord geschreven worden ter herinnering.

Debriefing

Om de kennis die opgedaan is in het spel nog beter te laten beklijven, is het belangrijk om een *debriefing* te doen. Vanwege de tijd vindt deze plaats in een volgende les. Als uitgangspunt voor de *debriefing* kan de bedankbrief van Judith Leyster genomen worden. Het is hierbij de bedoeling om in te gaan op wie Judith Leyster was en waarom zij centraal stond in het spel. Een lesbrief is hiervoor te vinden achter in deze handleiding (zie: [lesbrief debriefing](#)).

Omschrijving van de puzzels

Hier volgt een beschrijving van de individuele puzzels en hoe de puzzels opgelost kunnen worden. Daarnaast zijn de leerdoelen per puzzel uiteengezet. De leerdoelen zijn opgesteld volgens de taxonomie van Bloom: **onthouden**, **begrijpen**, **toepassen**, **analyseren**, **evalueren** en **creëren**. Soms is een leerdoel gemarkeerd met een pijl (\Rightarrow). Dit betekent dat dit leerdoel in het spel wordt aangeraakt, maar niet expliciet wordt behandeld. In puzzel 1 is dat bijvoorbeeld het geval bij het leerdoel over emblemata. In het spel wordt niet uitgelegd wat dit is, maar leerlingen maken in het spel wel kennis met het concept. Dit maakt het makkelijker om in een latere les op dit soort onderwerpen in te gaan, omdat een leerling in het spel al enige voorkennis hierover heeft opgebouwd.

Bij de benodigdheden is steeds aangegeven met welke materialen in de bijlage deze corresponderen.

Puzzel 1: de mysterieuze foto

Identificeer de objecten in de voorstelling van het schilderij. Dat maakt voor je zoektocht de weg vrij. Wie verstandig is, zoekt het antwoord in de prenten. Daar zie je drie keer dezelfde elementen. Een code van zes cijfers moet volstaan, om naar de volgende puzzel te gaan.

Benodigdheden

- * Foto met *De vrolijke drinker* (Puzzel 1,2).
- * Tekst achter op de foto (Puzzel 1,2).
- * Boekje *Spigel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgesteld* (puzzel 1,3).

Werkwijze

1. Lees het raadsel achter op de foto.
2. Identificeer zo veel mogelijk objecten in de voorstelling van het schilderij.
Bijvoorbeeld: kan, hoofddeksel met veer, vuurtest, pijp, tabak. Een leerling zal niet alle voorwerpen kunnen herkennen zoals bijvoorbeeld de vuurtest. Dit is geen probleem, want het gaat hier om de voorwerpen: hoofddeksel met veer, kan, pijp en tabak. Ook de manier waarop de voorwerpen zijn afgebeeld, bijvoorbeeld de manier waarop de kan wordt vastgehouden op de derde prent in onderstaande afbeelding, is van belang.
3. Pak de prenten erbij uit het boekje met prenten (*Spigel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgesteld*) die je tot je beschikking hebt (puzzel 1.3).
4. Zoek de drie prenten die in de voorstelling het meest overeenkomen met het schilderij op de foto.
5. Maak een code van de paginanummers (rechts onderaan elke prent) van de prenten in de volgorde van hoe de prenten in het boekje zijn gerangschikt. Dus het paginanummer van de prent die als eerst in het boekje aan de orde komt eerst en zo verder.

Oplossing

13 – 11 – 14

Beloning

Deze oplossing is de code van een beveiligd document. Dit document kan met de juiste code worden opgevraagd bij de spelleider.

Hint 1: Welke voorwerpen kan je allemaal in het schilderij zien? Waar zie je die nog meer terug?

Hint 2: Heb je het juiste aantal prenten geselecteerd?

Hint 3: Deze code bestaat uit cijfers. Zie je ergens op de prenten nummers afgebeeld?

Oplossing: Als je de voorstelling van de prenten in *Spiegel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgestelt* vergelijkt met de voorstelling van het schilderij zijn er drie prenten die het meest op het schilderij lijken. Als je de paginanummers van die prenten achter elkaar zet krijg je de juiste code.

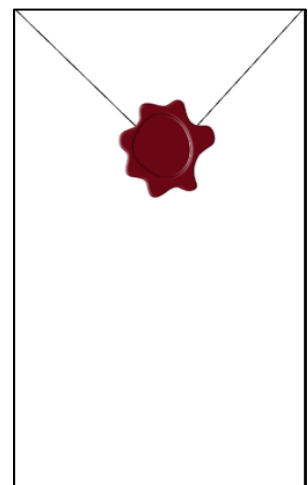
Leerdoelen

- * De leerling **begrijpt** wat de voorstelling van een schilderij is.
- * De leerling kan **herkennen** wat een prent is.
- * De leerling kan elementen uit de voorstelling van het schilderij **benoemen**.
- * De leerling kan de elementen van verschillende voorstellingen van kunstwerken met elkaar **vergelijken** en **afwegen** welke het meest op elkaar lijken.
- ⇒ De leerling kan **herkennen** dat voorstellingen van genreschilderijen uit de zeventiende-eeuw vaak gebruik maken van emblemata en kan emblemata **herkennen** in de voorstelling van een schilderij.
- ⇒ De leerling kan **uitleggen** waarom men gebruik maakt van emblemata in genreschilderijen.

Puzzel 2: de moderne portrettengalerij

In de zeventiende eeuw werden er veel portretten gemaakt. Rijke kooplieden en burgers lieten zichzelf en familieleden vastleggen voor later. Dit deden ze met veel bombarie: als ze het doen, doen ze het goed! Ze lieten bijvoorbeeld hun rijkdom en status zien. Ook lieten veel mensen zichzelf gelijk een beetje oppoetsen, een ouderwetse versie van een filter. Zucht.... Er is dus eigenlijk niets veranderd.

Met welke sociaal medium is dit ook alweer vergelijkbaar? Zoek me daar. Hier vinden jullie bruikbare informatie. Er is een post in het bijzonder die zeer nuttig zal blijken.

Benodigheden

- * Juiste code van puzzel 1 (13-11-14).
- * Het beveiligde document (op te vragen bij de spelleider) (puzzel 2,4) met daarin een briefje van een kunsthistorica (puzzel 2,5).
- * Telefoon met internet en Instagram. Zorg eventueel ook voor een extra telefoon met Instagram die bij de spelleider ligt. Er kan ook voor gekozen worden de Instagram-posts analoog aan te bieden (puzzel 2,6).

Werkwijze

1. Lees de brief van @kunst17e.
2. Met welke sociale media is de beschrijving uit de brief vergelijkbaar?
Antwoord: Instagram
3. Zoek @kunst17e op Instagram op en bekijk het profiel.
4. Er is één post die hetzelfde is als een van de portretten in het beveiligde document (Maria de Grebber, *Portret van Augustinus de Wolff*, 1631).
5. Bekijk de *post*-omschrijving, daar vind je archiefcode UN_1655.

Maria de Grebber, *Portret van Augustinus de Wolff*, 1631.

Oplossing

UN_1655

Beloning

Met deze oplossing kan het juiste archiefdocument opgevraagd worden bij de spelleider.

Hint 1: Welke sociale media heb jij op je telefoon? Misschien kan je daarin wel iets nuttigs vinden...

Hint 2: De schilderijen in de envelop zitten er niet voor niets in...

Hint 3: Heb je goed naar de Instagram-*posts* gekeken en de beschrijvingen gelezen?

Oplossing: Als je op Instagram zoekt naar gebruiker @kunst17e, dan vind je een profiel met schilderijen. Er is één schilderij op Instagram dat hetzelfde is als een van de schilderijen in de versleutelde envelop. Als je de beschrijving leest, zie je onderaan de juiste archiefcode.

Leerdoelen

- * De leerling kan **uitleggen** wie zich liet portretteren in de zeventiende eeuw en waarom.
- * De leerling kan **uitleggen** hoe burgers en rijke kooplieden hun status en rijkdom lieten zien.
- * De leerling **begrijpt** de overeenkomst tussen de zeventiende-eeuwse portretkunst en Instagram.
- * De leerling kan het genre 'portret' **identificeren**.

Puzzel 3: de boedelinventaris

Ik heb het een en ander al uitgezocht en de titels gevonden die op de boedelinventaris staan vermeld. Ik heb ze verzameld in een overzichtje. Ik kan alleen niet lezen hoeveel stukken er van elk schilderij aanwezig waren. Kunnen jullie dat voor mij uitzoeken? De antwoorden vormen samen een code van vijf cijfers die jullie toegang zal geven tot een nieuw archiefstuk.

Benodigheden

- * Juiste code van puzzel 2 (UN_1655).
- * Archiefdocument UN_1655 (op te vragen bij de spelleider) met daarin:
 - o Een pagina van de boedelinventaris Jan Miense Molenaer met daarop zijn schilderijenverzameling (puzzel 3, 7).
 - o Aantekeningen @kunst17e (puzzel 3,8).

Werkwijze

1. Lees de pagina met daarop een deel boedelinventaris van Jan Miense Molenaer door.
2. Lees de brief van @kunst17e goed door.
3. Tel om hoeveel schilderijen het in totaal gaat (dertien schilderijen).
4. Bedenk voor elk schilderij dat @Kunst17e op een rijtje heeft gezet bij welk genre het schilderij hoort (historiestukken, stillevens, genrestukken, portretten, interieurs).
5. In de beschrijving van de posts op de Instagram van @kunst17e staat alle informatie die nodig is om de puzzel op te lossen. Ook de verschillende genres op de boedelinventaris kunnen helpen, deze corresponderen met de schilderijen die @kunst17e op een rijtje heeft gezet. De titels op de boedelinventaris zijn de titels van de verschillende schilderijen.
6. Vul op de boedelinventaris in hoeveel schilderijen er van elk genre zijn. In totaal moeten er dertien schilderijen zijn.

7. Zet de cijfers achter elkaar in volgorde van hoe de verschillende genres op de boedelinventaris staan. Dit is de oplossing.

Oplossing

2-4-3-3-1

Beloning

Met deze oplossing kan het juiste archiefdocument opgevraagd worden bij de spelleider.

Hint 1: Door de inktvlek op de boedelinventaris is bepaalde informatie onzichtbaar geworden. Kun jij achterhalen aan de hand van de aantekeningen van @kunst17e wat er gestaan moet hebben?

Hint 2: De informatie die @kunst17e heeft verzameld is niet alleen te lezen in de aantekeningen. Waar is nog meer informatie te vinden? Ook de verschillende genres op de boedelinventaris kunnen helpen, deze corresponderen met de schilderijen die @kunst17e op een rijtje heeft gezet. De titels op de boedelinventaris zijn de titels van de verschillende schilderijen.

Hint 3: De code bestaat uit het aantal historiestukken, het aantal stillevens, het aantal genrestukken, het aantal portretten en het aantal interieurs in precies deze volgorde.

Oplossing: Als je de aantekeningen van @kunst17e goed bekijkt kun je achterhalen hoeveel historiestukken, stillevens, genrestukken, portretten en interieurs in de boedelinventaris hebben gezeten. Informatie voor het oplossen van deze puzzel is te vinden op de Instagram van @kunst17e in de beschrijvingen van de *posts*. Ook de titels van de boedelinventaris kunnen helpen. Er zijn 2 historiestukken, 4 stillevens, 3 genrestukken, 3 portretten en 1 interieur. Deze cijfers achter elkaar vormen samen de juiste code.

Leerdoelen

- * De leerling kan **benoemen** welke verschillende genres er in de schilderkunst zijn.
 - * De leerling **begrijpt** de kenmerken van de verschillende genres.
 - * De leerling kan verschillende schilderijen met elkaar **vergelijken** en **indelen** in het juiste genre.
- ⇒ De leerling kan **uitleggen** wat een boedelinventaris is.

De volgende leerdoelen zijn afhankelijk van hoe grondig de leerlingen de Instagram-teksten lezen. Deze leerdoelen kunnen later opgevolgd worden in andere lessen.

- * De leerling kan **uitleggen** waarom bloemstillevens een vanitas-thema hebben.
- * De leerling kan **uitleggen** waarom Rembrandt geen fijnschilder was.
- * De leerling kan schilderijen met buitenlandse landschappen **herkennen**.
- * De leerling kan **benoemen** welk genre in de schilderkunst het hoogst gewaardeerd is.
- * De leerling kan **uitleggen** met welk doel een historiestuk vaak is gemaakt.
- * De leerling **begrijpt** waarom vrouwen zich vaak toespitsten op schilderijen waar geen mensen in te zien zijn.
- * De leerling kan **uitleggen** wat een meesterschilder is en hoe je meesterschilder wordt.
- * De leerling kan **uitleggen** hoe het schildersambacht is georganiseerd.
- * De leerling kan **benoemen** dat een genrestuk een moraal verbergt.
- * De leerling kan **benoemen** dat Judith Leyster een uitzondering was in het beroep van schilder.
- * De leerling kan **uitleggen** met welk doel schilders zelfportretten maakten.
- * De leerling kan **benoemen** dat de gangbare religie tijdens de zeventiende-eeuw het Calvinisme is en **uitleggen** waarom kerken in die tijd zo sober waren.
- * De leerling kan **benoemen** dat lijnperspectief een middel is om diepte in een schilderij aan te brengen.
- * De leerling kan **uitleggen** hoe Calvinisten zich met gepaste soberheid laten portretteren.
- * De leerling kan **uitleggen** wat een vanitas-stillevens is en hoe je dit kan herkennen.
- * De leerling kan een vanitasstillevens **herkennen**.
- * De leerling **begrijpt** wat een schuttersstuk is.
- * De leerling kan **uitleggen** wat het verschil is tussen een portret en een genrestuk.
- * De leerling kan **benoemen** dat men in de zeventiende eeuw begon met het nauwkeurig vastleggen en bestuderen van de natuur.

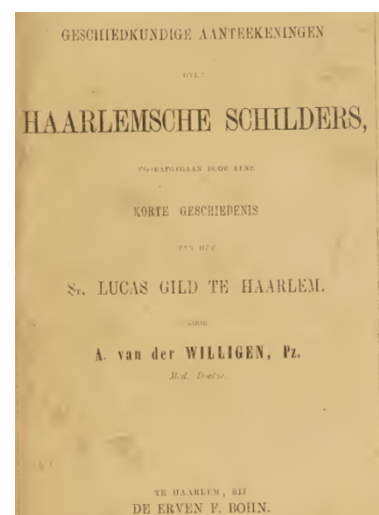
Puzzel 4: het gildedocument

Wist ik nu maar waar in dit gildedocument ik moet zoeken. Misschien kan ik beginnen bij het bestuderen van die Instagram van die wannabe, daar staan ook wat kunstenaars centraal. Ik weet wel dat de zoektocht inmiddels is verkleind tot twee namen. De letters van de twee voornamen vormen samen een code. Maar wat is die toch?

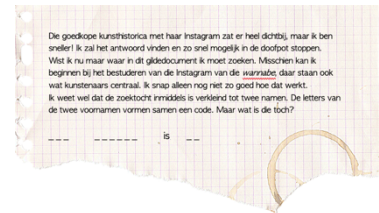
--- - - - - - is - -

Benodigdheden

- * Juiste code van puzzel 4 (24331).

- * Archiefdocument 24331 (op te vragen bij de spelleider) met daarin:
 - o Gildedocument (puzzel 4,9).
 - o Mysterieus kattedelletje (puzzel 4,10).

Werkwijze

1. Lees het kattedelletje goed door.
2. Vergelijk de namen van het gildedocument met de namen van de kunstenaars op de Instagram van @kunst17e. Je kunt dit het makkelijkst doen door de taken te verdelen (lees per persoon bijvoorbeeld allemaal één pagina).
3. Er blijven twee namen over (Frans Hals en Judith Leyster) die zowel op het gildedocument als op Instagram staan.
4. De letters van de voornamen (f r a n s j u d i t h) van deze twee kunstenaars vormen samen een code.
5. De code bestaat uit een code van vier woorden waarvan het derde woord is ingevuld. Dit woord ("is") is niet gevormd uit de letters waarmee er gepuzzeld moet worden. Het eerste woord heeft drie letters, het tweede zes en de laatste twee.
6. Vul de letters in en vorm een zin: "hun strijd is af".

Oplossing

Hun strijd is af

Beloning

Met deze oplossing kan de brief met corresponderende onderwerp geopend worden.

Hint 1: Heb je de namen van de kunstenaars op de Instagram al vergeleken met de namen op het gildedocument?

Hint 2: De letters van de twee overgebleven voornamen moeten gehusseld worden over de streepjes:

--- - - - - - is - -

Hint 3: Welke zin kun je maken van de volgende letters:

j u d i t h f r a n s

Oplossing: Als je de namen van het gildedocument vergelijkt met de namen van de kunstenaars op de Instagram blijven er twee namen over: Judith Leyster en Frans Hals. Van de letters van hun voornamen kan je een zin maken van drie woorden met daartussen het woordje 'is'. De juiste zin is: hun strijd is af.

Leerdoelen

- * De leerling kan **uitleggen** dat het schildersambacht is georganiseerd in een gilde (het Sint Lucasgilde).

Puzzel 5: voor de vorm

Ik had begrepen dat het antwoord te vinden is in de details. Dit zal jullie uiteindelijk helpen de echtheid van het werk te verifiëren. Waar jullie moeten zoeken zal blijken uit het juist oplossen van de puzzel. Daarbij heb ik jullie hulp nodig. Kleur elk detail correct: als voorstelling, vormgeving of onjuiste informatie.

	De figuren zijn gestileerd weergegeven.		Er ontstaat diepte in het schilderij doordat er sprake is van overlapping van de figuren.		
	Er is sprake van een groot licht/donkercontrast ofwel clair-obscur.				
	Er is voornamelijk gebruik gemaakt van aardeintinten zoals groen en bruin.	Er is sprake van een groot kleurcontrast.	De vrouw is met een naaiwerkje bezig.	De twee mensen kijken naar elkaar.	Er is sprake van kunstlicht.
		De vrouw warmt haar voeten op een stoof.	Er is sprake van zijlicht.		
	Op dit kunstwerk zien we twee personen.	De man biedt de vrouw geld aan.			
	Je ziet een slagschaduw van de man op de achtergrond.	Je ziet niets op de achtergrond van het schilderij.		Op dit schilderij is er sprake van een kikkorsperspectief.	
	Er is sprake van mee-licht (belichting van voor).	De mensen zijn weergegeven met organische vormen.			

Benodigheden

- * De code van puzzel 4 (hun strijd is af).
- * Envelop met code erop (op te vragen bij de spelleider) met daarin:
 - o Brief van C.H. de Groot (puzzel 5,11).
 - o Bijlage bij de brief van C.H. de Groot: kopie van een schilderij met daarop een raster wat het schilderij verdeelt in details. In elk detail bevindt zich een cijfer (puzzel 5,12).
 - o Apart puzzelraster met dezelfde vorm als het raster op het schilderij met daarin claims over het schilderij (puzzel 5,13).

Werkwijze

1. Lees de brief van C.H. de Groot.
2. Bekijk de bijlage bij de brief van C.H. de Groot.
3. Identificeer elke claim op het puzzelraster als voorstelling, vormgeving of onjuiste informatie.
4. Geef elk detail waar een claim in staat een kleur afhankelijk van de vorige stap op het blanco puzzelblad.
5. Vergelijk het ingekleurde puzzelblad met het raster op het schilderij waar cijfers in staan.
6. Lees het nummer van het detail af bij de punt van de ontstane pijl: nummer 9

Oplossing

9

Beloning

Met deze oplossing is een detail op te vragen van het schilderij.

Voorstelling
Vormgeving
Onjuiste claim

De figuren zijn gestileerd weergegeven.		Er ontstaat diepte in het schilderij doordat er sprake is van overlapping van de figuren.		
Er is sprake van een groot licht/donkercontrast ofwel clair-obscur.				
Er is voornamelijk gebruik gemaakt van aardetinten zoals groen en bruin.	Er is sprake van een groot kleurcontrast.	De vrouw is met een naaiwerkje bezig.	De twee mensen kijken naar elkaar.	Er is sprake van kunstlicht.
	De vrouw warmt haar voeten op een stoof.	Er is sprake van zijlicht.		
Op dit kunstwerk zien we twee personen.	De man biedt de vrouw geld aan.			
Je ziet een slagschouw van de man op de achtergrond.	Je ziet niets op de achtergrond van het schilderij.	Op dit schilderij is er sprake van een kikvorsperspectief.		
Er is sprake van mee-licht (belichting van voor).	De mensen zijn weergegeven met organische vormen.			

Hint 1: Gebruik drie verschillende kleuren om de vlakken te kleuren op basis van de informatie die erin staat: wat heeft te maken met de voorstelling? Wat heeft te maken met de vormgeving? Wat is onjuiste informatie?

Hint 2: Vormgeving:

Voorstelling:

Hint 3:

Voorstelling = De dingen die zijn weergegeven op een schilderij; wat is er te zien op een schilderij?

Vormgeving = Hoe wordt het kunstwerk vormgegeven? Welke keuzes heeft de kunstenaar gemaakt om de voorstelling uit te beelden?

Valt je iets op aan het vormpje dat is ontstaan? Waar wijst het vormpje naartoe?

Oplossing: Als je elk vakje op het schilderij een kleurcode geeft aan de hand van de informatie (voorstelling, vormgeving, onjuiste informatie) in het vakje ontstaat er een vormpje van een pijl dat leidt naar de oplossing. Het vakje met het juiste cijfer is het vakje in de punt van de pijl.

Leerdoelen

- * De leerling kan **uitleggen** wat het verschil is tussen de voorstelling en de vormgeving van een schilderij.
- * De leerling kan verschillende vormgevingsaspecten in een kunstwerk **herkennen** (clair-obscur, overlapping, achtergrond/voorgond, aardetinten, lichtwerking, slagschaduw, organische vormen, perspectief).
- * De leerling kan van een stelling **beoordelen** of dit over de voorstelling of vormgeving van een kunstwerk gaat.
- * De leerling kan **beoordelen** of een stelling over de vormgeving of voorstelling juist of onjuist is.
- * De leerling kan **uitleggen** waarom monogrammen vroeger soms intentioneel veranderd werden

Puzzel 6: oog voor detail

Van wie is de handtekening in dit detail?

Benodigdheden

- * Het detail van het schilderij met daarop de handtekening van Judith Leyster (op te vragen bij de spelleider; puzzel 6,14).
- * Een pagina van een artikel van C.H. de Groot (puzzel 6,15).

Beschrijving van werkwijze

1. Bekijk het detail van het schilderij met daarop de handtekening van Judith Leyster.
2. Bekijk het artikel van C.H. de Groot.
3. Vergelijk de handtekening van Judith Leyster op het detail van het schilderij met de handtekeningen in het artikel: van wie is de handtekening in het detail?

Hint 1: Heb je het artikel van C.H. de Groot al gelezen?

Hint 2: Heb je het artikel van C.H. de Groot al vergeleken met het detail?

Hint 3: Van welk schilderij kwam dit detail ook alweer? Wiens naam komt uit de bus rollen?

Oplossing: Als je het monogram uit het detail vergelijkt met het artikel van C.H. de Groot kan je afleiden dat het monogram van Judith Leyster is! De geheime briefschrijver!

Oplossing

Judith Leyster

Beloning

De groep die als eerste de naam van Judith Leyster heeft gewonnen! Zij krijgen de brief om hen te bedanken (overig spelmateriaal).

Leerdoelen

- * De leerling kan **uitleggen** wat een monogram is.
 - * De leerling kan monogrammen met elkaar **vergelijken** en aan de hand daarvan kunnen **beoordelen** van wie het monogram is op het schilderij.
- ⇒ De leerling kan **uitleggen** waarom het monogram van Judith Leyster is veranderd in die van Frans Hals.

Lesbrief Debriefing

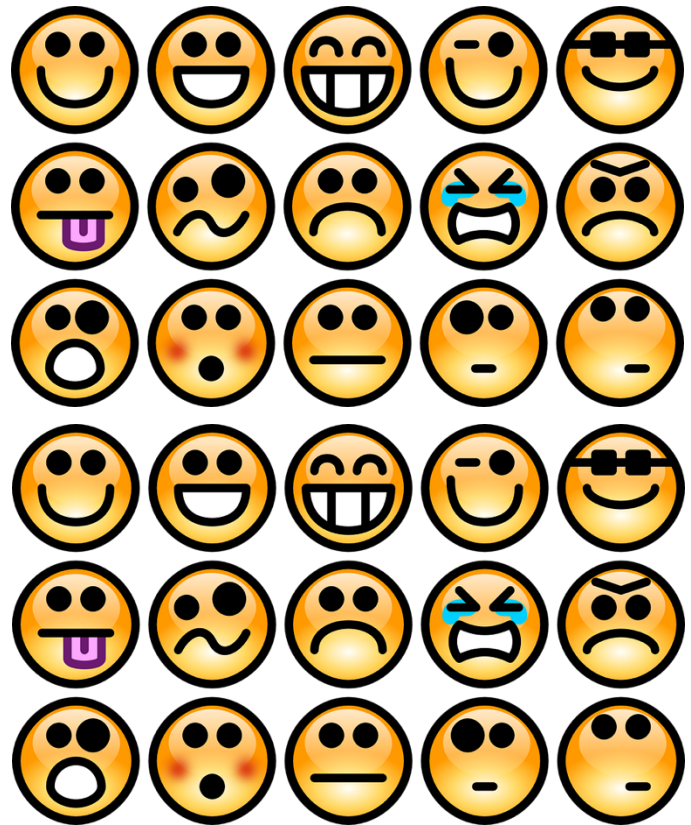
Doelgroep	Bovenbouw kunst (algemeen)	Leerdoelen	<ul style="list-style-type: none"> * De leerling kan uitleggen wie Judith Leyster was en wat zij heeft betekend voor de schilderkunst. * De leerling kan uitleggen wat genrekunst is. * De leerling kan uitleggen en waarom Judith Leyster een uitzondering was ten opzichte van andere vrouwen in de zeventiende eeuw. * De leerling kan uitleggen waarom Judith Leyster een tijdje in de vergetelheid is geraakt. * De leerling kan beargumenteren waarom Judith Leyster een belangrijke vrouw uit de zeventiende eeuw was. * De leerling kan eigen ideeën genereren ten opzichte van het onderwerp: vrouwen in de kunst. * De leerling kan diens mening vergelijken met andere meningen en op diens eigen mening reflecteren. * De leerling kan de carrière van Judith Leyster in verband brengen met haar identiteit als vrouw.
Tijdsduur	Ongeveer een blokkuur van in totaal 100 minuten.		
Materiaal	<ul style="list-style-type: none"> * De bedankbrief van Judith Leyster uit het spel. * Afbeelding van het zelfportret van Judith Leyster (afbeelding 1). * Post-its. * Whiteboard en stiften. 		
Werkvormen	<p>Wie was Judith Leyster?</p> <p>Lees nog eens de bedankbrief voor uit het spel en laat het zelfportret van Judith Leyster zien. Wie was Judith Leyster nou eigenlijk? Leerlingen schrijven zo veel mogelijk woorden op verschillende post-its die ze kunnen bedenken over Judith Leyster. Laat de leerlingen de post-its ophangen in verschillende categorieën op het bord: beroep, identiteit, sociale positie. Bespreek klassikaal de verschillende post-its en nodig leerlingen uit hun post-it uit te leggen. Stuur het gesprek op zo'n manier dat zij als kunstenaar en als vrouw wordt besproken.</p> <p>Reflectie</p> <p>Waarom staat juist Judith Leyster in dit spel centraal? Laat leerlingen in hun team (van het spel) een pitch bedenken van 1 minuut waarom juist Judith Leyster een spel verdient. Laat alle teams hun pitch doen. Bij de nabespreking is het belangrijk om de receptiegeschiedenis van Judith Leyster als kunstenaar en als vrouw te benadrukken. Hoe werd zij in haar eigen tijd gezien? Waarom is haar naam een tijdje van de radar geweest? Hoe werd er over vrouwelijke kunstenaars in het algemeen gedacht? Waarom is Leyster een uitzondering op de regel?</p>		

Discussie

In deze werkvorm vormen leerlingen een mening over de zaak Judith Leyster. In het midden van het lokaal wordt de volgende stelling neergelegd: vrouwelijke kunstenaars zouden een even groot podium moeten krijgen als mannelijke kunstenaars. Leerlingen krijgen de mogelijkheid om een emotie te kiezen (afbeelding 2) waar zij zich mee identificeren ten opzichte van de stelling. Deze leggen ze dicht bij de stelling als ze die emotie sterk voelen en verder weg van de stelling als ze deze emotie minder sterk voelen. Als iedereen diens emotie heeft neergelegd worden de leerlingen uitgenodigd om hun emotie uit te leggen. Nadat iedereen die dat wil aan het woord is geweest, krijgen leerlingen de kans om nog een emotie te pakken als hun mening of gevoel wellicht veranderd is. Deze mogen ze opnieuw neerleggen ten opzichte van de stelling. Hun oude emotie blijft liggen. Hierna volgt weer een gesprek over waarom ze deze emotie hebben gekozen.

Afbeelding 1: Judith Leyster, *Zelfportret*, 1630.

Afbeelding 2: Emoties

Spelmateriaal en voorbereiding

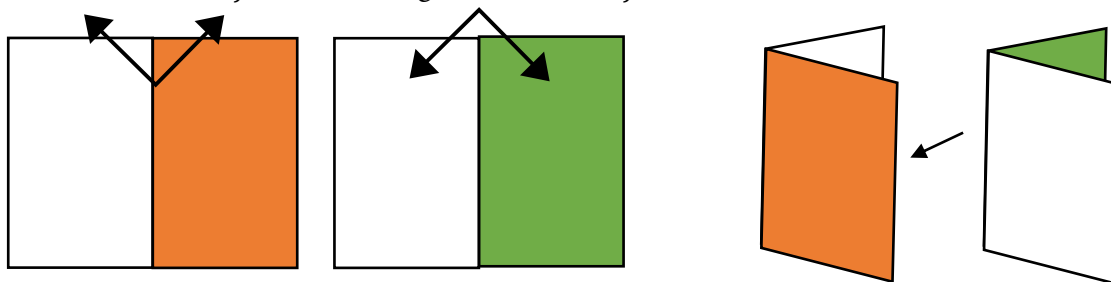
Puzzels

Puzzel 1: de mysterieuze foto

1. Brief Judith Leyster
2. Mysterieuze foto
3. *Spiegel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgesteld*

Knip de mysterieuze foto uit en plak de twee zijdes op elkaar zodat je een soort polaroidfoto hebt met het raadsel aan de achterkant van de foto. Bevestig de foto aan de brief van Judith Leyster met een paperclip.

Knip de pagina's van *Spiegel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgesteld* uit. Let op dat de twee pagina's naast elkaar aan elkaar vast blijven zitten. Vouw de pagina's in elkaar zodat er een boekje ontstaat. Lijm de pagina's aan elkaar en druk een nietje door de rug van het boekje.

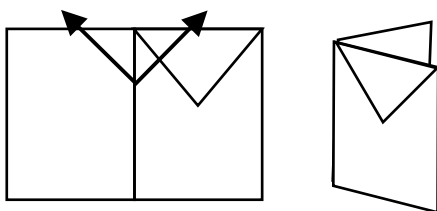

De spelers krijgen bij aanvang van het spel, na de speluitleg, de brief, foto en het boekje *Spiegel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgesteld*.

Puzzel 2: de moderne portrettengalerij

4. Envelop beveiligd document met aan de binnenkant portretten
5. Brief @kunst17e
6. Analoge Instagram-posts @kunst17e

Knip de versleutelde envelop uit langs de buitenranden en vouw hem vervolgens dubbel zodat de foto's van de portretten aan de binnenkant van de envelop zitten. Vouw de brief van @kunst17e dubbel en doe deze in de envelop. Plak de envelop op de hoekjes voorzichtig dicht zodat deze nog wel open kan.

De spelers krijgen de versleutelde envelop pas als ze de juiste code van puzzel 1 hebben gevonden.

Optioneel: is er niemand in de klas met Instagram, wil je geen telefoons gebruiken of kan je zelf geen Instagram ter beschikking stellen, dan kun je de Instagram-posts die nodig zijn om puzzel 2 op te lossen ook printen. Let op: de spelers krijgen de Instagram-posts pas, als ze bij de spelleider hebben aangeven op welke social media ze @kunst17e zouden willen gaan opzoeken.

Puzzel 3: de boedelinventaris

7. Boedelinventaris Jan Miense Molenaer
8. Aantekeningen @kunst17e

Bevestig de aantekeningen van @kunst17e met een paperclip aan de boedelinventaris van Jan Miense Molenaer. De spelers krijgen dit materiaal pas als ze de juiste archiefcode hebben gevonden in puzzel 2.

Puzzel 4: het gildedocument

9. Gildedocument met Haarlemse schilders
10. Kattebelletje

Niet de pagina's van het gildedocument aan elkaar. Knip het kattebelletje uit en bevestig deze aan het gildedocument met een paperclip. De spelers krijgen dit materiaal pas als ze de juiste code hebben gevonden in puzzel 3.

Puzzel 5: voor de vorm

11. Brief C.H. de Groot
12. Schilderij *Man biedt vrouw geld aan* met daarop een raster met cijfers
13. Puzzelraster in dezelfde vorm als het raster op het schilderij met claims voer het schilderij.

Vouw de brief van C.H. de Groot, het schilderij *man biedt vrouw geld aan* en het losse puzzelraster op en doe deze beide in een envelop. Schrijf op de envelop: 'betreft: hun strijd is af'. Zorg dat er stiften aanwezig zijn om de vakjes van de puzzel mee in te kleuren. De spelers krijgen dit materiaal pas als ze de juiste zin hebben gevonden in puzzel 4.

Puzzel 6: oog voor detail

14. Detail van schilderij *Man biedt vrouw geld aan* met uitvergroot monogram waar een post-it op geplakt zit

15. Artikel van C.H. de Groot

Bevestig het artikel van C.H. de Groot met een paperclip aan het detail van het schilderij uit puzzel 4. De spelers krijgen dit materiaal pas als ze het juiste cijfer hebben gevonden bij puzzel 5.

Overig spelmateriaal

- * Bedankbrief Judith Leyster
- * 18 hintkaartjes (voor elke puzzel zijn er drie hints)
- * 6 oplossingskaartjes

Vouw de bedankbrief van Judith Leyster op en doe deze in een envelop. Deze envelop is bedoeld voor het groepje dat als eerste de naam van Judith Leyster weet te raden. Zij zijn de winnaars van het spel.

Knip de hint- en oplossingskaartjes uit en sorteer deze per puzzel. Zorg dat deze niet zichtbaar zijn voor de spelers.

Beste lezer.

Hopelijk vindt deze brief u wel. Als u dit leest ben ik waarschijnlijk in de vergetelheid geraakt, om redenen die ik zeer treurig vind. De omstandigheden waarin ik geboren ben kan ik toch niet veranderen? Alle aandacht gaat naar mijn collega's, terwijl zij niet veel beter schilderen dan ik. Alleen maar omdat ik anders ben?

Slechts enkelen zullen mijn naam nog kennen. Hopelijk kunnen jullie hun hulp inschakelen en mijn naam in ere herstellen. Bestudeer en herwaardeer mijn schilderijen, zodat ik de eer krijg die mij toebehoort.

Mijn dank is eindeloos.

Hoogachtend.

1630

En zot met een drinkaar, behand als 'De vrolijke drinker'

1639

Identificeer de objecten in de voorstelling van het schilderij. Dat maakt voor je zoektocht de weg vrij.

Wie verstandig is, zoekt het antwoord in de prenten. Daar zie je drie keer dezelfde elementen.

En code van zes cijfers moet volstaan, om naar de volgende puzzel te gaan.

SPIGEL,
 ofte
 TONEEL
 der ydelbeyd ende ongebon-
 denbeyd onser eeuw,
 voorgesteld
 In Rymen van S. A.
 tot lere ende
 beterschap.
 1633.
 Gedruckt by Visscher.

LV. Velde meen. et. Facit.

VANITAS VANITATUM
 ET OMNIA VANITAS

De smook is al myn lust, en't bier is al myn leven.
 Nocht sou' ik om do. kan de pyp wel overgeven.
 Ik ben een stinckend kreng, ik ben een dronkeslet.
 Ik mag telydig smook, en't lieve mou't nocht bet. 13

O wee! o wee! o wee! foey overgeve beesten!
 En maekt gy dan geen eynd van uwe Bacchus feeste.
 De dood die treed u na: uw prael word afgesneen.
 Uw vreugd wort opgesloet van teeuwig belsch. 18

Myn Soon, myn waerdsste pand, wilt Godes woord belevē.
 Endy in dyne jeugd tot alle deugd begeren :
 Dobemel is het loon. De wereld lacht wel soet :
 Na steekt ze met de staert, na volgd der bellen gloed.

Ik ben een rykmans soon: so praël ik met myn kleren
 Ik heb een styrebeurs hoe sou ik niet boveren ?
 Ik ben een jonge bloem: ik acht de wereld meer
 Do deugd komt tyds genoeg de jeugd en komt nl weer.

Ik ben een oudsot, die als een Kind leer sijgen:
 Ook sal de piël met een myn gulsigheyd getuygen.
 Dus loop ik met de kan, en ruylen swarten stank,
 Genegen tot den rook, genegen tot den drank.

Myn alderliefsste Kind, betracht de vrees des Heeren,
 Laet Godes goede Geest dy Godes wegen leeren.
 Neemt acht op dyne siel, neemt acht op myn gescrey:
 Vsoeyt de wereld doeb, en Delilaes gerley.

Myn Jonker klatc dy op dyno luyt vryspelen,
 En dyno deuntjens oock op hare snaren quelen:
 Matroos en keurd niet nau. Deroofter is myn veel.
 Deroofter is myn luyt, en t'geld is door de keel. 5

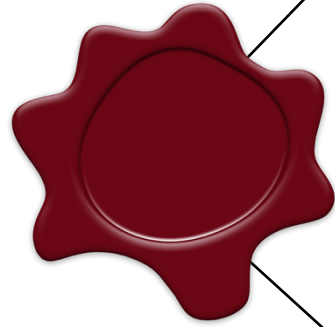
Ik stello myno luyt, ik pasce myno snaren.
 Om met beur soet geliyd myn sang en stem te paren.
 Ik ben een rykmans kind; soo soek ik tyd verdryff
 En wereldlyk vermaek, en lust van geest en lyff. 5

De kroeg is myno kerk, de dronke bier gelagen
 Die syn myn daeglycx werk, en al myn vuyl bejagen.
 Myn keel is altyd droog, en diend vel staeg genat:
 Soo sweld myn dicke balg gelyck een Bacchus-vat. 14

Wat syn wy dronke bloen voor god vergete boeven!
 T'gelag dat diend betaeld: aent dobb'len danaen troeven,
 Aent sutz'len kruyz, of mint: K'seb al den boop z'poyd,
 Ent tusschen komter by, en maekt my voord beroyd. 7

Lieve lezer,

In de zeventiende eeuw werden er veel portretten gemaakt. Rijke kooplieden en burgers lieten zichzelf en familieleden vastleggen voor later. Dit deden ze met veel bombarie: als ze het doen, doen ze het goed! Ze lieten bijvoorbeeld hun rijkdom en status zien. Ook lieten veel mensen zichzelf gelijk een beetje oppoetsen, een onderwetse versie van een filter.

Zucht.... Er is dus eigenlijk niets veranderd.

Met welk sociaal medium is dit ook alweer vergelijkbaar? Zoek me daar. Hier vinden jullie bruikbare informatie. Er is een post in het bijzonder die zeer nuttig zal blijken.

Liefs,

@Kunst17e

kunst17e · [Volgen](#) ...

kunst17e [Rachel Ruysch](#)
Vaas met bloemen
1700

Rachel Ruysch (1664-1750) kreeg internationale opdrachten en bleef schilderen tot haar dood. Ze schilderde bloemstillevens. Vaak kon zo'n bos bloemen niet in het echt bestaan, omdat verschillende bloemen en planten uit verschillende jaargetijden met elkaar werden gecombineerd. De bloemen, die in het echt snel verwelken, staan voor de vergankelijkheid van de mens en hebben dus een vanitas-thema.

5 d.

Als eerste leuk vinden.
5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen... [Plaatsen](#)

kunst17e · [Volgen](#) ...

kunst17e [Rembrandt van Rijn](#)
Zelfportret met twee cirkels
1665-1669

Rembrandt (1606-1669) schilderde vooral portretten en historiestukken. Hij trok zich niet zo veel aan van de mode. Waar andere schilders hun portretten erg polijstten, suggereert Rembrandt realisme door een lossere en grovere toets. Hij is zeker geen fijnschilder te noemen. Rembrandt maakte veel zelfportretten om te oefenen met het schilderen van emoties en kledij.

5 d.

Als eerste leuk vinden.
5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen... [Plaatsen](#)

kunst17e • Volgen

kunst17e Frans Jansz. Post
Gezicht op Olinda, Brazilië
1662

Frans Post (1612-1680) schilderde vooral landschappen. Hij schilderde enkele Braziliaanse landschappen tijdens zijn reis naar Brazilië met Johan Maurits Van Nassau. Hij had daar de opdracht om zo precies mogelijk de flora en fauna vast te leggen. Zijn Braziliaanse landschappen waren populair en werden voor veel geld verkocht. Wat er op de landschappen te zien is verwijst naar het koloniale verleden van Nederland en de verwoesting die de Nederlanders elders hebben aangericht. Op dit schilderij zien we de stad Olinda in Brazilië met een verwoeste kathedraal dat beschadigd is door de Nederlanders die de regio veroverden.

Bewerkt - 5 d.

Als eerste leuk vinden.
5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen... Plaatsen

kunst17e • Volgen

kunst17e Louise Hollandine Prinses van de Palts
Eva verzorgt haar kinderen, terwijl Adam de akker zaait
1660

Louise Hollandine van de Palts (1622-1709) was een amateurschilder en schilderde vooral portretten. Haar werken waren niet bedoeld voor de verkoop. Er is ook een historiestuk van haar bekend. Hier zien we een Bijbels tafereel van Eva die haar kinderen verzorgt, terwijl Adam de akker zaait.

Bewerkt - 20 u.

Als eerste leuk vinden.
5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen... Plaatsen

kunst17e • Volgen

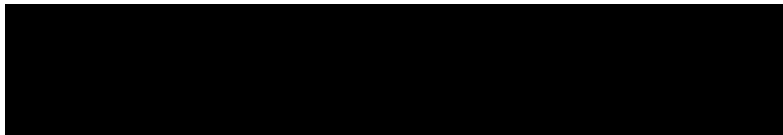
kunst17e • Ferdinand Bol
Consul Titus Torquatus laat zijn zoon onthoofden
1661-1663

Ferdinand Bol (1616-1680) schilderde allerlei verschillende soorten genres waaronder het historiestuk. Dit was het hoogst gewaardeerde genre en werd veel aangevraagd door regenten en bestuurders. In een historiestuk worden verhalen uit de Bijbel, mythologie of geschiedenis verbeeld. Je had dus voor het schilderen hiervan veel kennis nodig. In een historiestuk komen verschillende genres terug, zoals een stilleven of een landschap. Er zijn altijd veel personen afgebeeld. Je moet dus goed mensen kunnen schilderen. Waarschijnlijk is dit de reden dat vrouwen dit genre vaak niet beheersten. Er was kennis van de menselijke anatomie nodig en vrouwen hadden geen toegang tot het bestuderen van het (mannelijk) (naakt) model. Wat er op een historiestuk is afgebeeld is vaak een verwijzing naar wat de opdrachtgevers van het schilderij willen uitdragen. Dit schilderij verwijst bijvoorbeeld naar de integriteit van de opdrachtgevers. We zien hier Titus die zijn zoon heeft onthoofd nadat hij een bevel negeerd had. Op deze manier laten de opdrachtgevers zien dat ook zij hard zullen optreden bij het breken van de regels, ook bij familie, vrienden of kennissen.

5 d.

Als eerste leuk vinden.
5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen... Plaatsen

kunst17e • Volgen

kunst17e • Catharina Oostvries
Stilleven van gevogelte op een deels met een groen bedekte tafel voor een gordijn
1651-1708

Catharina Oostvries (1636?-1708) ook bekend als Trijntje Sieuwerts was schilder en tekenaar. Ze schilderde vooral stillevens zoals dit jachtstilleven. Er zijn bijna geen werken van haar bekend. Vrouwelijke schilders specialiseerden zich vaak in het maken van stillevens of landschappen. Waarschijnlijk omdat er geen studie van het (mannelijk) (naakt)model voor nodig was. Dit was namelijk een taboe voor vrouwen om te doen, dus richtten zij zich vaak op voorstellingen waar geen mensen op zijn afgebeeld.

5 d.

Als eerste leuk vinden.
5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen... Plaatsen

kunst17e • Volgen

kunst17e Judith Leyster
Een spelletje triktrak
1631

Judith Leyster (1609-1660) kwam, in tegenstelling tot veel andere vrouwelijke schilders uit haar tijd, niet uit een schildersfamilie. Toch scopte ze het tot meesterschilder, een officiële titel die bij het schildersvak hoorde. Dit was uitzonderlijk voor een vrouw. Voor vrouwen waren er weinig kansen om schilder te worden van beroep. Het schildersberoep, of -ambacht was geregeld in het Sint-Lucasgilde. Je mocht daar alleen lid van worden als je een leertijd had doorlopen en een meesterproef had gedaan. Alleen als je lid was van het gilde mocht je een eigen atelier beheren en dus je eigen werk zelfstandig verkopen. Judith Leyster schilderde vooral genrestukken. Een genrestuk is een schilderij dat het alledaagse leven van onbekende personen weergeeft. In deze schilderijen zit altijd een boodschap of moraal verborgen. Het lijkt een realistisch beeld, maar in werkelijkheid is de voorstelling geregisseerd. Vaak waarschuwen de schilderijen voor losbandig gedrag. Het spel dat op het schilderij gespeeld wordt, triktrak, werd in die tijd afgekeurd evenals het roken.

Bewerkt - 5 d.

Als eerste leuk vinden.
5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen... Plaatsen

kunst17e • Volgen

kunst17e Maria Schalcken
Zelfportret
1662-1720

Maria Schalcken (1647/50-1700) schilderde vooral interieurs en landschappen. Ze leerde de kneepjes van het vak van haar broer. Op dit zelfportret zie je haar bezig met een van haar landschappen. Dit soort zelfportretten waren een soort reclame voor schilders, om te laten zien wat ze in huis hadden.

5 d.

Als eerste leuk vinden.
5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen... Plaatsen

kunst17e • Volgen

kunst17e Susanna van Steenwijck
Kerkinterieur
1651

Susanna van Steenwijck (1602/10-1664) was een architectuurschilder en schilderde onder andere kerkinterieurs. De kerken zijn sober vanwege het calvinisme wat in die tijd de gangbare religie was. In de kerk ging het namelijk om het heilige woord en niet om de aardse pracht en praal. Om diepte in het schilderij aan te brengen heeft Van Steenwijck gebruik gemaakt van lijnperspectief.

5 d.

Als eerste leuk vinden.

Een opmerking toevoegen... Plaatsen

kunst17e • Volgen

kunst17e Maria de Grebber
Portret van Augustinus de Wolff
1631

Maria de Grebber (1602-1680) heeft vermoedelijk van haar vader leren schilderen. Er zijn maar twee werken van haar bekend, waaronder dit portret van Augustinus de Wolff. Portretten zijn in de zeventiende eeuw een middel om je status te laten zien. Men doet dat met gepaste soberheid vanwege het calvinisme wat in die tijd het gangbare geloof was. Men liet zich portretteren in kostbare stoffen zoals fluweel of bont. De witte kraag, een molensteenkraag genoemd, benadrukt ook nog eens de status van de geportretteerde.

Meer informatie vind je in de boedelinventaris van Jan Miense Molenaer. Hiervoor heb je de volgende archiefcode nodig: UN_1655

Bewerkt - 22 u.

Als eerste leuk vinden.

Een opmerking toevoegen... Plaatsen

kunst17e · Volgen

kunst17e Maria van Oosterwijk
Vanitas-stilleven
1668

Stillevens zijn een populair genre in de zeventiende eeuw. Mensen willen graag hun dure spullen laten zien en roepen de hulp in van schilders. Voor schilders is dit de uitgelezen kans om hun vaardigheden te laten zien. Er zijn verschillende soorten stilleven. Maria van Oosterwijk (1630-1693) maakt vooral veel bloemsstilleven. Een ander soort stilleven van haar hand is dit vanitasstilleven. Vanitas verwijst naar de vergankelijkheid van alles op aarde. Je kunt dit vanitasstilleven herkennen aan onder andere de schedel en de zandloper. Beide verwijzen naar de vergankelijkheid. De bloemen staan symbool voor het fragiele menselijke bestaan.

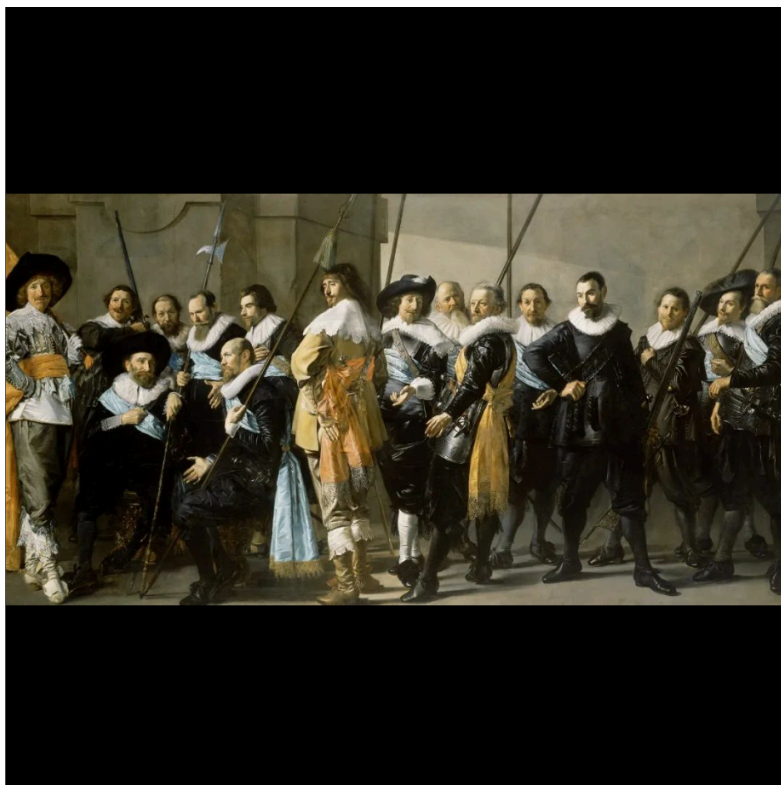
5 d.

Als eerste leuk vinden.

5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen...

Plaatsen

kunst17e · Volgen

kunst17e Frans Hals
De magere compagnie
Ca. 1633-1637

Er zijn heel veel kunstwerken van Frans Hals (1582/83-1666) bekend. Hij schilderde vooral (groeps)portretten en genrestukken. Op de afbeelding zie je een voorbeeld van een groepsportret, een schutterstuk. We zien leden van de schutterij. Dit soort schilderijen werden gemaakt om het aanzien van de geportretteerden te verhogen. Elk persoon moest er dus goed opstaan. Grote groepsportretten waren een belangrijke inkomstenbron voor schilders. Let op dat je portretten en genrestukken niet door elkaar haalt! Genrestukken beelden vaak onbekende (anonieme) mensen af, terwijl portretten bedoeld waren om de geportretteerden goed uit de verf te laten komen, een soort moderne selfie of foto van jou op vakantie.

Bewerkt - 20 s.

Als eerste leuk vinden.

5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen...

Plaatsen

kunst17e · Volgen

kunst17e Maria Sibylla Merian

Oranjeappel en citroen met diverse metamorfosen
Ca. 1685-1699

In de zeventiende eeuw begonnen mensen met het nauwkeurig bestuderen en vastleggen van de natuur. Tekenaar en onderzoeker Maria Sibylla Merian (1647-1717) deed dat ook. Ze leerde tekenen en schilderen in het atelier van haar stiefvader. Ze bestudeerde vooral bloemen en insecten. Deze verzamelde, observeerde en schilderde ze.
5 d.

Als eerste leuk vinden.

5 DAGEN GELEDEN

Een opmerking toevoegen...

Plaatsen

Op den 20 september 1668

Boedelinventaris Jan Miense Molenaer

Historiestukken

Stillevenen

Genrestukken

Portretten

Interieurs

Onder den titels:

Soo voer gesongen, soo na gepepen

Vrolijk paar

Stillevenen met kazen, amandelen en

krakelingen

Historiestuk

Vanitasstillevenen

Stillevenen met bloemen op een marmereen

tafelblad

Portret van een vrouw

Regentessen van het Aalmoesviers-, Arm-
en Werkhuis te Haarlem

Pronkstillevenen

Eva verzorgt haar kinderen, terwijl Adam
de akker zaait

Kerkinterieur

De Astronoom

Schuttersmaaltijd ter viering van de Vrede
van Münster

Lieve Lezer,

Ik heb het een en ander al uitgezocht en de titels gevonden die op de boedelinventaris staan vermeld. Ik heb ze verzameld in een overzichtje. Ik kan alleen niet lezen hoeveel stukken er van elk soort schildery (genre) aanwezig waren. Kunnen jullie dat voor mij uitzoeken? De antwoorden vormen samen een code van vijf cijfers die jullie toegang zal geven tot een nieuw archiefstuk.

Liefs, @Kunst17e

Pieter Claesz

Rembrandt van Rijn

Jacob van Loo

Clara Peeters

Johannes Vermeer

Judith Leyster

Louise Hollandine van der Palts

Adriaen van Utrecht

Rachel Ruysch

Rembrandt van Rijn

Bartholomeus van der Helst

Jan Steen

Daniël de Bleeck

GESCHIEDKUNDIGE AANTBEKENINGEN

OVER

HAARLEMSCHE SCHILDERS,

VOORAFGEGAAN DOOR EENE

KORTE GESCHIEDENIS

VAN HET

ST. LUCAS GILD TE HAARLEM.

DOOR

A. van der WILLIGEN, Pz.

Med. Doctvr.

TE HAARLEM, BIJ
DE ERVEN F. BOHN.

EERSTE GEDEELTE.

LEDEN VAN HET ST. LUCAS GILD TE HAARLEM van 1626—1795, voor zooverre zij voorkomen op de hier aangegevene jaren in de nog bestaande, zeer onvolledige notulen en verdere bescheiden van gemeld gild.

1626. Hendrik Gerritsz. Poth.
1627. Frans Pieters Grebber.
1630. Pieter de Moliyn.
" " Jan van Bouchorst.
" " Cornelis Kittensteyn.
1633. Pieter Claesz. Soutman.
" " Pieter Janss. Bagijn.
" " Salom. de Bray.
1634. Gaaff Meynderts Fabritius.
1635. Jacob Louys.
" " Cornelis Jacobse Gael.
" " Jacob Lievens, schilder.
" " Cornelis Goutsblom.
" " Pieter Casteleyn.
" " Judith. Leyster.
" " Pieter Saenredam.
" " Frederik Vroom.
" " Cornelis Vroom.
" " Joh. van de Velde, plaatsnijder.
1637. Jan Stockman.
" " Cornelis Bol.
" " van Campen.
" " Jan Pottey.

1637. Joh. Matham.
 " " Dirk Matham.
 " " Florens van Dijek.
 " " Hendrick Pietersz. de Hont.
 " " Cornelis Engelsen Sprongh, Versprong of Verspronck.
 " " Willem Heda.
 " " Jacob Wolfertsz van Balen.
 " " Jan Louweriss., beelthouwer.
 " " Jan Jans de Vos, beeltsnijder.
 " " Jacob Bouchorst.
 " " Dirk Verhorst, schilder en poorter.
 " " Kraen (Adrien) " " burger.
 " " Michiel Bouckhaers, schilder, vertrekt buitenslands.
 1638. Guiljaum Polydanus, schilder.
 " " Willem Gillesz Cool of Kool.
 " " Gerrit Adr. Gouw.
 " " Guill. van der Put.
 " " Isack v. d. Put.
 " " Pieter Talboom Tollet, schilder en burger
 1639. Willem de Poorter.
 " " Floris van Schooten.
 1640. Gerrit Claesz. Bleecker.
 " " Joost de Volder.
 " " Adriaen Gael, Sen.
 " " Mouris Fransz. Grebber.
 " " Frans de Hulst.
 " " Adriaen Gael, Jr.
 " " Pouwel Joosten Wouwerman.
 " " Wouter Knijf.
 " " Barthol. Molenacr.
 " " Pieter Holsteyn, Sen.
 " " Cornelis Gerritsz. Versluys, schilder.
 1642. Philips Angel.
 " " Pieter Berendrecht.
 " " Pieter de Grebber.
 " " Salomon Ruysdael.
 " " Izack Ruysdael.
 " " Cornelis Adriaensz. Gael.
 " " Philips Wouwerman.
 " " Thomae Wijck.

1642. Roelof Claesen Koets.
 " " Hendrik Lodewijks.
 " " Willem Willemsz. Swinderwijk.
 " " Jacob Oliviers.
 " " Jan Wijnants, kunstverkoper.
 " " Hans of Joh. Bolongier.
 " " Adr. v. Ostade.
 " " Reyer Klaesz. Suycker.
 " " Willem Jansz. Maestricht, schilder en burger.
 " " Maarten Kouwenburgh, "
 " " Pieter Florte, "
 " " Arent Cornelisz. Suycker, " was in 1642 in
 Friesland.
 " " Fredrik Cornelisz., schilder, leerling van P. Mulier.
 " " Claes Pietersz. (Berghem), schilder.
 " " Hendrik Stuivesant, "
 " " Christiaen Pietersz., "
 " " Adriaen Muyltjes, "
 " " Jan Dirkz. van Ophemert, "
 " " Jacob Warnaer of Warnars.
 " " Pieter Mulier, schilder.
1643. Robert. Nachtegael.
 " " Aelbert de Bray.
 " " Cornelis Decker.
 " " Barthel. Hendrikss. Duindam.
 " " Jacob Deyman.
 " " Gerrit de Wet of Weth.
 " " Iz. v. Ostade.
 " " I. H. Bloemendael, schilder.
 " " Claes Claesz. "
 " " Cornelis Gerritss.. "
 " " Cornelis Pietersz. "
 " " Walraven van Thuyt, " en poorter.
 " " Pauwels Wens, "
1644. Aelbert Symonsz. de Valck.
 " " Frans Hals.
 " " Claes van Berensteyn.
 " " Jacob Janss. Begijn.
 " " Jan de Wit.
 " " Jacob de Wet of Weth.

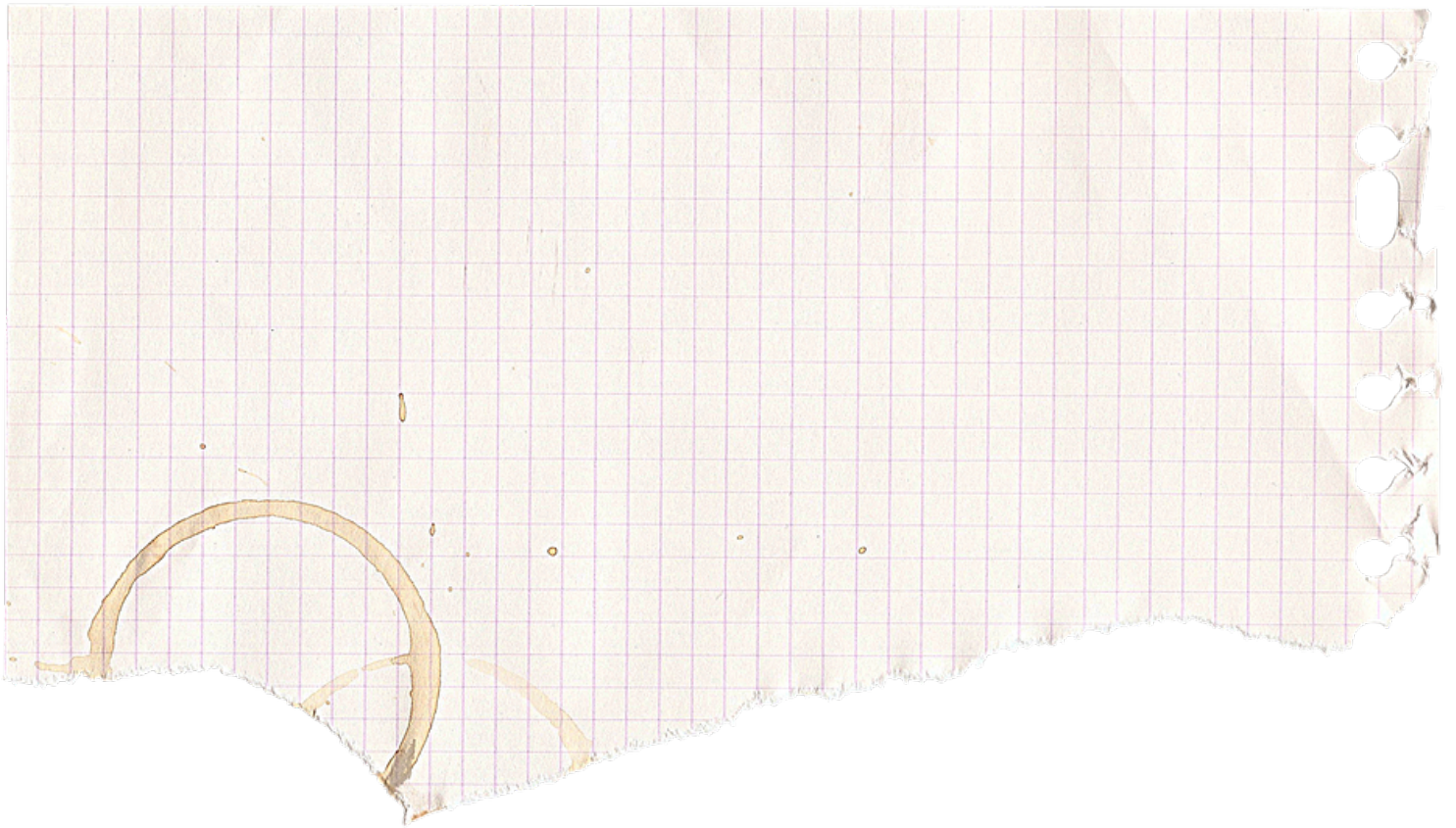
1649. Dirk Deyman.
 " " Johan Lagoor.
 1651. Willem Klaas Heda.
 " " Leendert v. d. Kooge.
 " " Joh. v. d. Moolen, schilder en poorter.
 " " Christiaen Bouman, beeldsnijder, vinder van het Gild.
 " " Gilles Rombouts, schilder en burger.
 " " Leendert Stoffels, " " poorter.
 " " Claes Heerman de Jong, leerling schilder bij P. Sardam.
 1652. Hendrik Mommers.
 " " Dirk Helmbreker.
 1653. Caspar Casteleyn.
 " " Abraham "
 " " Jacob. Vroom.
 " " Cornelis Visscher.
 " " Caesar van Everdingen.
 1654. Cornelis Bega.
 " " Job Berckheyde.
 1655. Nicolaes Kemp.
 " " Jan Wouwerman.
 " " Andries Koets.
 1656. Frans Post.
 " " Barthol. Engels.
 " " Reyer Cornelisz., schilder.
 1657. Lambert Hendriks, schilders leerling bij Gilles Rombouts.
 1658. Jan Maas, Jr.
 " " Jan Golingh, schilder.
 1660. Willem Romijn.
 " " Izaak van Nikkelen.
 " " Pieter Spijkerman.
 " " Gerrit Berckheyde.
 " " Josua de Graaf.
 " " Pieter Frits.
 1662. Pieter Holsteyn de Jonge.
 " " Vincent Laurens v. d. Vinne.
 " " Reyert Jacobsz. van Blommendael, schilder.
 1665. Jas Stockman.
 1668. Johannes Thopas.
 " " Abraham Snellaert, beeldsnijder.

Die goedkope kunsthistorica met haar Instagram zat er heel dichtbij, maar ik ben sneller! Ik zal het antwoord vinden en zo snel mogelijk in de doofpot stoppen.

Wist ik nu maar waar in dit gildedocument ik moet zoeken. Misschien kan ik beginnen bij het bestuderen van die Instagram van die *wannabe*, daar staan ook wat kunstenaars centraal. Ik snap alleen nog niet zo goed hoe dat werkt.

Ik weet wel dat de zoektocht inmiddels is verkleind tot twee namen. De letters van de twee voornamen vormen samen een code. Maar wat is die toch?

--- ----- is --

Onderwerp: hun strijd is af
Geachte lezer,

Ik heb dit kunstwerk gevonden op een veiling van de boedelinventaris van Jan Miense Molenaer. Aan de hand van de herkomst en de vormgeving van het schilderij heb ik een vermoeden van wie dit werk is, maar ik heb extra bewijs nodig.

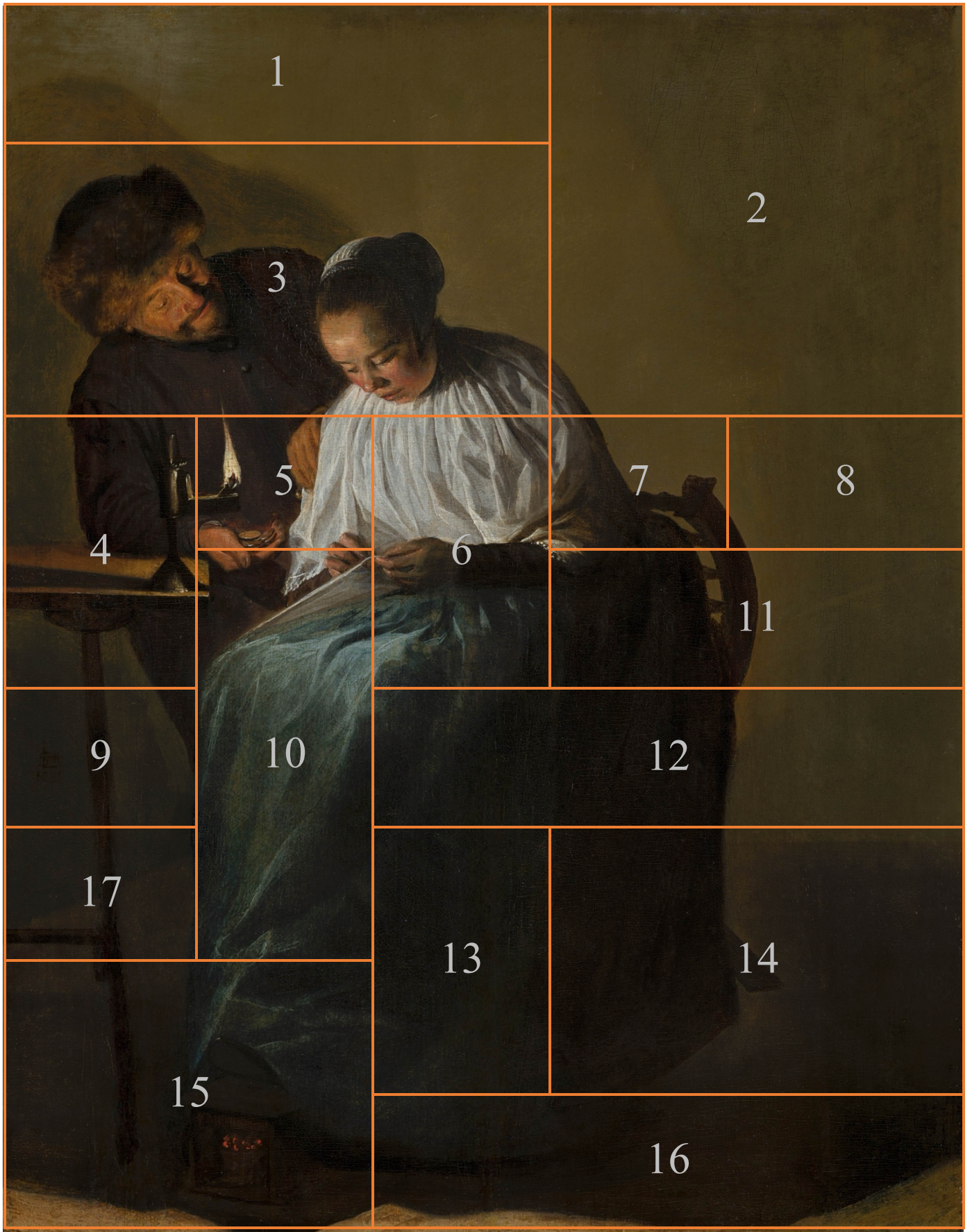
Vaak worden er namen aan nieuw gevonden kunstwerken toegekend die niet kloppen. Alleen maar om extra geld te kunnen verdienen. Sommige kunstenaars leveren nou eenmaal meer geld op dan anderen.

Ik had begrepen dat het antwoord te vinden is in de details. Dit zal jullie uiteindelijk helpen de echtheid van het werk te verifiëren. Waar jullie moeten zoeken zal blijken uit het juist oplossen van de puzzel. Daarbij heb ik jullie hulp nodig. Kleur elk detail correct: als voorstelling, vormgeving of onjuiste informatie.

Stuur mij terug in welk detail ik zou moeten zoeken.

Hartelijke groeten,

C.H. de Groot

1

2

3

4

5

7

8

6

11

9

10

12

17

13

14

15

16

De figuren zijn gestileerd weergegeven.		Er ontstaat diepte in het schilderij doordat er sprake is van overlapping van de figuren.		
Er is sprake van een groot licht/donkercontrast ofwel clair-obscur.				
Er is voornamelijk gebruik gemaakt van aardetinten zoals groen en bruin.	Er is sprake van een groot kleurcontrast.	De vrouw is met een naaiwerkje bezig.	De twee mensen kijken naar elkaar.	Er is sprake van kunstlicht.
	De vrouw warmt haar voeten op een stoof.		Er is sprake van zijlicht.	
Op dit kunstwerk zien we twee personen.	De man biedt de vrouw geld aan.			
Je ziet een slagschaduw van de man op de achtergrond.	Je ziet niets op de achtergrond van het schilderij.	Op dit schilderij is er sprake van een kikkorsperspectief.		
Er is sprake van mee-licht (belichting van voor).		De mensen zijn weergegeven met organische vormen.		

*Van wie is deze
handtekening?*

HAAR WERK

Dit beeld van een paar dat lacht en muziek speelt blijkt zowel in de voorstelling als in de vormgeving een directe invloed van Frans Hals. Dit is meesterlijk gelijk. Het schilderij is ondertekend met een monogram dat een woordspeling is op haar naam: Ley-ster, ofwel de poolster of leidende ster. Het bestaat geen twijfel dat we te maken hebben met een kunstenaar die in haar tijd zo hoog geprezen werd.

Judith Leyster, *Elegant drinkend en musicerend paar*, 1630.

Op een schilderij in de collectie van senator Prosper Crabbe is geprobeerd de handtekening om te zetten in die van Frans Hals.

Beste lezer.

Ik dank je voor je hulp! Zonder jou was het nooit gelukt om mijn naam weer groot te maken. Tussen al die mannen heb ik dankzij jou mijn plekje weten te claimen. Ik hang nu zelfs in de eregalerij van het Rijksmuseum! Dat is toch fantastisch? Het zou toch belachelijk zijn dat wij vrouwen alleen in het museum konden hangen als musee, maar niet als kunstenaar?

Het is bijzonder treurig dat ik mijn eigen tijd als volwaardig kunstenaar werd gezien, maar dat mijn werk later werd afgedaan als minderwaardig. Men zei doodleuk dat ik een kopiïste was van Frans Hals. Onzin!

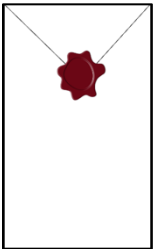

Jammer genoeg had niet elke vrouw de kans om zoals ik meesterschilder te worden. Daarom is het extra belangrijk dat mijn naam nu weer kenbaar is gemaakt! Misschien zijn er nog wel meer verborgen vrouwen die, jammer genoeg, voor altijd in de vergetelheid zullen blijven.

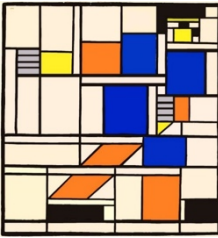

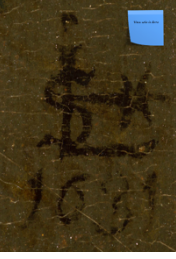
We zijn er nog lang niet, maar dit is een begin!

Nogmaals dank en heel veel liefs.

Judith Leyster

<p>Puzzel 1</p> <p>De mysterieuze foto</p> 	<p>Hint 1</p> <p>Welke voorwerpen kun je allemaal in het schilderij zien? Waar zie je die nog meer terug?</p>	<p>Hint 2</p> <p>Heb je het juiste aantal prenten geselecteerd?</p>	<p>Hint 3</p> <p>De oplossing bestaat uit cijfers. Zie je ergens op de prenten nummers afgebeeld?</p>
<p>Puzzel 2</p> <p>De moderne portretgalerij</p> 	<p>Hint 1</p> <p>Welke sociale media heb jij op je telefoon? Misschien kun je daarin wel iets nuttigs vinden...</p>	<p>Hint 2</p> <p>De schilderijen in de envelop zitten er niet voor niets in...</p>	<p>Hint 3</p> <p>Heb je goed naar de Instagram-posts gekeken en de beschrijvingen gelezen?</p>
<p>Puzzel 3</p> <p>De boedelinventaris</p> 	<p>Hint 1</p> <p>Door de inktvlek op de boedelinventaris is bepaalde informatie onzichtbaar geworden. Kun jij achterhalen aan de hand van de aantekeningen van @kunst17e wat er gestaan moet hebben?</p>	<p>Hint 2</p> <p>De informatie die @kunst17e heeft verzameld is niet alleen te lezen in de aantekeningen. Waar is nog meer informatie te vinden? Ook de verschillende genres op de boedelinventaris kunnen helpen, deze corresponderen met de schilderijen die @kunst17e op een rijtje heeft gezet. De titels op de boedelinventaris zijn de titels van de verschillende schilderijen.</p>	<p>Hint 3</p> <p>De code bestaat uit het aantal historiestukken, het aantal stillevens, het aantal genrestukken, het aantal portretten en het aantal interieurs in precies deze volgorde.</p>

<p>Puzzel 4 Het gilde-document</p> 	<p>Hint 1 Heb je de namen van de kunstenaars op de Instagram al vergeleken met de namen op het gildedocument?</p>	<p>Hint 2 De letters van de twee overgebleven voornamen moeten gehusseld worden over de streepjes: _ _ _ _ _ is _ _</p>	<p>Hint 3 Welke zin kun je maken van de volgende letters: j u d i t h f r a n s</p>
<p>Puzzel 5 Voor de vorm</p> 	<p>Hint 1 Gebruik drie verschillende kleuren om de vlakken te kleuren op basis van de informatie die erin staat: wat heeft te maken met de voorstelling? Wat heeft te maken met de vormgeving? Wat is onjuiste informatie?</p>	<p>Hint 2 Vormgeving: Voorstelling: </p>	<p>Hint 3 Voorstelling = De dingen die zijn weergegeven op een schilderij; wat is er te zien op een schilderij? Vormgeving = Hoe wordt het kunstwerk vormgegeven? Welke keuzes heeft de kunstenaar gemaakt om de voorstelling uit te beelden? Valt je iets op aan het vormpje dat is ontstaan? Waar wijst het vormpje naartoe?</p>
<p>Puzzel 6 Oog voor detail</p> 	<p>Hint 1 Heb je het artikel van C.H. de Groot al gelezen?</p>	<p>Hint 2 Heb je het artikel van C.H. de Groot al vergeleken met het detail?</p>	<p>Hint 3 Van welk schilderij kwam dit detail ook alweer? Wiens naam komt uit de bus rollen?</p>

<p>Oplossingen</p>	<p>Puzzel 1 Als je de voorstelling van de prenten in <i>Spigel ofte Toneel der ydelheyd ende ongebondenheyd onser eeuwe voorgestelt</i> vergelijkt met de voorstelling van het schilderij zijn er drie prenten die het meest op het schilderij lijken. Als je de paginanummers van die prenten achter elkaar zet krijg je de juiste code.</p>	<p>Puzzel 2 Als je op Instagram zoekt naar gebruiker @kunst17e, dan vind je een profiel met schilderijen. Er is één schilderij op Instagram dat hetzelfde is als een van de schilderijen in de versleutelde envelop. Als je de beschrijving leest zie je onderaan de juiste archiefcode.</p>	<p>Puzzel 3 Als je de aantekeningen van @kunst17e goed bekijkt kun je achterhalen hoeveel historiestukken, stillevens, genrestukken, portretten en interieurs in de boedelinventaris hebben gezeten. Informatie voor het oplossen van deze puzzel is te vinden op de Instagram van @kunst17e in de beschrijvingen van de posts. Ook de titels van de boedelinventaris kunnen helpen. Er zijn 2 historiestukken, 4 stillevens, 3 genrestukken, 3 portretten en 1 interieur. Deze cijfers achter elkaar vormen samen de juiste code.</p>
	<p>Puzzel 4 Als je de namen van het gildedocument vergelijkt met de namen van de kunstenaars op de Instagram blijven er twee namen over: Judith Leyster en Frans Hals. Van de letters van hun voornamen kun je een zin maken van drie woorden met daartussen het woordje 'is'. De juiste zin is: hun strijd is af.</p>	<p>Puzzel 5 Als je elk vakje op het schilderij een kleurcode geeft aan de hand van de informatie (voorstelling, vormgeving, onjuiste informatie) in het vakje ontstaat er een vormpje van een pijl dat leidt naar de oplossing. Het vakje met het juiste cijfer is het vakje in de punt van de pijl.</p>	<p>Puzzel 6 Als je het monogram uit het detail vergelijkt met het artikel van C.H. de Groot kan je afleiden dat het monogram van Judith Leyster is! De geheime briefschrijver!</p>